

I UVOD

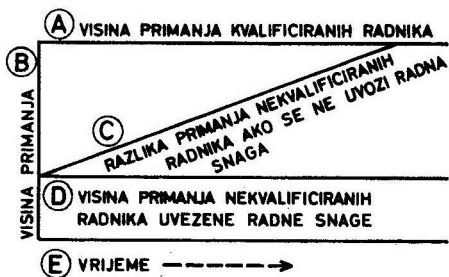
Fenomen migracija u Evropi nije nov, ali on u novijem poslijeratnom razdoblju ima svojih određenih posebnosti. Veliki intenzitet suvremenih unutarevropskih migracija, u kojima moramo promatrati i jugoslavensku emigraciju u Švedskoj, prvenstveno je uvjetovan velikim razlikama u stupnju gopodarkog razvoja između pojedinih evropskih zemalja. U tome je snažna industrija zapadnoevropskih zemalja s novim razvojem tehnologije, transporta i produktivne aktivnosti odigrala veliku i vrlo važnu ulogu. Stalan porast proizvodnje, koji je poslije 1950. god. u zapadnoevropskim zemljama bio prosječno 5 % godišnje, zahtijevao je i veći broj novih radnika ili određene nove zahvate u tehnološkom procesu. Da ne bi došlo do usporavanja razvoja, trebalo je izvršiti ili racionalizaciju u procesu proizvodnje, ili automatizaciju, ili pak početi s dovođenjem stranih radnika. Racionalizacija je uglavnom već ranije provedena, automatizacija je bila vrlo skupa, a čak se unatoč njenom uvođenju još uvijek osjećao nedostatak radne snage, pa se kao najjeftinije i možda jedino rješenje našlo u dovođenju stranih radnika iz gospodarski slabije razvijenih dijelova Evrope, te iz drugih kontinenata.

Budući da je zapadnim zemljama uglavnom bila potrebna nekvalificirana radna snaga, razmatrana je i mogućnost zapošljavanja domaće potencijalne radne snage zapadnih zemalja, prvenstveno žena i onih nekvalificiranih radnika koji nisu radili puno radno vrijeme. Međutim oni nisu radili jer im nije bilo nužno, pa da bi se zainteresirali za posao, trebalo ih je privući većim zaradama. To bi pak stvorilo nove i još veće probleme, jer bi im zbog njihova premala broja, na osnovi uvijek i svugdje prisutnog ekonomskog zakona ponude i potražnje, poskočila cijena, pa bi najvjerojantije dostigli i primanja kvalificiranih radnika (sl. 1). To se izbjegava dovođenjem stranih radnika koji su zadovoljni ponuđenim primanjima, a zbog njihova ipak u pravilu privremenog boravka na radu u inozemstvu i konstantnog smjenjivanja ne postoji za zapadne poslodavce bojazan njihova dosizanja viših kvalifikacija u većem obujmu i na taj način stvaranja istog problema.

Dakle zapadnom kapitalističkom svijetu uvoz radne snage predstavlja ujedno i održavanje relativnih razlika u visini primanja između kvalificirane i nekvalificirane radne snage, a to je stabiliziranje ili polako rušenje relativnog porasta zarada nekvalificirane radne snage.¹

Nedostatak radne snage u zapadnoevropskim zemljama djelomično uvjetuje i smanjenje aktivnog razdoblja većine njihova stanovništva. To je s jedne

¹ Whyte, G. E., The Economic Aspect of European Labor Migration, European Demographic Information Bulletin, No 3, Hague (1973), str. 149.

Sl. 1. Shematski prikaz učinka koji ima korištenje radnika migranata na visinu relativnih primanja nekvalificiranih radnika (prema G. E. Whyteu)

Fig. 1 A schematical representation of the consequences of the employment of migrant workers with regard to the relative income level of unqualified workers (according to G. E. Whyte)

strane odraz višeg životnog standarda, a s druge odraz nužde. Naime viši životni standard omogućuje a cjelokupni razvoj gospodarstva i društva prisiljava danas stanovništvo tih zemalja da se duže školuje. Duže školovanje, dakle, ne samo da povećava već spomenuti prosječni manjak radne snage, posebno nekvalificirane, već i skraćuje prosječnu dužinu radnog vijeka cjelokupnog stanovništva. K tome se još pridružuje i smanjivanje prosječnog broja radnih sati tjedno, koje je npr. u SR Njemačkoj od 1957. do 1970. god. smanjeno prosječno za 5 sati tjedno.² Budući da se ovdje radi o milijunima radnika, što znači i milijardama radnih sati, to se neminovno moralo odraziti na nedostatku radne snage.

Taj »uvoz radne snage«, kako se danas sve češće naziva, dostigao je 1970. god. impozantnu brojku od gotovo 9 milijuna stranaca³ u svega osam zemalja zapadne Evrope⁴, da bi se godinu dana kasnije ta brojka uvećala i dosegla gotovo 10 milijuna ljudi! Koliko je ogroman broj ljudi zahvaćen tim kretanjima u potpunosti si možemo predstaviti tek onda kada ga usporedimo s današnjim brojem stanovnika nekih zemalja: npr., taj broj u grubom je dvostruko veći od broja stanovnika Danske ili Finske, za 1/5 je veći od broja stanovništva Švedske, približno jednak broju stanovnika Mađarske, Belgije, Bugarske ili Grčke, a ne mnogo manji od broja stanovnika cijele Australije, ili pak nešto manji od vrijednosti polovine broja stanovnika Kanade ili Jugoslavije.

Iz istog statističkog izvora saznajemo da je u tom velikom broju radnika na radu izvan svojih domovina i Jugoslavija imala velik udio. Jugoslaveni su 1970. god. činili 6,4 % ukupnog broja stranaca u spomenutim zemljama te su poslije Talijana i Španjolaca bili najzastupljeniji među radnicima iz evropskih država.

Prema službenom popisu stanovništva Jugoslavije 1971. god. ukupno je 3,3 % od cjelokupnog stanovništva Jugoslavije, ili točno 671 908 osoba, bilo na privremenom radu u inozemstvu, od čega čak 89 % u spomenutim evrop-

² Salowsky, H. und Schiller, G., Ursachen und Auswirkungen der Ausländerbeschäftigung, Deutsche Industrieverlags — GmbH, Köln (1972), str. 10.

³ Baučić, I., Porijeklo i struktura radnika iz Jugoslavije u SR Njemačkoj, Radovi Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, sv. 9, Migracije radnika, knjiga 1, Zagreb (1970), str. 11. i 12.

⁴ Ovdje se pojam »zapadna« Evropa ne podrazumijeva regionalno, već politički. Inače slijedećih 8 zemalja ima redom najviše stranih radnika: Francuska, SR Njemačka, Velika Britanija, Švicarska, Belgija, Švedska, Austrija i Nizozemska.

skim zemljama.⁵ Daleko najveći dio od 61,2 % bio je u SR Njemačkoj, dok je u Švedskoj prema istom izvoru bilo samo 2,4 % i poslije SR Njemačke, Austrije, Francuske i Švicarske Švedska je bila tek peta evropska zemlja po broju zaposlenih radnika iz Jugoslavije.

Međutim, što se tiče ukupnog broja jugoslavenskih radnika u inozemstvu, treba reći da su procjene neposredno prije popisa bile daleko veće i da su se kretale oko brojke od 900 000 ljudi. Zna se da je preko Zavoda za zapošljavanje samo u 1970. god. oko 130 000 osoba našlo zaposlenje u inozemstvu, a sigurno još oko 100 000 privatnim putem. Vjeruje se, unatoč nastojanju da se popisom dobiju od obitelji, rođaka, susjeda ili prijatelja podaci o onima koji rade u inozemstvu, da je mnogo njih ostalo nepopisano. Da li je razlog u tome što su negdje cijele obitelji bile u inozemstvu ili neki drugi, teško je reći. Jedino je sigurno da je teško vjerovati u potpunu vjerodostojnost rezultata toga popisa, što potvrđuju i podaci o broju naših državljana u Švedskoj. Naime, prema jugoslavenskom službenom popisu od 31. III 1971. god. na privremenom radu u Švedskoj bilo je svega 16 359 Jugoslavena, odnosno toliki broj naših aktivnih radnika bez uzdržavanog stanovništva. Prema švedskoj statistici od 31. XII 1970. god., dakle tri mjeseca ranije od popisa u Jugoslaviji, u Švedskoj su registrirana 22 573 jugoslavenska radnika.⁶ U prva tri mjeseca 1971. god. broj jugoslavenskih radnika u Švedskoj još je i porastao. To znači da 26 % ili grubo 1/4 aktivnih jugoslavenskih državljana u Švedskoj nije bilo obuhvaćeno jugoslavenskim popisom 1971. god. Taj nam podatak daje opravdanja da i za ukupan broj Jugoslavena iste godine u inozemstvu više vjerujemo ranijoj procjeni, ili da je stvarni njihov broj u najgorem slučaju bio negdje između ranije procjene i rezultata jugoslavenskog službenog popisa.

Ukupan broj registriranih jugoslavenskih državljana u Švedskoj krajem 1970. god. iznosio je 36 863. Tim je brojem, osim naših aktivnih građana u Švedskoj, bilo obuhvaćeno i izdržavano stanovništvo, znači uglavnom djeca, domaćice i eventualno starci, dakle onaj dio naše emigracije koji nije uključen u rezultate jugoslavenskog popisa stanovništva 1971. god.

II METODOLOSKI PRISTUP

1. Izbor i naslov teme te opravdanost geografske obrade

Suvremena velika geografska pokretljivost stanovništva, uvjetovana prvenstveno sve većim razlikama između gospodarski razvijenih i slabije razvijenih ili zemalja u razvoju, pobudila je veliko zanimanje, kako u zemljama emigracije tako i u zemljama imigracije. Za nju se interesira svatko, od običnog građanina preko poslovnih ljudi i znanstvenih radnika pa sve do političara. Migracije su postale sastavni dio života mnogih zemalja obuhvaćenih migra-

⁵ Lica na privremenom radu u inostranstvu prema popisu stanovništva i stanova 1971, Statistički bilten 679, Savezni zavod za statistiku, Beograd (1971).

⁶ Befolkningens sammansättning 31. XII 1970, Statistiska meddelanden, Nr 5, Stockholm (1971), str. 32.

cijama. Svi kalkuliraju i traže svoje opravdanje i dobit u izvozu ili uvozu radne snage, jasno svatko iz svoje perspektive. Političari i poslodavci gledaju u tome svoje interese ili odgovornost, dok radni čovjek kao pojedinac, bilo da je seljak, industrijski radnik ili čovjek s najvišom stručnom spremom, ima i svoju računicu. On danas manje-više točno zna koliko njegov rad vrijedi i što u određenom momentu može zaraditi u pojedinim zemljama svijeta i kakav mu standard života istovremeno može pružiti koja od zemalja.

Takav je danas i jugoslavenski građanin. On razgovara, sluša i putuje. Svijet, a pogotovo Evropa, kao da nikada nisu za njega bili tako maleni kao danas. Otići na rad u Njemačku ili neku drugu, čak i prekomorsku zemlju kao da je normalna stvar. Sredstva javnog informiranja, od dnevnih novina do radija i televizije, gotovo nas svakodnevno informiraju o našim građanima na radu u inozemstvu, o njihovom radu, zaradama, poteškoćama i pogodnostima, mogućnosti povratka i ponovnog uključivanja na radna mjesta u našoj zemlji. Brojke koje se spominju nisu malene. Spominje se brojka i od milijun ljudi, milijun jugoslavenskih građana koji rade izvan granica zemlje!

Mogućnost da 1971. god. boravim dva mjeseca u Lundu radi upoznavanja osnovnih obilježja i problema naših radnika u Švedskoj odigrala je u izboru ove teme presudnu ulogu. Na učestalost i jačinu emigracijskog vala iz Jugoslavije u bliže zapadnoevropske zemlje gledalo se u Jugoslaviji 1971. god. kao na općeprihvaćenu pojavu koja pomaže u rješavanju problema nezaposlenosti u našoj zemlji. Odlazak pak naših ljudi u jednu nam od najdaljih evropskih zemalja, u Švedsku, predstavljao je svojevrstu posebnost i zbog toga budio posebno zanimanje te sam odlučio da ga detaljnije obradim.

Budući da je migracija u Švedsku, u odnosu na druge zemlje, specifična po tome što se velik dio tamo zaposlenih stranaca, pa tako i jugoslavenskih građana, odlučuje da stalno ostane u toj zemlji, težište rada usmjerio sam na proučavanje uvjeta koji djeluju na donošenje takve odluke. Zbog toga je radu i dan podnaslov »Prilog poznavanju socijalno-ekonomskih uvjeta transformacije vanjskih migranata u ekonomske emigrante«.

Sigurno je da su suvremene migracije u znanstvenom pogledu zanimljive i za druge znanosti i za čitav niz znanstvenih disciplina. Prvi su ih kao fenomen istakli demografi statističari koji su dali mnoštvo različitih informacija, služeći se pri tom statističkim podacima popisa stanovništva i tako potakli ostale: ekonomiste, sociologe, pedagoge, psihologe, politologe i druge, a među prvima i geografe.

Migracije su tema koja traži interdisciplinarno proučavanje. Ne ulazeći u analizu što koja od znanstvenih disciplina u interdisciplinarnom proučavanju migracija može i treba da radi, postavlja se pitanje: u kojoj su mjeri suvremene migracije radne snage predmet proučavanja geografije? Slično je pitanje postavio i B. Čolaković u svome radu u kojem obrađuje emigraciju s današnjeg prostora Jugoslavije u SAD.⁷ Normalno je da geograf u kompleksu pojava uzrokovanih migracijama mora da posebno izdvoji i naglasi prostorni aspekt migracija. To je ipak ne samo ljudska već uvijek i geografska pokretljivost jer se odigrava u određenom prostoru. Čitav niz faktora djeluje u jednom prostoru na čovjeka, a on pak utječe na promjenu toga prostora.

⁷ Čolaković, B. M., *Yugoslav Migrations to America*, Department of Geography, University of Minnesota, str. 1—4. (rukopis).

Migranti pri tom često mogu odigrati vrlo važnu ulogu. Geografska je pokretljivost kompleksan fenomen i geograf je možda najpozvaniji da poveže osnovne niti cijelog kompleksa, ne ulazeći pri tom u detalje koje posebice treba da prouče druge znanstvene discipline.

2. Postavljanje problema

Konstatirali smo dakle da su migracije kompleksan fenomen koji se sastoji iz više komponenata i da je možda upravo geograf najpozvaniji da u jednom geografskom radu poveže sve te komponente migracijskog kompleksa vežući ih za prostor. Pri tom je osnovno da se stalno vodi računa o prostornom aspektu migracija i da se ocijeni u kojoj su mjeri u konkretnom slučaju prostorni aspekti važni za migracije na relaciji Jugoslavija — Švedska. Potrebno je istražiti i proanalizirati sve komponente, kao npr.: iz kojeg su dijela Jugoslavije ljudi emigrirali u Švedsku, kada, u kojem opsegu, zašto? Koje su strukturalne osobine tih migranata? Odakle su dobili informacije o Švedskoj i kako se na prostoru Jugoslavije širilo u ljudi saznanje o toj zemlji? Da li je i u kojoj mjeri širenje tog saznanja uzrokovalo proces lančanih reakcija i u kojoj se mjeri to može utvrditi u prostoru? Ili, gdje su se imigranti iz Jugoslavije smjestili u Švedskoj, zašto i kakve poslove u tom prostoru obavljaju? Da li su zadovoljni poslom, zaradom, stanovanjem, standardom, ili su i dalje mobilni u traženju povoljnijeg? Da li su i u koliku opsegu migrirale kompletne obitelji, ili su možda pojedinci zasnovali obitelji u Švedskoj? Da li su se jugoslavenski građani u Švedskoj i u kojoj mjeri htjeli i uspjeli integrirati u švedsko društvo ili možda čak i asimilirati u novoj sredini? I konačno, kakve eventualne koristi ili pak gubitke ima općenito migrant kao pojedinac, a kakve Jugoslavija koja daje, odnosno Švedska koja prima radnike i članove njihovih obitelji?

3. Plan i program rada

a) **Izbor literature.** O jugoslavenskim radnicima u Švedskoj malo je pisano, pa sam nastojao poslužiti se iskustvom meni dostupnih autora koji su se bavili migracijom, bez obzira na njegovu struku i zemlju obrade.

Primjereno interesu za suvremene migracije i broj radova o njima zaista je velik i raznovrstan. U radovima koje sam ja konzultirao dominiraju oni koji se bave problematikom Švedskih migranata. Na drugom su mjestu radovi koji se općenito bave migracijama ili obrađuju migracije stanovništva drugih zemalja. Iako uopće ne govore o našim migracijama, neke ideje njihovih autora ponekad sam mogao primijeniti i u mom istraživanju. Tek su na trećem mjestu radovi koji obrađuju problematiku jugoslavenske emigracije, jer ih, na žalost, još uvijek ima veoma malo u usporedbi s obujmom i važnošću koju suvremene migracije radne snage iz naše zemlje imaju u našem svakodnevnom životu.

b) **Izbor statističke dokumentacije.** Od statističke dokumentacije direktno sam se služio jedino podacima iz švedskih i jugoslavenskih izvora. Nekim sam se podacima, uglavnom radi usporedbe, poslužio i iz nekih od na-

vedenih radova, bilo o cjelokupnim evropskim migracijama ili o švedskim imigrantima.

Moram odmah naglasiti da izbor, barem što se tiče jugoslavenskih podataka, nije bio velik. Podatke o broju jugoslavenskih građana na privremenom radu u Švedskoj crpio sam iz rezultata posljednjeg popisa stanovništva Jugoslavije 1971. god., dok sam se za ostale podatke služio uglavnom statističkim godišnjacima.

Što se pak tiče švedskih podataka tu je broj izvora i izbor bio veći. Švedsko ministarstvo imigracija (Statens invandrarverk) svaka tri mjeseca daje tiskani izvještaj o stanju stranaca u njihovoj zemlji, a svake godine kompletan izvještaj o stanju stanovništva Švedske, gdje su posebno izdvojeni i svi stranci po zemljama podrijetla. To je najkompletniji i najvredniji izvor raznovrsnih statističkih podataka o strancima u Švedskoj. Osim njega postoje i statistički godišnjaci, bilteni i sl., ali svi oni uglavnom imaju podatke spomenutog godišnjeg izvještaja.⁸

c) **Anketa o doseljenicima u Švedsku.** U Stockholmu su 1969. god. Državna komisija za doseljenička pitanja pri Švedskoj vladi (Invandrarutredningen) i skupina stručnjaka za ispitivanje tržišta rada (EFA = Expertgruppen för utredningsverksamhet i arbetsmarknadsfrågor), a preko Centralnog statistika centralbyrån), proveli anketu među tada najbrojnijim skupinama stranaca radi njihova boljeg upoznavanja. Ta anketa pod naslovom »Proučavanje prilika doseljenika obuhvatila je i jugoslavenske građane u toj zemlji u dobi od 16 do 64 godine života, a koji su se u Švedsku doselili od početka 1964. god. do kraja 1968. god. kao jugoslavenski državljani. Ukupno ih se u tom razdoblju doselilo 16 446. Od njih je metodom slučajnog uzorka odabrano 600 osoba za anketiranje. Međutim, neki su odbili odgovore, a neki su privremeno izbjivali iz Švedske, pa je ukupno anketirano samo 497 osoba porijeklom iz Jugoslavije.

Anketni upitnik sastojao se od ukupno 50 glavnih pitanja koja su obuhvaćala gotovo sve karakteristike ispitanika, od generalija, preko republičkog podrijetla, razloga dolaska u Švedsku, aktivnosti, obiteljskog statusa, školske spreme i kvalifikacije, stanovanja, rada, uštede, zadovoljstva, veza s domovinom, jezika, namjera u vezi s povratkom u Jugoslaviju ili stalnim nastanivanjem u Švedskoj itd. Iz tako raznolikih informacija i još veće mogućnosti kombinacija, unatoč uzimanju samo reprezentativnog uzorka, stvorena je mogućnost dobivanja prilično vjerne slike o pripadnicima različitih nacionalnih skupina u Švedskoj, pa tako i o jugoslavenskim građanima u toj zemlji. Podaci o građanima iz Jugoslavije iz te ankete samo su djelomično do sada korišteni, pa brojne kombinacije podataka koje ona omogućuje još uvijek do sada nisu izvršene.

Iako su rezultati spomenute ankete već pomalo i zastarjeli, nisu nimalo izgubili na svojoj vrijednosti. Oni nam daju presjek jednog stanja, omogućuju upoznavanje neposrednog reagiranja ispitanika i stvaranje neposrednijeg kontakta s njima, što ne može postići ni jedan službein popis. Zbog toga je anketa iz 1969. god. od neprocjenjive važnosti i do danas je ostala jedan od glavnih izvora za potpunije i prisnije upoznavanje karakteristika, stanja i

⁸ Befolkningens sammansättning ...

htijenja stranih građana zaposlenih u Švedskoj. Zato su i u ovom radu, gdje god je to bilo moguće i potrebno, dani u obliku tablica i u raznim kombinacijama brojni rezultati ove zaista vrijedne ankete.

d) **Obrada i usklađivanje statističkih podataka i rezultata ankete.** Već je spomenut nesklad između rezultata službenog jugoslavenskog popisa stanovništva 31. III 1971. i podataka o stanju stanovništva u Švedskoj 31. XII 1970. Razlika u broju aktivnih Jugoslavena u Švedskoj između podataka ovih izvora prilično je velika. Međutim, budući da je utvrđeno da su švedski podaci točniji, ako ne i apsolutno točni, služit ćemo se njima u prikazivanju svih karakteristika naših građana u toj zemlji gdje god to bude moguće, a jugoslavenski podaci poslužit će nam kao nadopuna u izboru reprezentativnog uzorka koji je valjan s minimalnim rizikom za odstupanje od parametra populacije. U ovom će slučaju udio zaista biti velik, pa će, uz pretpostavku da su greške u popisivanju bile približno jednake u svim jugoslavenskim republikama, i slika prosječnih vrijednosti, karakteristika i odnosa migranata iz pojedinih naših republika biti vjerna.

Određenu teškoću pri usporedbi predstavlja i vremenski nesklad u prikupljanju postojećih podataka. Tako npr. mnoge podatke ankete iz 1969. god. ne možemo uspoređivati s rezultatima jugoslavenskog popisa koji je bio tek 1971. god. Poteškoća je i u tome što je npr. u vrijeme ankete u Švedskoj bilo svega 61,6 % aktivnih jugoslavenskih građana od njihova broja 1. I 1973. U to vrijeme mnogi su se migranti izmijenili, pa su se izmijenile i njihove karakteristike, pa čak i regionalno podrijetlo. Međutim ima to i svojih prednosti, jer upravo na taj način možemo lakše uvidjeti neke promjene koje su se zbile u ovom relativno kratkom, ali za jugoslavensku emigraciju u Švedsku vrlo značajnom razdoblju.

III JUGOSLAVIJA — ZEMLJA SUVREMENIH VANJSKIH MIGRACIJA

1. Uzroci i motivi zapošljavanja u inozemstvu

Jednako kao i u drugim zemljama i emigracija iz naše zemlje imala je svoje uzroke i motive. Uzroke općenito možemo podijeliti na privlačnosti i potrebe migriranja, ili kako u stručnoj literaturi različitih jezika sve češće nalazimo engleske izraze za ove uzroke: »Pull reasons« i »Push reasons«, pa će oni biti upotrijebljeni i u ovom radu.⁹

»Pull reasons« najčešći su ovi:

- mogućnost zapošljavanja
- mogućnost boljeg posla
- mogućnost više zarade
- mogućnost boljeg života
- težnja za avanturama i sl.

⁹ pull (engl.) = vući, privlačiti

push (engl.) = gurati, tjerati

reason (engl.) = uzrok, razlog, povod

Prema tome, ovdje su uvijek u prvom planu činjenice koje privlače, odnosno više aspiracije migranata.

Od »Push reasons« najčešće su ove činjenice:

- nezaposlenost
- nesigurno zaposlenje
- neadekvatno radno mjesto
- niski osobni dohoci
- nemogućnost napredovanja
- mali ili prirodno siromašni zemljišni posjedi (»Ecological push«)¹⁰
- mnogo djece u obitelji i sl.

Dakle u ovoj skupini prevladavaju uzroci koji su uvjetovani potrebom migriranja.

Od osobnih motiva najčešći su ovi:

- zajednički život obitelji
- priključivanje rođacima
- neslaganje s postojećim političkim režimom u zemlji i sl.

Iako znamo da su svi navedeni opći uzroci morali biti prisutni i u našoj emigraciji, teško bi nam bilo bez adekvatnih podataka sa sigurnošću utvrditi koji su razlozi bili ili su još i sada dominantni.

Jugoslavija je u svome razvoju nakon drugog svjetskog rata napravila velik skok iz siromašne i zaostale agrarne zemlje na putu industrijskog razvitka. Paralelno tome napretku vidljivo je opadao i udio agrarnog stanovništva, tako da je u relativno kratkom poslijeratnom razdoblju udio poljoprivrednog stanovništva smanjen od 67 % 1948. god. na samo 36 % u 1971. god. (tabl. 1), a to je najbolji pokazatelj razvoja neagrarnih djelatnosti. Udio zaposlenih u ukupnom broju stanovništva popeo se sa svega 5,9 % u 1939. god. na 19,7 % u 1971. god.* Mogao bi se nabrojiti još čitav niz pokazatelja poslijeratnog napretka Jugoslavije, ali unatoč stvarnom i velikom napretku ona je još i danas ostala jedna od najslabije razvijenih evropskih zemalja.

Tabl. 1. Udio agrarnog stanovništva u ukupnom i aktivnom stanovništvu Jugoslavije u poslijeratnim popisnim godinama (u %)

Table 1 The share of agricultural population in the total population of Yugoslavia in the post-war census years (%)

God.	Udio agrarnog u cjelokupnom stanovništvu	Udio aktivnog agrarnog u cjelokupnom aktivnom stanovništvu
1948	67,2	74,2
1953	64,3	68,3
1961	52,9	56,3
1971	36,4	38,5

Izvor: Popisi stanovništva Jugoslavije navedenih godina

¹⁰ Petersen, W., A General Typology of Migration, Readings in the Sociology of Migration, Toronto (1970), str. 65.

* Odnosi se na zaposlene u društvenom sektoru.

Upravo spomenuti udio zaposlenih još je uvijek relativno nizak u usporedbi s razvijenim evropskim zemljama. Zbog toga u Jugoslaviji u poslijeratnom razdoblju stalno postoji veliki pritisak na radna mjesta. On je pojačan spomenutom deagrarizacijom velikog dijela stanovništva, privrednom reformom, ali i nadolaskom novog kontingenta stanovništva koje pristizhe u radnu dob, a njega ima mnogo jer su to djevojke i mladići rođeni u vrijeme najvećeg prirodnog priraštaja stanovništva iz nekoliko prvih poslijeratnih godina, pa je osim ostalih i taj faktor pridonio disproportiji ponude i potražnje radne snage i povećanju nezaposlenosti.¹¹ U razdoblju od 1966. do 1970. god. 291 000 osoba koje su prispjele u radnu dob, odnosno prosječno godišnje 58 000, nije se moglo zaposliti u Jugoslaviji.¹² Broj osoba koje su tražile posao bio je u razdoblju od 1964. do 1972. god. redovito po nekoliko puta veći od broja slobodnih radnih mjesta i varirao je od 2,6 puta 1964. god., kada je u promatranom razdoblju bio najniži, pa do čak 8,8 puta 1968. god., kada je bio najviši (tabl. 2).¹³

Tabl. 2. Kretanje broja jugoslavenskih građana koji traže zaposlenje, broja slobodnih radnih mjesta, broja osoba koje se žele zaposliti u inozemstvu i broja osoba koje su dobile potvrdu za zaposlenje u inozemstvu od 1964. do 1972. god.

Table 2 The change in the number of Yugoslav citizens who sought employment, the number of available working positions, the number of persons who wanted employment abroad and the number of persons who received confirmation for their employment abroad from 1964 to 1972

Godina	Osobe koje traže posao (godišnji prosjek)	Slobodna radna mjesta	Broj osoba koje traže posao na jedno slobodno radno mjesto	Prijave za zapošljavanje u inozemstvu	Potvrde za zapošljavanje u inozemstvu	
					Broj	% od broja prijava
1964	212 486	83 067	2,6	37 778	14 616	38,7
1965	286 969	53 304	4,4	65 169	34 746	53,3
1966	257 607	43 677	5,9	74 460	55 654	74,4
1967	269 067	33 531	8,0	50 846	28 430	55,9
1968	310 996	35 505	8,8	107 931	71 730	66,4
1969	330 626	43 202	7,7	168 603	120 731	71,6
1970	319 586	46 293	6,9	204 823	122 892	60,0
1971	291 301	45 093	6,5	85 314*	44 619*	52,3
1972	315 304	45 408	6,9			

Izvor: Statistički podaci Saveznog biroa za poslove zapošljavanja, Beograd (Preuzeto iz rada Baučić, I., Countries of Emigration — Yugoslavia, str. 4).

* Samo od 1. I do 31. V 1971.

¹¹ Wertheimer-Baletić, A., Neke novije tendencije u kretanju ekonomske strukture stanovništva, Ekonomski pregled 1—2/1969, Zagreb (1969), str. 55.

¹² Baučić, I., Jugoslaveni na radu izvan domovine, str. 7. i 9. (rukopis).

¹³ Baučić, I., Countries of Emigration — Yugoslavia, SOPEMI, Paris (1973), str. 4.

Takvo stanje dalo je veliki broj onih koji su izrazili zahtjev da se zaposle u inozemstvu, od kojih je veliki dio dobio i potvrde da se zaposli izvan Jugoslavije (tabl. 2). Godine 1970. čak je preko 200 000 jugoslavenskih građana podnijelo prijave za zapošljavanje u inozemstvu, a preko 120 000 dobilo je i potvrde da se tamo zaposle.

Dakle, mogućnost dobivanja posla u inozemstvu bio je osnovni pokretač koji je uz ostale strane radnike privukao i jugoslavenske. Međutim, potrebno je razmotriti i ostale faktore koji su utjecali na početak odlaska jugoslavenskih radnika na rad izvan zemlje.

Jugoslavija je poznata kao zemlja tradicionalne emigracije, što je osobito bilo karakteristično za njene zapadnije dijelove. Siromašna prirodna sredina, pogotovo u prostoru krša, konstantni demografski pritisak uzrokovan visokom stopom prirodnog priraštaja i nedovoljna gospodarska razvijenost zemlje s jedne strane, a pomorski položaj i dobra otvorenost i povezanost sa svijetom s druge strane, postepeno su ta kretanja učinili tradicionalnima. Ta tradicija prekinuta je osnivanjem poslijeratne Jugoslavije. U poslijeratnoj obnovi zemlje i visokim stopama porasta proizvodnje i zaposlenosti ekstenzivnim načinom privređivanja, nekoliko godina je podržavana puna zaposlenost stanovništva.

Normalno je da u sredini u kojoj se većina ranije spomenutih prilika nije bitno izmijenila demografski pritisak nije mogao oslabiti nego se još i znatno povećao.¹⁴ To se najočitije manifestiralo na velikom broju osoba koje su u Jugoslaviji tražile zaposlenje (tabl. 2), što je uvjetovalo da jugoslavenske društveno-političke organizacije i državne institucije prihvate privremeno zaposlenje u inozemstvu kao nužnost u postojećim ekonomskim i društvenim uvjetima.

Poslije omogućivanja zapošljavanja u inozemstvu očekivalo se smanjenje potražnje za zapošljavanjem i pad stope nezaposlenosti. Međutim to se nije

Tabl. 3. Stope nezaposlenosti u nekim evropskim zemljama neposredno prije i u vrijeme najveće ekonomske emigracije iz Jugoslavije (u %)
Table 3 The degree of unemployment in some European countries directly before and during the greatest economic emigration from Yugoslavia (%)

God.	Jugoslavija	Švedska	Zapadna Njemačka	Austrija	Grčka
1963	6,4	1,4	0,4	2,9	6,0
1964	5,6	1,1	0,7	2,7	6,0
1965	6,1	1,1	0,6	2,7	5,2
1966	6,7	1,4	0,7	2,5	4,9
1967	7,0	1,8	2,1	2,7	6,0
1968	8,0	2,0	1,6	2,9	4,4
1969	8,2	1,8	0,8	2,8	4,2

Izvor: Meurle i Andrić, Background ..., str. 54.

¹⁴ Wertheimer-Baletić, A., Stanovništvo SR Hrvatske, Školska knjiga, Zagreb (1971), str. 74.

dogodilo (tabl. 3). Dapače, udio nezaposlenih postajao je iz godine u godinu suprotan očekivanju, tj. sve veći. Razlog tako negativnom kretanju udjela nezaposlenih u našoj zemlji treba tražiti u znatnim rezervama radne snage u našoj zemlji koja nije bila produktivno zaposlena, posebno seosko stanovništvo. Privredna reforma 1965. god. značila je prijelaz od ekstenzivnog na intenzivno privređivanje, a time i produktivnije zapošljavanje. Međutim u prvim godinama privredne reforme za racionalizaciju proizvodnog procesa najvećim dijelom korištena je radna snaga, tj. otpuštanje »viška radne snage« ili gdje nije bilo takvih pojava orijentacija na produktivnije angažiranje u postojećoj zaposlenosti. To je imalo za posljedicu opadanje broja zaposlenih u društvenom sektoru, uz nemogućnost zapošljavanja generacija koje su ulazile u radnu dob i tražile zaposlenje. Povećanje životnih troškova izazvano inflacijom također je utjecalo na povećanje pritiska za zapošljavanje u inozemstvu (tabl. 4).

Tabl. 4. Porast životnih troškova nekih zemalja od studenog 1969. do studenog 1970. god. (u %)

Table 4 The growth in the cost of living of some countries from November 1969 till November 1970 (%)

1. Norveška	11,9	11. Francuska	5,4
2. Jugoslavija	10,0	12. Švicarska	5,4
3. Španjolska	9,0	13. Portugal	5,2
4. Vel. Britanija	7,9	14. Austrija	4,6
5. Švedska	7,9	15. Luksemburg	4,3
6. Danska	7,6	16. Grčka	4,2
7. Japan	5,9	17. SR Njemačka	4,1
8. USA	5,9	18. Belgija	3,1
9. Nizozemska	5,6	19. Kanada	2,8
10. Italija	5,4		

Ivor: Meurle i Andrić, Background . . . , str. 87.

Povećanje životnih troškova, koje u nas nije bilo odmah paralelno praćeno i adekvatnim povećanjem osobnih dohodaka, gotovo je jednako kao i nezaposlenost uzrokovalo povećanje intenziteta emigracije. Unatoč konstantnom povećanju nominalnih primanja, povećanje troškova života bilo je obično veće od povećanja realnih primanja.¹⁵

Glavna je motivacija odlaska naših građana na rad u inozemstvo ekonomske prirode: veća zarada i slabe mogućnosti zapošljavanja u zemlji. To je potvrdila i anketa Odjela za migracije Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu provedena 1970/1971. god.,¹⁶ a i anketa Zavoda za migracije i narodnosti provedena 1967. god. Ona je pokazala da je 63 % anketiranih Jugoslavena otišlo na rad u inozemstvo zbog slabe zarade u zemlji, a svega 23 %

¹⁵ Lični dohoci, Statistički godišnjak Jugoslavije 1970, Beograd (1971), str. 267.

¹⁶ Baučić, I. i Maravić, Ž., Vraćanje i zapošljavanje vanjskih migranata iz SR Hrvatske, Radovi Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, sv. 10, Zagreb (1971), str. 24.

zbog toga što nisu u Jugoslaviji imali zaposlenje. Evo što o tome kaže I. Vinski:¹⁷

»Uglavnom, dva su osnovna razloga što potiču masovnije zapošljavanje naših radnika u zapadnoj Evropi poslije privredne reforme. Prvo, prekinuta je tendencija porasta zaposlenosti te se sužavaju mogućnosti novih zapošljavanja u zemlji. Drugo, novoodređeni tečaj dinara prema valutama zapadnoevropskih zemalja postao je veoma atraktivan za naše radnike jer su u 1965. nešto precijenjene valute zapadnoevropskih zemalja u odnosu na domaću kupovnu snagu dinara prema tim valutama. Takvi odnosi na polju tečaja dinara pogoduju stimulaciji izvoza robe i usluga, možda je još više stimulirao i izvoz živoga rada u smislu zapošljavanja naših radnika u inozemstvu. Odnos između osobnog dohotka u našoj zemlji i odgovarajuće zarade u zemljama zapadne Evrope općenito pokazuje veći raspon nego što je raspon između domaćih cijena većine naših izvoznih proizvoda i cijena tih proizvoda na zapadnoevropskim tržištima. Ili, drugim riječima, osobni dohoci u zemlji relativno su niži u odnosu na odgovarajuće zarade u zemljama zapadne Evrope u poređenju s domaćim cijenama većine naših izvoznih proizvoda u odnosu na cijene tih proizvoda na zapadnoevropskim tržištima.«

Da je slaba zarada u zemlji, odnosno veća zarada za isti ili sličan rad u zapadnim zemljama razlog sve češćeg odlaska i onih naših građana koji imaju zaposlenje u Jugoslaviji i da za našu zemlju to postaje ozbiljan problem, upozorava u svom radu i A. Wertheimer-Baletić kad na primjeru Hrvatske kaže:¹⁸

»...bez obzira na moguće 'automatsko' djelovanje većih mogućnosti za zapošljavanje na emigracione tokove, politika zaposlenosti će se neminovno naći pred problemom deficita stručne radne snage u SR Hrvatskoj u narednom petogodišnjem razdoblju. Na to osobito upozorava podatak da je u prošloj godini iz Hrvatske otišlo na rad u inozemstvo oko 10 000 osoba koje su ovdje bile zaposlene. Radi se o konjunkturalnim zanimanjima na tržištu rada u zapadnoj Evropi. To nas upozorava na činjenicu da emigracijski tokovi nisu više određeni samo unutrašnjom ekonomskom situacijom, već i ekonomskom situacijom u zemljama koje primaju naše radnike, pa prema tome nije više dovoljno samo ponuditi zaposlenje u zemlji nego zaposlenje i odgovarajući dohodak, a i neke druge pogodnosti.«

I strani eminentni stručnjaci upozoravaju na činjenicu da je glavna motivacija odlaska radnika na rad u inozemstvo, pa tako i naših, prvenstveno veća zarada.¹⁹

2. Evolucija zapošljavanja u inozemstvu

Zapošljavanje jugoslavenskih radnika u inozemstvu nije počelo regularnim putem. Još od kraja rata, a osobito od 1954. god., počinje nedopušteno napuštanje Jugoslavije u potrazi za radom i boljom zaradom. Od 1962. god.

¹⁷ Vinski, I., Zapošljavanje Jugoslavena u inozemstvu, Stanovništvo, emigracija i zaposlenost u Hrvatskoj, Ekonomski pregled, Zagreb (1971), str. 61. i 62.

¹⁸ Wertheimer-Baletić, A., Demografske odrednice dinamike radne snage u SR Hrvatskoj, Stanovništvo, emigracija i zaposlenost u Hrvatskoj, Ekonomski pregled, Zagreb (1971), str. 141—142.

¹⁹ Hietala, K., The Economic Causes and Consequences of Emigration, Migration Research Seminar, Siikaranta 1973.

političke i upravne jugoslavenske institucije prvi put prihvaćaju zapošljavanje naših radnika u inozemstvu kao potrebu, te već od 1963. god. počinje suradnja jugoslavenske službe za zapošljavanje sa stranim poslodavcima i stranim službama za zapošljavanje.²⁰ Ali tek je pravo svakog građanina Jugoslavije da brzo i bez komplikacija dobije pasoš od 1. VII 1964. god. učinilo migraciju mogućom u regularnom i većem opsegu, i to ne samo zbog mogućnosti legalnog prelaska granice radi zaposlenja već i zbog mogućnosti zapošljavanja u inozemstvu posredstvom jugoslavenske službe za zapošljavanje.²¹ To se vidljivo odrazilo i na kretanje ukupnog broja jugoslavenskih radnika u inozemstvu i na broju onih koji su posredstvom zavoda za zapošljavanje

Tabl. 5. Broj jugoslavenskih radnika zaposlenih u evropskim zemljama od 1954. do 1972. god.

Table 5 The number of Yugoslav workers employed in European countries from 1954—1972

Godina	Ukupan broj zaposlenih u evropskim zemljama	Od toga osobe registrirane od jugoslavenskog zavoda za zapošljavanje kao zaposlene u inozemstvu
1954	3 000	
1955	3 500	
1956	4 000	
1957	4 500	
1958	10 000	
1959	15 000	
1960	18 000	
1961	30 000	
1962	50 000	
1963	90 000	
1964	115 000	7 019
1965	140 000	38 019
1966	210 000	84 159
1967	220 000	93 825
1968	230 000	145 231
1969	420 000	247 266
1970	550 000	358 412
1971	660 000	419 385
1972	760 000	465 439

Izvor: Zapošljavanje u inozemstvu 1964. i 1965. godine, isto 1966, 1967, 1968, 1970. i 1971, Savezni zavod za poslove zapošljavanja, Beograd (1964—1971). (Preuzeto od Baučić, I., Countries of Emigration — Yugoslavia, str. 2).

²⁰ Baučić, I., Jugoslaveni na radu izvan domovine, str. 1.

²¹ Sve nezaposlene osobe, odnosno osobe koje u Jugoslaviji traže posao, nisu uvijek, kao uostalom i slobodna mjesta, prijavljeni zavodima za zapošljavanje. Isti zavodi bili su pri zapošljavanju u inozemstvu posrednici u manje od 50 % jugoslavenskih radnika migranata.

dobili u inozemstvu posao (tabl. 5). Najveći porast broja jugoslavenskih radnika u evropskim zemljama bio je u 1966. i 1969. god., dok se nakon 1969. god. broj naših vanjskih migranata smanjuje: 130 000 u 1970. god., 110 000 u 1971. i 100 000 u 1972. god.

Ako broju od 760 000 jugoslavenskih migranata u evropskim zemljama pribrojimo još oko 160 000 radnika koji su u istom razdoblju otišli u prekomorske zemlje, proizlazi da je 1972. god. u inozemstvu bilo ukupno 920 000 jugoslavenskih radnika. To iznosi 4,4 % od ukupnog stanovništva Jugoslavije, odnosno 22 radnika zaposlena izvan Jugoslavije na svakih 100 zaposlenih u zemlji sredinom 1972. god.²² To je veliki udio, a prema nekim procjenama on je 1969. god. bio još i veći, i u to vrijeme najveći među svim evropskim emigracijskim zemljama (tabl. 6).²³

Table 6 The average number of employed abroad per 100 employed in the country in the European countries with the strongest contemporary emigration in the period from 1960 till 1969 and separately in 1969

Tabl. 6. Prosječan broj zaposlenih u inozemstvu na 100 zaposlenih u zemlji u evropskim zemljama s najjačom suvremenom emigracijom u razdoblju od 1960. do 1969. god. i posebno u 1969. god.

Zemlja	1960—1969.	1969.
Grčka	13,6	9,2
Italija	9,6	7,2
Portugal	7,5	6,9
Španjolska	4,9	6,3
Turska	3,6	11,9
Jugoslavija	6,9	27,1
UKUPNO	7,2	10,9

Izvor: Widgren, J., Europa och invandrarfrågan, str. 7.

3. Regionalno podrijetlo migranata iz Jugoslavije

Promatrajući prilike Jugoslavije s njezinim ogromnim regionalnim razlikama u prirodnoj sredini, privrednom razvoju, narodnom dohotku, gustoći stanovništva, prirodnom priraštaju stanovništva, školskoj i stručnoj spremi itd., očekivali bismo da će emigracija biti najintenzivnija iz najnerazvijenijih dijelova zemlje, iz dijelova gdje je prvenstveno narodni dohodak najniži i prirodni priraštaj stanovništva najviši, a mogućnost zapošljavanja mala. Takav je npr. slučaj u Italiji, Španjolskoj, Grčkoj, ali ne i u Jugoslaviji. Krajevi s prosječno najnižim stupnjem gospodarske razvijenosti i najslabije školovanim stanovništvom, jednako kao i sloj najbolje situiranih i najškolovanijih ljudi u Jugoslaviji, daju u prosjeku najmanji broj vanjskih migranata. Iako sigurno postoje i iznimke, ne možemo pogriješiti ako ustvrdimo da većinu vanjskih migranata čini prosječna sredina koja je mogla ocijeniti saznanja

²² Baučić, I., Jugoslaveni na radu izvan domovine, str. 3.

²³ Widgren, J., Europa och invandrarfrågan, Stockholm (1972), str. 7.

o prednostima emigracije, a određena razina ekonomske snage dala im je dovoljno hrabrosti da krenu u svijet i da pokušaju. Do slične je konstatacije došao i M. Friganović proučavajući pokretljivost jugoslavenskog stanovništva unutar zemlje kad kaže... »da je postotak alohtonog stanovništva unutar zemlje upravo proporcionalan stupnju društveno-gospodarske razvijenosti«. ²⁴

Dokaz tome je i sve veći udio kvalificirane radne snage među našim vanjskim migrantima. Uopće, kako ističu u svojem istraživanju E. Primorac i Z. Baletić, osnovna karakteristika jugoslavenske emigracije potpuno se izmijenila u odnosu na predratno razdoblje. Pokretljivost nije više poticana samo viškom radne snage, već i stimuliranjem u vidu boljih zarada, što daje novu kvalitetu njena karaktera, sastava, motivacije i pravca. ²⁵

Intenzitet emigracija iz pojedinih jugoslavenskih republika nije bio i adekvatan odraz pritiska nezaposlenih u istim republikama. To se najbolje vidi iz podataka o kretanju broja nezaposlenih po republikama u vrijeme najintenzivnije emigracije iz Jugoslavije i udjela stanovništva pojedinih republika u inozemstvu 1971. god. (tabl. 7). Tako npr. Makedonija, koja je među

Tabl. 7. Nezaposlenost u Jugoslaviji prema republikama u vrijeme najintenzivnije emigracije radne snage, te udio građana na radu u inozemstvu od ukupnog broja stanovništva pojedinih republika 1971. godine (u %)

Table 7 Unemployment in Yugoslavia by republics during the most intensive emigration of the work force and the share of citizens working abroad compared to the total population of the individual republics in 1971 (%)

SR	1964.	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.	% stanovništva SR na radu u inozemstvu
BiH	4,5	4,7	6,6	6,0	7,3	8,0	3,7
Crna Gora	5,2	5,2	6,4	7,6	8,9	9,8	1,5
Hrvatska	5,2	5,6	5,9	5,9	6,5	5,9	5,2
Makedonija	9,1	13,5	17,3	16,6	18,5	18,5	3,4
Slovenija	1,3	1,9	2,3	2,8	3,6	3,4	2,9
Srbija	7,0	7,0	7,0	7,8	8,6	9,6	2,4
Jugoslavija	5,6	6,1	6,7	7,0	8,0	8,2	3,3

Izvor: Statistički godišnjak Jugoslavije 1971.

jugoslavenskim republikama imala u to vrijeme najveći udio nezaposlenih među svojim aktivnim stanovništvom, imala je 1971. god. na radu u inozemstvu svega 3,4 % stanovništva, dok je istovremeno Hrvatska, koja je poslije Slovenije bila u najpovoljnijem položaju što se tiče nezaposlenosti u Jugoslaviji, imala na radu u inozemstvu čak 5,2 % stanovništva. Još je veći

²⁴ Friganović, M., Ein sozialgeographischer Einblick in die räumliche Mobilität und Bevölkerungsstruktur Jugoslawiens. Münchener Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, Band 7, München (1973), str. 49.

²⁵ Primorac, E. i Baletić, Z., Ekonomski aspekti međunarodne mobilnosti radne snage s osvrtom na Jugoslaviju, Stanovništvo, emigracija i zaposlenost u Hrvatskoj, Ekonomski pregled, Zagreb (1971), str. 46.

kontrast vidljiv na primjeru SAP Kosovo, koje je 1970. god. imalo nezaposlenost od čak 26,8 %, a 1971. god. svega 1,9 % od ukupnog stanovništva na radu u inozemstvu.

Razlike u udjelu osoba na radu u inozemstvu velike su između pojedinih republika i po broju i po udjelu. Samo dvije republike, Hrvatska i Bosna i Hercegovina, imaju veći udio u ukupnom broju jugoslavenske emigracije, nego u cjelokupnom stanovništvu Jugoslavije. One same daju više od polovice jugoslavenskih radnika emigranata (53,8 %). Što se tiče udjela vlastitog stanovništva u emigraciji republike ili autonomne pokrajine tu s 5,2 % vodi SR Hrvatska, dok manji udio od svog stanovništva, svega 1,5 %, daje inozemstvu Crna Gora (tabl. 8).

Tabl. 8. Stanovništvo Jugoslavije na privremenom radu u inozemstvu po republikama i autonomnim pokrajinama

Table 8 The population of Yugoslavia temporarily working abroad by republic and autonomous province

SR ili SAP	Broj stanovnika	%	Na radu u inozemstvu		% od ukupnog broja stanovnika
			broj	%	
BiH	3 742 852	18,3	137 351	20,4	3,7
Crna Gora	530 361	2,6	7 829	1,2	1,5
Hrvatska	4 422 564	21,6	224 722	33,4	5,2
Makedonija	1 647 104	8,0	54 433	8,1	3,3
Slovenija	1 725 088	8,4	48 086	7,2	2,9
Uža Srbija	5 241 524	25,6	114 581	17,1	2,2
Vojvodina	1 950 268	9,5	60 545	9,0	3,2
Kosovo	1 244 755	6,0	24 361	3,6	1,9
Jugoslavija	20 504 516	100,0	671 908	100,0	3,3

Izvor: Lica na privremenom radu u inozemstvu, Statistički bilten 679, Savezni zavoda za statistiku, Beograd (1971)

I unutar samih republika i autonomnih pokrajina postoje velike razlike u udjelu i broju radnika emigranata. Tako se većim udjelom u cjelokupnom stanovništvu po općinama u Sloveniji ističe Prekomurje, u Hrvatskoj Imotska krajina, Žumberak i Međimurje, u Bosni i Hercegovini zapadna Hercegovina, u užoj Srbiji prostor Homoljskih planina i u Makedoniji jugozapadni dio Republike. Slika se donekle mijenja promatrajući samo broj migranata iz pojedinih općina, jer tada jače dolaze do izražaja gradske općine, koje obično imaju manji udio stanovništva u inozemstvu, ali zahvaljujući njihovu mnogo većem broju stanovnika i broj radnika u inozemstvu im je obično velik.

S obzirom na regionalno podrijetlo jugoslavenskih radnika koji rade u inozemstvu možemo zaključiti da njihov udio i broj nije u skladu sa stvarnim potrebama pojedinih republika i općina, kako prema stupnju njihova razvitka, tako i prema mogućnostima zapošljavanja.²⁶

²⁶ Wertheimer-Baletić, A., Regionalne demografske implikacije zapošljavanja u inozemstvu, Ekonomski pregled 7—8/1969, Zagreb (1969), str. 707.

Sl. 2. Geografski položaj Jugoslavije i Švedske u Evropi i njihov međusobni prometni položaj

Fig. 2 The geographical position of Yugoslavia and Sweden in Europe and their mutual relationship in terms of traffic positions

IV ŠVEDSKA — ZEMLJA SUVREMENE IMIGRACIJE

1. Pojava, evolucija i razlozi imigracije

Jedna od vrlo važnih karakteristika suvremene Švedske jest velika imigracija stranog stanovništva. 31. XII 1970. uz 7 669 936 švedskih državljana živjelo je u njoj čak 411 280 stranaca, što je 5,1 % od ukupnog broja prisutnih

ljudi iste godine u Švedskoj (8 081 216). Na taj se način u Švedskoj pojavio problem nacionalnih manjina. Do drugog svjetskog rata gotovo jednonacionalna zemlja, sa svega oko 40 000 Finaca uz granicu prema Finskoj i jedva oko 10 000 Laponaca u sjevernom dijelu zemlje, danas ima pripadnike od oko 120 različitih nacija!

Čak 94 % švedskih imigranata došlo je iz evropskih zemalja (tabl. 9), od

Tabl. 9. Imigranti u Švedskoj prema kontinentima podrijetla 31. XII 1970.
Table 9 Immigrants in Sweden by continental origin, December 31, 1970

Kontinent	Broj	%
Evropa	386 875	94,1
Azija	8 103	2,0
Sjeverna Amerika	6 687	1,6
Afrika	2 539	0,6
SSSR*	1 815	0,4
Južna Amerika	1 091	0,3
Australija s Oceanijom	446	0,1
Nepoznato	3 724	0,9
UKUPNO	411 280	100,0

Izvor: Befolkningens sammansättning 31. XII 1970, Statistika meddalanden Be 1971:5 1971:5, Stockholm (1971).

* SSSR nije uključen ni u Evropu, ni u Aziju, već je izdvojen posebno.

čega opet najviše iz nordijskih zemalja. Samo nordijske zemlje dale su suvremenoj švedskoj imigraciji 269 763 ili 69 % od evropskih migranata. Slično među imigrantima iz Azije dominiraju Turci (50 %), iz SSSR poslijeratne izbjeglice iz Estonije, Letonije i Litve, dok su oko 1/10 imigranata iz Sjeverne Amerike činili vojnici SAD koji su dezertirali iz vijetnamskog rata, ali glavninu sjevernoameričke imigracije u Švedskoj činili su švedski repatrirci.

Imigracija stanovništva u Švedskoj relativno je nova pojava i nema neke duge tradicije. Dapače, prije bi se moglo reći da je Švedska sve donedavno bila tipična emigracijska zemlja.²⁷ Tijekom XIX i u prva tri desetljeća XX stoljeća iz nje se iselilo više od milijun ljudi. Samo u prva tri decenija našeg stoljeća, za koja raspoložemo sigurnim podacima, iz Švedske se iselilo oko pola milijuna ljudi. U istom razdoblju u nju je doselilo oko 200 000 ljudi, što znači da je netto emigracija po prilici iznosila oko 300 000 ljudi ili u prosjeku 10 000 godišnje, što za tada relativno mali broj stanovnika Švedske nije bila ni tako neznatna brojka. Taj konstantno negativni migracijski saldo potrajao je sve do 30-ih godina ovoga stoljeća kada nastaje prijelomno razdoblje (tabl. 10). Dijelom zbog slabije izražene gospodarske krize u Švedskoj u odnosu na druge evropske zemlje, a dijelom zbog sve većeg straha pred Hitlerovom Njemačkom, Švedska je u razdoblju pred drugi svjetski rat primila gotovo

²⁷ Thomas, D. S., Social and Economic Aspects of Swedish Population Movement 1750—1933, New York (1941).

Tabl. 10. Švedska imigracija i emigracija nakon 1900. god.
Table 10 Swedish immigration and emigration after 1900

Razdoblje	Imigracija			Emigracija			Netto imigracija		
	Iz Evrope	Iz ne-evropskih zemalja	Ukupno	U Evropu	Izvan Evrope	Ukupno	Iz Evrope	Iz ne-evropskih zemalja	Ukupno
1901—1910	39 432	44 992	84 424	33 624	22 403	257 667	5 808	—179 051	—173 243
1911—1920	36 370	39 184	75 554	32 356	86 019	118 375	4 014	— 46 835	— 42 821
1921—1930	31 472	30 729	62 201	22 628	106 017	128 645	8 844	— 75 288	— 66 444
1931—1940	32 582	32 040	64 622	16 779	8 984	25 763	15 803	23 056	38 859
1941—1950	185 544	10 171	195 715	38 612	23 110	61 722	146 932	— 12 939	133 993
1951—1960	233 162	23 142	256 364	107 811	42 544	150 355	125 351	— 19 402	105 949
1961—1960	313 577	33 430	347 007	131 044	29 156	160 200	182 533	4 274	186 807

Izvor: Wadensjö, E., Immigration..., Band 1, str. 1.

40 000 ljudi više nego što je nju napustilo. Mnogo potenciraniji pozitivni migracijski saldo produžio se u razdoblju drugog svjetskog rata, a od svršetka rata nastavio sve do 1972. god. (tabl. 11).

Tabl. 11. Švedska imigracija i emigracija u razdoblju 1944—1972.
Table 11 Swedish immigration and emigration 1944—1972

Godina	Imigracija	Emigracija	Netto imigracija
1944	13 340	549	12 791
1945	21 126	8 261	12 865
1946	31 422	6 915	24 507
1947	31 399	6 451	24 948
1948	32 935	9 784	23 151
1949	23 997	14 174	9 823
1950	27 940	12 860	15 080
1951	31 603	16 580	15 023
1952	26 259	14 998	11 261
1953	19 175	17 480	1 695
1954	20 817	13 822	6 995
1955	30 069	12 675	17 394
1956	28 029	14 737	13 292
1957	33 023	15 071	17 952
1958	22 097	14 247	7 850
1959	19 089	15 607	3 482
1960	26 143	15 138	11 005
1961	29 619	15 019	14 600
1962	25 084	14 928	10 156
1963	26 950	15 340	11 610
1964	38 334	15 705	22 629
1965	49 586	15 977	33 609
1966	46 970	19 730	27 240
1967	29 983	19 979	10 004
1968	35 978	23 162	12 816
1969	64 503	20 360	44 143
1970	77 326	28 653	48 673
1971	42 615	39 560	3 055
1972	29 900	41 616	-11 716
UKUPNO	935 311	479 378	455 933

Izvor: The effect of post-war external migration on population trends in Sweden, SCB 1972:14, Stockholm (1972), str. 15. i Izvještaj državnog zavoda za doseljenička pitanja (za 1972. g.) od 1. I 1973, Stockholm (1973).

Iseljavanje iz Švedske, međutim, ni u doba tog velikog imigracijskog »booma« nije potpuno nestalo. Prema švedskim podacima oko 5 000 Šveđana godišnje iseljava iz Švedske, dok ih se oko 3 000 vraća natrag, što znači da

godišnje prosječno gube oko 2 000 državljana.²⁸ Međutim, švedski stručnjaci za migracije smatraju da to nije pravi gubitak, jer se otprilike toliki broj Šveđanki godišnje udaje u inozemstvu, ali se isto toliko, ako ne i više, stranih državljanke uda za Švede i dođe živjeti u Švedsku.

Karakteristično je da je ranije švedska emigracija bila usmjerena uglavnom u SAD,²⁹ dok je novija više orijentirana na druge evropske zemlje, a privremena emigracija stručnjaka i u afričke, azijske i općenito zemlje u razvoju.

Poznavajući spomenute činjenice o švedskoj emigraciji, te bogatstva koja priroda pruža toj zemlji,³⁰ zanimljivo je razmotriti kako je i zašto došlo do očite promjene u migracijskim kretanjima.

Kao što smo vidjeli, prva stvarna imigracija u Švedsku počela je pred drugi svjetski rat i osobito se povećala za vrijeme rata, kada je u Švedsku došao velik broj izbjeglica. Među njima bio je velik broj evropskih Židova koji su bježeći pred pokoljem našli privremeno, a neki od njih i stalno sklonište u Švedskoj. Mnogi su se od njih nakon rata vratili svojim kućama, ali time doseljavanje u Švedsku nije prestalo. Naime ono se nastavilo, osobito iz izbjegličkih logora koji su bili oformljeni uglavnom u Italiji, Austriji i SR Njemačkoj. Iz njih su dolazili i politički bjegunci iz istočnoevropskih zemalja, a jednim za Švedsku vrlo malim dijelom i iz Jugoslavije. Na taj način Švedska je u poslijeratnom razdoblju dobila još oko 20 000 stranih doseljenika koje možemo klasificirati kao političke izbjeglice.

Tih 20 000 izbjeglica iz raznih evropskih logora za izbjeglice došlo je u Švedsku na organizirani način. Međutim mnogo je više bilo onih koji su došli neorganizirano, pa se njihov točan broj teško može utvrditi. Jedino se sigurno zna da je neposredno po završetku rata bilo u Švedskoj ukupno 195 000 stranaca, većinom iz Danske, Norveške i Finske, te baltičkih sovjetskih republika. Od toga je bilo 160 000 političkih izbjeglica, u koje su bila ubojena i finska djeca koju su Finci zbog rata sklonili u nezaraćenoj Švedskoj. Nakon završetka rata u svibnju 1945. god. taj se broj u svega tri mjeseca znatno smanjio, što nam pokazuje primjer Danaca čiji je broj u Švedskoj u navedenom razdoblju pao s 18 000 na 5 000, ili Norvežana čiji je broj pao s 44 000 na svega 2 500!³¹

Njima su se gotovo neposredno nakon drugog svjetskog rata pridružili i ekonomski emigranti, najprije iz susjednih zemalja, a kasnije i iz ostalih evropskih zemalja.³² To je bilo za Švedsku moguće jer su joj njena neutralnost i vrlo intenzivna trgovina za vrijeme drugog svjetskog rata omogućile relativno nagli gospodarski razvoj, koji se odmah poslije rata neposredno reflektirao i u većoj potrebi za radnom snagom. Ta ekonomska imigracija u Švedsku bila je u poslijeratnom razdoblju različitog intenziteta, zbog neko-

²⁸ Immigration and Immigration Policy in Sweden, Fact Sheets on Sweden, Swedish Institute, Stockholm (1971), str. 1.

²⁹ Benson, A., and Hedin, N., *Americans from Sweden* (Edited by Louis Adamic), Philadelphia—New York (1950), str. 448.

³⁰ Somme, A. s grupom autora, *A Geography of Norden*, Den norske nasjonal-komité for geografi, Bergen (1968).

³¹ Invandraruntredningen, SOU 1967 : 18, Stockholm (1967), str. 27.

³² Jakobsson, A., *Omflyttningen i Sverige 1950—1960*, Čimd (1969).

liko recesija, ali migracijski saldo sve do 1972. god. nije nikada bio negativan, a migracija sve do 1972. god. nije potpuno prekinuta (tabl. 11. i 12. te sl. 3).

Međutim emigracija iz Švedske ima u poslijeratnom razdoblju stalan porast, tako da je u 1972. god. prvi put nakon 1929. god. iz Švedske iselilo više osoba nego što je u nju doselilo, pa je neto imigracija bila negativna za 11 716 (tabl. 11). Naravno, većinu današnjih iseljenika čine stranci, na kojima se ipak najprije i najuvjerljivije osjeća svaka oscilacija i krizno

Tabl. 12. Kretanje broja stranih radnika* u Švedskoj od 1947. do 1972. god. (podaci za 1. siječnja svake godine)

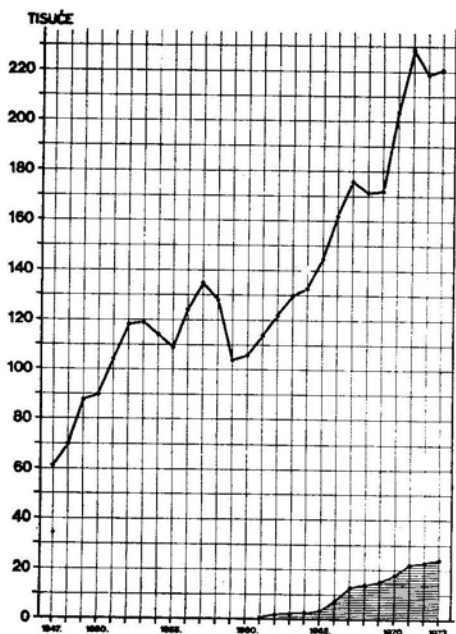
Table 12 Changes in the number of foreign workers in Sweden from 1947 till 1972 (data from January 1 of each year)

Godina	Broj stranih radnika	Porast ili pad u %	Od toga Jugoslaveni	
			Broj	Porast u %
1947	60 991	—		
1948	69 929	14,6		
1949	87 465	25,1		
1950	89 924	2,8		
1951	103 903	15,5		
1952	118 437	14,0		
1953	119 125	0,6		
1954	114 074	— 4,4		
1955	109 844	— 3,5		
1956	124 328	13,2		
1957	135 087	8,7		
1958	128 043	— 5,2		
1959	103 677	—19,0		
1960	105 958	2,2	—	
1961	114 123	7,7	110	—
1962	122 025	6,9	1 941	1 664,5
1963	129 707	6,3	2 416	24,5
1964	133 168	2,5	2 594	7,4
1965	145 463	9,0	3 660	41,1
1966	162 232	11,5	7 569	106,8
1967	175 993	8,5	13 069	72,6
1968	171 692	— 2,4	14 016	7,2
1969	172 496	0,5	14 799	5,6
1970	203 987	18,3	17 710	19,7
1971	229 117	12,3	22 573	27,5
1972	219 283	— 4,3	22 878	1,3
1973	220 748	0,7	24 025	5,0

Izvor: Wadensjö, E., Den svenska immigrationens omfattning — en beskrivning, Etniska minoriteter i Norden, Korsör (1970), str. 186. i Izvještaj državnog zavoda za doseljenička pitanja od 1. I 1971, 1972. i 1973, Stockholm (1971—1973).

* Nisu uključeni članovi obitelji.

stanje u gospodarstvu Švedske. U proljeće 1973. god. bilo je čak i glasova da je imigracija u Švedsku potpuno obustavljena, ali je to švedska vlada i službeno opovrgnula.³³ Uprava švedskog tržišta rada (AMS) bila je u vrijeme niske konjunktura uzdržanija kada se radilo o davanju suglasnosti za davanje dozvola za rad u Švedskoj državljanima izvannordijskih zemalja. Prema smjernicama koje su prihvaćene 1968. god. prilikom izdavanja dozvola za rad ima se u vidu stanje na švedskom tržištu rada. U 1970. god. dana je npr. suglasnost za izdavanje novih 12 460 dozvola, dok je u 1972. god. takva suglasnost dana samo za 5 260 dozvola za strance, što se odrazilo u negativnom

Sl. 3. Kretanje ukupnog broja aktivnih stranih radnika te jugoslavenskih radnika u Švedskoj u razdoblju 1947—1973. godine

Izvor: Kao za tabl. 12.

Fig. 3 The change in the total number of active foreign workers, and Yugoslav workers in Sweden 1947—1973

migracijskom saldu. Moramo ipak naglasiti da su u 1973. god. dozvole za rad u Švedskoj građanima izvannordijskih zemalja izdane samo u iznimnim slučajevima, što je dokaz da se Švedska još uvijek nalazi pod utjecajem najnovije recesije. Recesija je uvjetovala i naglo povećanje nezaposlenosti pa je glavna organizacija radničkih sindikata Švedske (LO) predložila svojim savezima da se ne slože sa zahtjevima onih poduzeća koja traže radne dozvole za novu radnu snagu iz izvannordijskih zemalja. Prijedlog je radničkih sindikata da umjesto toga poduzeća zaposle nezaposlene u Švedskoj, među kojima ima i blizu 5 000 stranih državljana (stanje sredinom 1973. god.). Istovremeno samo neka od jačih industrijskih poduzeća Göteborga (među kojima brodogradilište i tvornica automobila Volvo) traže gotovo 2 000 radnika iz izvannordijskih zemalja s motivacijom da inače ne mogu naći odgovarajuće rad-

³³ Invandrartidningen på serbokroatiska, 14/1973, Naše novine — Tjedni pregled, Stockholm (1973), str. 1.

nike. LO želi da se zaobiđe ta varijanta i da se zaposli dio nezaposlenih u Švedskoj.³⁴

Od ukupnog broja stranaca u Švedskoj bilo je 1. I 1971. god. u radnom odnosu 229 117 ili 55,7 %. To nam pokazuje da je među švedskim imigran-tima velik dio uzdržavanog stanovništva (tabl. 13. i 14). On je sigurno ipak nešto manji od 44,3 % jer su u taj postotak uračunati i oni koji rade neprijav-ljeni pa se njihov točan broj ne može saznati. To potkrepljuje i činjenica da je istovremeno među strancima bilo samo 37,7 % osoba mlađih od 20 godina i 2,4 % starijih od 60 godina. Dakle, praktički je uzdržavanih osoba među strancima moglo biti svega oko 39 %.³⁵

Tabl. 13. Kretanje ukupnog broja stranaca i Jugoslavena u Švedskoj od 1. I 1968. do 1. I 1973. god.

Table 13 Changes in the total number of foreigners and Yugoslavs in Sweden January 1, 1968 — January 1, 1973

Godina	Ukupan broj stranaca	Od toga Jugoslaveni	%
1. I 1968.	305 576	22 491	7,3
1. I 1969.	320 580	24 535	7,6
1. I 1970.	364 808	28 307	7,7
1. I 1971.	411 280	36 863	9,0
1. I 1972.	416 567	40 553	9,7
1. I 1973.	406 705	40 726	10,0

Izvor: Registar ukupnog broja stanovnika Švedske, Stockholm (1968—1973).

U ukupnom broju stranaca, gdje su uračunati i Jugoslaveni, prvi puta je nakon više od četiri desetljeća zabilježen pad njihova broja početkom 1973. god., dok se među Jugoslavenima u Švedskoj iste godine primjećuje očita stagnacija (tabl. 14). Udio aktivnog u cjelokupnom broju stranog stanovništva i među svim strancima i među Jugoslavenima u Švedskoj bio je uvijek veći od 50 %, ali je među Jugoslavenima uvijek bio veći nego u ukupnom broju stranaca, što je sigurno uvjetovano njihovim kasnijim dolaskom u Švedsku, pa prema tome i kasnijim dovođenjem ostalih članova obitelji.

Iz podataka o kompletnoj migraciji koja se odnosi na Švedsku vidimo da su se posljedice recesije počele već odražavati 1971. god. (tabl. 14. i 15). Imigracije u Švedsku pale su 1971. god. čak za 47 % u odnosu na 1970. god. One su se bitno razlikovale između nordijskih i nenordijskih zemalja (tabl. 14). Imigracije iz nordijskih zemalja pale su u istom razdoblju za čak 57 %, a iz nenordijskih zemalja za samo 30 %, pa je migracijski saldo nordijskih zemalja u Švedskoj bio već 1971. god. negativan za 3 000, dok je za migrante iz nenordijskih zemalja još uvijek bio pozitivan za 10 100, pa je i ukupni migracijski saldo ostao pozitivan (7 352) prvenstveno zahvaljujući zakašnjoj reakciji u vidu kasnije emigracije pripadnika imigranata iz nenordijskih

³⁴ Naše novine br. 27, Invandrartidningen på serbokroatiska, Stockholm (1973), str. 1.

³⁵ Befolkningens sammansättning 31. XII 1970, str. 12.

Tabl. 14. Razlike u vrijednosti švedske imigracije i emigracije između migranata iz nordijskih i nenordijskih zemalja u posljednjih 6 godina (1967—1972)
 Table 14 The difference in value between Swedish immigration and emigration from the migrants of other nordic and non-nordic countries in the last six years (1967—1972)

Godina	Imigracija			Emigracija			Netto imigracija		
	Ukupno	Nordijci	Nenordijci	Ukupno	Nordijci	Nenordijci	Ukupno	Nordijci	Nenordijci
1968	32 700	21 700	11 000	16 600	9 900	6 700	16 100	11 900	4 200
1967	27 100	14 100	13 000	14 600	9 500	5 100	12 500	4 600	7 900
1969	59 600	44 000	15 000	14 100	9 200	4 900	45 500	34 900	10 600
1970	73 600	48 000	25 600	21 500	15 600	5 900	52 100	32 400	19 700
1971	38 700	20 700	18 000	31 600	23 700	7 900	7 100	—3 000	10 100
1972	25 600	13 600	12 000	32 300	22 200	10 100	—6 700	—8 600	1 900

Izvor: Widgren, J., Report on Immigration to Sweden in 1972, SOPEMI — OECD, Stockholm (1973), str. 2.

zemalja. U 1972. god. razlika se još više povećala jer je migracijski saldo nordijskih zemalja dobio još negativniju vrijednost (—8 600), dok je saldo nenordijskih zemalja, unatoč njegovu velikom padu, još uvijek ostao pozitivan (1 900). Međutim to je bila prva godina (nakon 1929. god.) u kojoj je Švedska zabilježila negativni migracijski saldo (tabl. 11). Vjeruje se da je statistički konstatiran negativan saldo sigurno još i izrazitiji, jer mnogi stranci prilikom napuštanja Švedske svoj odlazak ne prijavljuju za to nadležnim švedskim organima vlasti.³⁶

Na ukupni negativni migracijski saldo Švedske u 1972. god. prvenstveno je utjecala velika emigracija Finaca, koji sami premašuju čitav negativni migracijski saldo svih stranaca u Švedskoj (tabl. 15). Zanimljivo je da je od zemalja južne Evrope negativni migracijski saldo još 1971. god. imala jedino Italija, a u 1972. god. pridružile su joj se još Jugoslavija i Španjolska. Razlog da se on još ne osjeća kod Grčke i Turske ne leži u tome što bi iz tih zemalja dolazili novi radnici u većem broju, već dolaze članovi obitelji, uglavnom žene i djeca onih koji su došli u Švedsku već ranije. To nije slučaj s našom zemljom, jer su naši emigranti u Švedsku mnogo brže sa sobom odvodili članove obitelji.

Finci su daleko najbrojniji doseljenici u Švedskoj i sami čine nešto više od polovice ukupne švedske imigracije (tabl. 16). Koliko su Finci početkom 1971. god. dominirali brojem u Švedskoj imigraciji najbolje ilustrira podatak da su na drugom mjestu sa svega 9 % udjela imigranti iz Jugoslavije. Drugo mjesto Jugoslavena u ukupnim švedskim imigracijama donekle iznenađuje zbog udaljenosti Jugoslavije od Švedske, a i jer su ga donedavno držala druga

³⁶ Widgren, J., Report on Immigration to Sweden in 1972, SOPEMI-OECD, Stockholm (1973), str. 3.

Tabl. 15. Švedska imigracija, emigracija i netto imigracija i broj migranata prema zemljama podrijetla 1971. i 1972. god.

Table 15 Swedish immigration, emigration and net immigration, and the number of migrants by country of origin, 1971 and 1972

Zemlja	1971.			1972.		
	Imigra- cija	Emigra- cija	Netto imigracija	Imigra- cija	Emigra- cija	Netto imigracija
Švedska	3 899	8 196	— 4 297	4 252	9 277	— 5 025
Danska	1 826	2 262	— 436	1 459	1 911	— 452
Finska	16 584	18 841	— 2 257	10 285	17 618	— 7 333
Island	290	339	— 49	180	364	— 184
Norveška	2 047	2 320	— 237	1 673	2 336	— 663
Francuska	261	132	129	205	193	12
Grčka	2 802	777	2 025	1 395	1 126	269
Italija	309	720	— 411	256	678	— 422
Jugoslavija	4 836	1 332	3 504	1 650	1 867	— 217
Nizozemska	200	171	29	170	172	— 2
Poljska	989	129	860	1 056	141	915
Rumunjska	83	18	65	86	20	66
Švicarska	146	214	— 68	110	261	— 151
Španjolska	282	261	21	240	477	— 237
Vel. Britanija	804	517	287	601	738	— 137
Njemačka	913	1 082	— 169	721	1 287	— 566
Mađarska	628	97	531	469	101	368
Austrija	200	302	— 102	141	348	— 207
Kanada	117	67	50	112	85	27
SAD	1 278	660	618	1 182	990	192
Brazil	79	30	49	66	53	13
Japan	199	46	153	200	90	110
Turska	666	199	467	582	261	321
Australija	93	93	— 5	94	103	— 9
SSSR	57	19	38	53	30	23
Ostale zemlje	3 027	731	2 296	2 662	1 089	1 573
UKUPNO	42 615	39 560	3 055	29 960	41 676	—11 716
Bez Švedske	38 716	31 364	7 352	25 708	32 399	— 6 691

Izvor: Widgren, J., Report on Immigration to Sweden in 1972, SOPEMI-OECD, Stockholm (1973), str. 4.

dva najbliža skandinavski susjeda, Dani i Norvežani. Činjenica pak da su Jugoslaveni na drugom mjestu s tako malim udjelom u ukupnom broju imigranata pokazuje nam da u Švedskoj ima veoma velik broj relativno malobrojnih skupina imigranata iz različitih zemalja. Iz tablice 16. vidi se da je 14 država dalo Švedskoj više od po 4 000, odnosno više od po 1 % njenih imigranata.

Iako zbog velike potrebe za stranom radnom snagom u Švedskoj sve donedavno nije gotovo ni bilo problema oko dobivanja dozvole za rad, a isto tako i viza, ipak se osjeća da su ta potraživanja švedske vlade donekle sputa-

Tabl. 16. Udio doseljenika u Švedskoj po zemljama podrijetla i od toga udio u radnom odnosu 1. I 1971. god.

Table 16 The share of immigrants in Sweden by country of origin and the number of that share working, January 1, 1971

Država	Ukupan broj	%	U radnom odnosu	%
Finska	208 955	50,8	113 788	54,4
Jugoslavija	36 863	9,0	22 573	61,2
Danska	31 454	7,6	18 899	60,1
Norveška	27 641	6,7	14 017	50,7
SR Njemačka	20 892	5,1	14 050	67,2
Grčka	13 987	3,4	8 498	60,0
Italija	7 761	1,9	4 621	59,5
USA	(5 909)	(1,4)*	?	?*
Vel. Britanija	5 531	1,3	2 358	42,6
Austrija	4 984	1,2	3 659	73,4
Mađarska	4 493	1,1	2 958	65,8
Poljska	4 210	1,0	2 827	67,1
Čehoslovačka	4 201	1,0	2 173	51,7
Turska	4 069	1,0	2 394	58,8
Španjolska	3 993	0,9	2 749	68,8
Ostali	32 446	7,9	13 553	41,6
UKUPNO	411 280	100,0	229 117	55,7

Izvor: Befolkningens sammansättning 31. XII 1970, str. 32. i 33, te Podaci Državnog zavoda za doseljenička pitanja Statens invandrarverk od 1. I 1971, Stockholm (1971).

* Građani USA uključeni su u rubriku »ostali«.

vala imigraciju. To potvrđuje i činjenica da od svršetka drugog svjetskog rata pa sve do danas dominiraju u švedskoj imigraciji doseljenici iz ostalih nordijskih zemalja, koji ne trebaju ni dozvolu za rad, a ni dozvolu boravka u Švedskoj.³⁷

Da čak i viza može pri tom igrati određenu ulogu, pokazuju nam nagli skokovi broja doseljenika pošto je ukinuto traženje vize za državljane pojedinih zemalja. To je na vrijeme uvidjela i Švedska pa je postepeno sklopila uzajamne sporazume o ukidanju viza sa svim zemljama potencijalne emigracije radne snage u Švedsku, ovim redom:

11. VIII 1945. s Norveškom	1. VII 1953. s Grčkom
19. VIII 1945. s Danskom	1. VI 1954. sa SR Njemačkom
1. XII 1949. s Italijom	1. II 1955. s Portugalom
15. XII 1949. s Finskom	28. VII 1959. sa Španjolskom
21. IX 1952. s Turskom	1. VII 1964. s Jugoslavijom. ³⁸

³⁷ Od nordijskih naroda jedino su dozvolu za rad u Švedskoj trebali Finci do 1953. god.

³⁸ Od 15. I 1973. god. Jugoslavenima ponovo treba viza za Švedsku.

Kako se to odrazilo na nagli skok broja doseljenika, potkrijepit ćemo samo s dva primjera danas najbrojnijih skupina stranaca u Švedskoj:

<i>Imigracija iz Finske</i>	<i>Imigracija iz Jugoslavije</i>
1949. god. 6 414	1963. god. 234
1950. „ 11 851	1964. „ 583
	1965. „ 4 392

Dakle ukidanje vize Fincima 1949. god. odmah se odrazilo u broju njihovih pridošlica u Švedsku, kojih je 1950. god. došlo gotovo dvostruko više nego prethodne godine. Mnogo naglašeniji skok bio je u broju jugoslavenskih emigranata u Švedsku. Iako su vize ukinute sredinom 1964. god., već iste godine došlo je 2,5 puta više jugoslavenskih doseljenika nego godinu dana ranije, a godinu dana kasnije čak 7,5 puta više. Tako nagli porast broja doseljenika iz Jugoslavije dobrim je dijelom uvjetovan i pojednostavljenjem procedure oko dobivanja pasoša i odlaska na rad u inozemstvo, što se vremenski poklapa s ukidanjem viza za Švedsku.

Teško je reći da li je mala potražnja za novom radnom snagom u Švedskoj od 1972. god. samo odraz trenutačne krize, kakve su joj se, uostalom, zbile već tri puta u razdoblju dovođenja strane radne snage, ili je to možda početak stabiliziranja dosegnutog broja stranaca. To ni u kom slučaju ne može značiti da Švedska može dopustiti potpuno obustavljanje dovođenja strane radne snage, ali zahvaljujući konstantnoj fluktuaciji radnika migranata stabiliziranje na određenom broju stranih radnika ne može za Švedsku predstavljati posebni problem.

2. Regionalna rasprostranjenost doseljenika

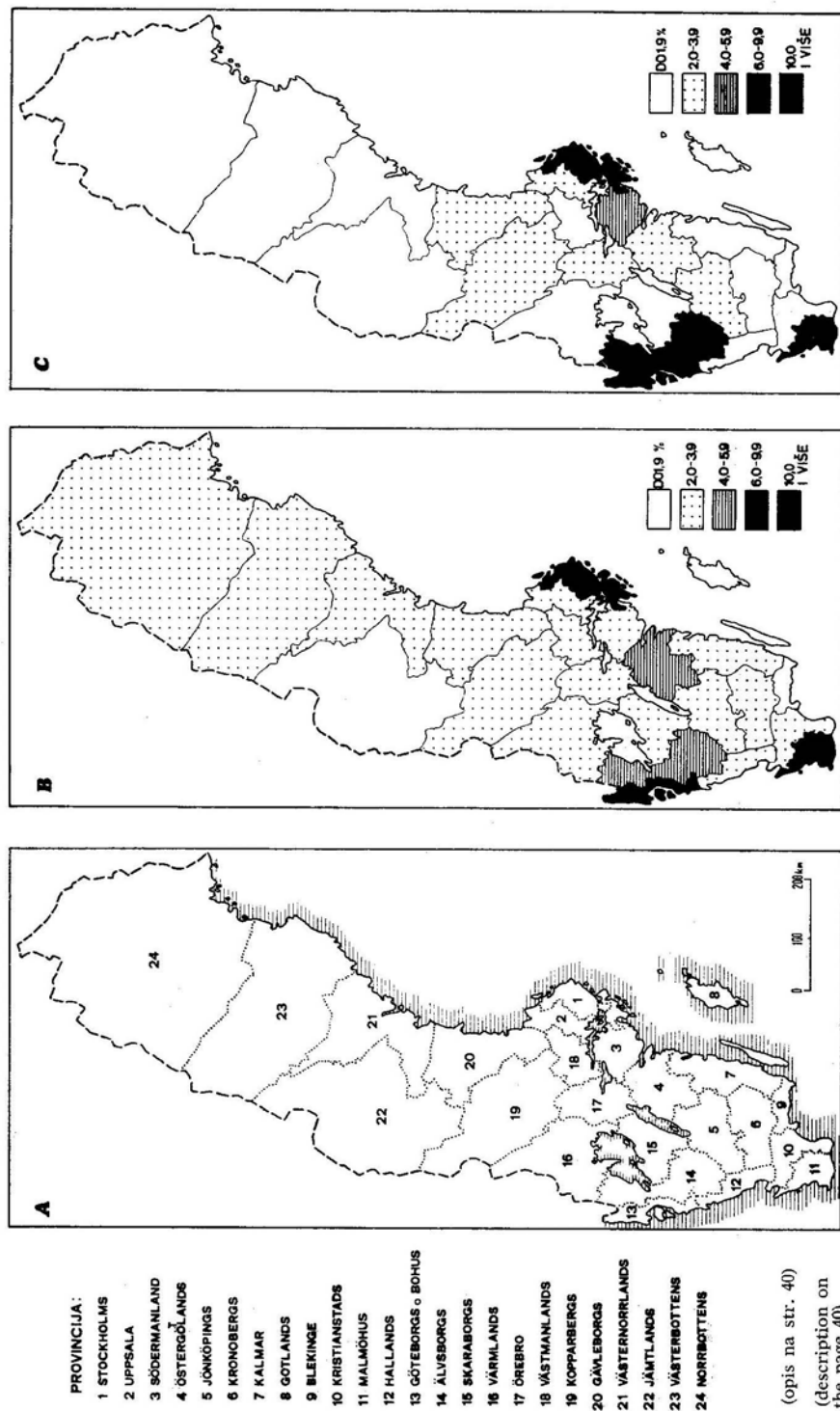
Švedska ima ukupno 24 provincije (»län«). Zbog velikih površina pod šumama i relativno nepovoljnijih klimatskih osobina sjevernih švedskih provincija njihova gustoća stanovništva vrlo je mala, tako da svaka od njih za sebe ima manje od po 4 % stanovništva Švedske, a jedna čak manje od 2 % (sl. 4b). Švedsko je stanovništvo skoncentrirano u srednjem i južnom dijelu zemlje, a najjače oko najvažnijih industrijskih središta. Čak 45,8 % stanovništva Švedske živjelo je 31. XII 1970. god. u svega pet provincija: Stockholm 18,3 %, Malmöhos 9,0 %, Göteborg i Bohus 8,8 %, Älvsborg 5,0 % i Östergötland 4,7 %.

Slično je i sa strancima, s time da njih u 12 provincija, među kojima i četiri najsjevernije ima manje od po 2 % od njihovog ukupnog broja (sl. 4c). To nam pokazuje da je okupljenost stranaca još veća od domaćeg stanovništva, a pogotovo opet oko industrijskih središta. U svega pet provincija bilo ih je 31. XII 1970. god. čak 62,5 % od njihova ukupnog broja u Švedskoj: provincija Stockholm 28,3 %, Göteborg i Bohus 11,8 %, Malmöhus 9,8 %, Älvsborg 6,3 % i Västmanland 6,3 %.

Raspon udjela stranaca u ukupnom stanovništvu pojedinih švedskih provincija velik je i kreće se od 9,9 % u provinciji Västmanland do svega 0,8 % u provinciji Gotland na istoimenom otoku (sl. 5. i tabl. 17). Šest provincija

Sl. 4. Prostorni raspored i udio domaćeg i doseljenog stanovništva Švedske po provincijama 31. XII 1970.

Fig. 4 The spatial distribution and share of domestic and immigrant population in Sweden, by province, December 31, 1970:

Sl. 4. a) Podjela Švedske na provincije

b) Prostorni raspored i udio stanovništva Švedske po provincijama

c) Prostorni raspored i udio stranih državljana u njihovu ukupnom broju u Švedskoj po provincijama

Fig. 4 a) The division of Sweden into provinces

b) The spatial distribution and share of the population of Sweden by provinces

c) The spatial distribution and share of foreign citizens in their total number in Sweden by provinces

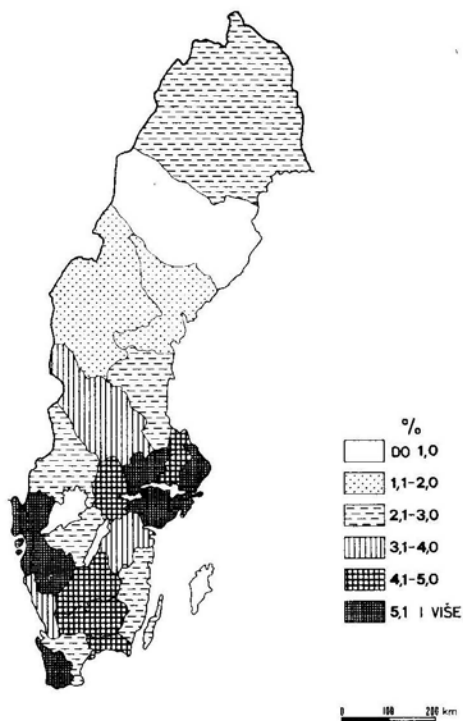
ima veći udio stranaca od po 5,1 %, tj. veći od prosječnog udjela stranaca za cijelu Švedsku. To su provincije Västmanland s 9,9 %, Stockholm sa 7,9 %, Södermanland sa 7,9 %, Göteborg i Bohus sa 6,8 %, Älvsborg sa 6,4 % i Malmöhus s 5,6 %. Osim već spomenutog Gotlanda najmanji udio stranaca imaju četiri najsjevernije švedske provincije.

Tabl. 17. Udio domaćeg i stranog stanovništva Švedske po provincijama 31. XII 1970. godine

Table 17 The share of domestic and foreign population of Sweden by provinces, December 31, 1970

Provincija	% stanovništva Švedske	% stranaca u ukupnom broju stanovnika Švedske	% stranaca od ukupnog broju stranaca u Švedskoj	% Jugoslavena od ukupnog broja stranaca u Švedskoj
1. Stockholm	18,3	7,9	28,3	4,6
2. Uppsala	2,7	4,9	2,6	3,7
3. Södermanland	3,1	7,9	4,8	5,1
4. Östergötland	4,7	3,9	3,7	8,8
5. Jönköping	3,9	4,2	3,1	22,7
6. Kronoberg	2,1	4,3	1,7	19,1
7. Kalmar	3,0	2,6	1,5	13,0
8. Gotland	0,7	0,8	0,1	3,4
9. Blekinge	1,9	4,5	1,7	17,6
10. Kristianstad	3,2	2,7	1,7	14,9
11. Malmöhus	9,0	5,6	9,8	22,0
12. Halland	2,4	3,5	1,7	23,0
13. Göteborg och Bohus	8,8	6,8	11,8	10,9
14. Älvsborg	5,0	6,4	6,3	7,6
15. Skaraborg	3,2	3,0	1,9	10,1
16. Värmland	3,5	2,7	1,8	2,4
17. Örebro	3,4	4,8	3,2	6,2
18. Västmanland	3,2	9,9	6,3	4,6
19. Kopparberg	3,4	3,6	2,4	1,4
20. Gävleborg	3,6	2,8	2,0	2,7
21. Västernorrland	3,4	1,6	1,0	0,6
22. Jämtland	1,5	1,2	0,3	0,4
23. Västerbotten	2,9	1,0	0,8	0,8
24. Norrbotten	3,1	2,4	1,5	0,2
UKUPNO	100,0	5,1	100,0	9,0

Izvor: Befolkningens sammansättning 31. XII 1970, Stockholm (1971).

Sl. 5. Udio stranih državljana u ukupnom broju stanovništva Švedske po provincijama 31. XII 1970.

Fig. 5 The share of foreign citizens in the total population of Sweden by provinces, December 31, 1970

V JUGOSLAVENI U ŠVEDSKOJ

1. Razvoj emigriranja iz Jugoslavije u Švedsku

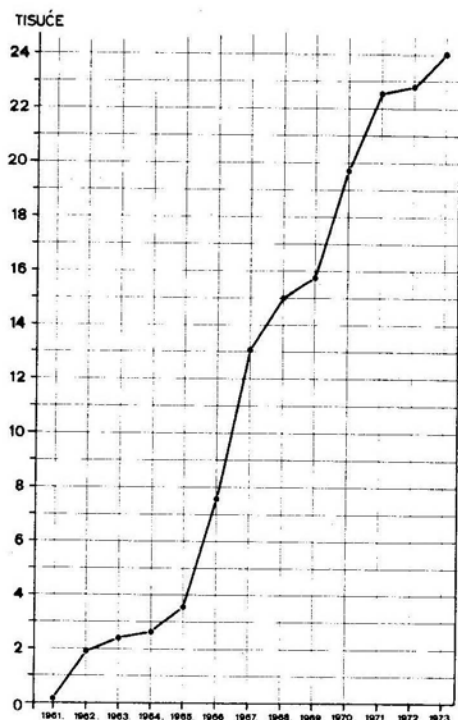
Jugoslavenska emigracija u Švedsku počela je relativno kasno u odnosu na useljavanje iz drugih zemalja. To ne znači da je ranije uopće nije ni bilo, nego da se ona odvijala u potpuno drugačijim uvjetima i u neusporedivo manjem opsegu. Zbog toga se ponegdje i mogu naći podaci o broju Jugoslavena s dozvolom boravka u Švedskoj odmah poslije rata. Tako je npr. 1945. god. u Švedskoj imalo dozvolu boravka 30 Jugoslavena, 1950. god. ih je prema istom izvoru bilo 111, ali ovi podaci nisu potpuno točni.⁵⁹ Razlog tome je način na koji je tada velik broj Jugoslavena odlazio iz Jugoslavije. Među našim emigrantima bio je velik dio onih koji su ilegalno napustili Jugoslaviju ili je zbog svojih suprotnih političkih stavova nisu željeli prihvatiti kao državu, pa su se u inozemstvu često deklarirali kao građani bez zemlje. Prema tome možemo pretpostaviti da je jugoslavenskih građana i ranije u Švedskoj bilo više nego što to mogu pokazati neki statistički podaci.

Prekretnicu u jugoslavenskoj emigraciji u Švedsku opažamo tek početkom 1960-tih godina. Tada se u Švedskoj počinju zapošljavati prvi Jugoslaveni s radnom dozvolom (tabl. 12. i sl. 6). Prvi veliki skok njihova tada još skromnog broja zapaža se od 1961. do 1962. god., a drugi od 1965. do 1967. god.

⁵⁹ Meurle, K., Yugoslavs in Sweden, some data on the minority population, their distribution, work and housing, Lund (1971), (rukopis).

Ako ne uzmemo u obzir početak dolaska naših radnika u Švedsku 1961/62. god., postotno je broj Jugoslavena najviše porastao od 1965. na 1966. god. (čak za 106 %), što je posljedica pojednostavljenja procedure oko dobivanja pasoša, odnosno potpuno slobodno dobivanje pasoša za sve građane Jugoslavije od 1964. god. Reakcija do tada samo potencijalnih ekonomskih emigranata iz Jugoslavije u Švedsku bila je brza i vrlo intenzivna prve tri godine (1965, 1966. i 1967), pa je broj aktivnih Jugoslavena u Švedskoj od 1. I 1965. god. s 3 360 porastao na čak 13 069 istog dana 1967. god. (tabl. 12. i sl. 6). U 1968. i 1969. god. dolazi do recesije i stagnacije cjelokupne imigracije uzrokovane smanjenom potražnjom radne snage u Švedskoj, što se neminovno moralo odraziti i u naglo smanjenom broju naših doseljenika. Ubrzo nakon toga kratkotrajnog zastoja cjelokupne pa tako i naše imigracije u Švedsku ona se opet nastavila velikim intenzitetom. Prateći apsolutne vrijednosti ona je nakon 1966/67. god., kada je broj Jugoslavena u Švedskoj porastao za 5 500, bila još jača 1970/71. god., kada im se broj povećao za 4 863 (tabl. 12). To je ujedno bio i posljednji jači porast broja naših radnika u Švedskoj. Tijekom 1972. god. prvi put se pojavljuje negativan migracijski saldo (—217) jugoslavenskih građana u Švedskoj, što je samo relativno slab udio Jugoslavena u cjelokupnom snažnom padu broja stranaca u Švedskoj, koji je uvjetovan najjačom poslijeratnom recesijom u toj zemlji (tabl. 14).

Treba ipak naglasiti da unatoč negativnom migracijskom saldu Jugoslavena u Švedskoj 1972. god. njihov ukupan broj nije pao, već se naprotiv povećao za, doduše, neznatnu brojku od 173 osobe. Evo o čemu je ovisilo to neznatno povećanje:

Sl. 6. Kretanje broja aktivnih jugoslavenskih građana u Švedskoj u razdoblju 1961—1973.

Fig. 6 The change in the number of active Yugoslav citizens in Sweden 1961—1973

1. I 1972. bilo je u Švedskoj ukupno	40 553 Jugoslavena
U 1972. god. doselilo se u Švedsku novih	1 650 „
U 1972. god. rodilo se u Švedskoj novih	857 „
<hr/> To ukupno daje broj od	<hr/> 43 060 Jugoslavena <hr/>
Međutim u 1972. god. primilo je švedsko državljanstvo	467 Jugoslavena
U 1972. god. iselilo se iz Švedske	1 867 „
<hr/> To ukupno daje broj od	<hr/> 2 334 Jugoslavena <hr/>
Rekapitulacija: 43 060 — 2 334 = 40 726	

Dakle 1. I 1973. god. bilo je u Švedskoj ukupno 40 726 Jugoslavena, što je unatoč negativnom migracijskom saldu za 173 više nego 1. I 1972. god., i to zahvaljujući činjenici da se u Švedskoj u protekloj godini više jugoslavenskih državljana rodilo nego što je iznosio broj negativnog migracijskog salda i onih Jugoslavena koji su dobili švedsko državljanstvo.⁴⁰

2. Regionalna rasprostranjenost i udio Jugoslavena u Švedskoj

Udio Jugoslavena od 9 % u ukupnom broju stranaca u Švedskoj vrlo je značajan, ali u ukupnom stanovništvu Švedske naši državljani čine svega 4,56 % (tabl. 18). Međutim, kako kod Šveđana i stranaca u Švedskoj, tako i kod jugoslavenskih državljana u toj zemlji zapažamo vrlo nejednoliku regionalnu rasprostranjenost. Naši emigranti u toj zemlji također su skoncentrirani u južnom i srednjem dijelu Švedske.

U svega pet švedskih provincija skoncentriralo se 66,5 % svih Jugoslavena u toj zemlji (Malmöhus 24,1 %, Stockholm 14,7 %, Göteborg i Bohus 14,5 %, Jönköping 7,9 % i Älvsborg 5,3 %), dakle 2/3 od njihova ukupnog broja (tabl. 18). U svim ostalim provincijama bilo ih je manje od 5 % od ukupnog njihova broja, a u deset čak manje od 2 % (sl. 7a), među kojima su 4 najsjevernije provincije i otok Gotland imale manje od po 30 naših građana. Najviše Jugoslavena u Švedskoj danas živi uz njezinu jugozapadnu obalu, pogotovo u najjužnijoj provinciji Malmöhus, koja je i po udjelu (24,1 %) i po broju Jugoslavena u Švedskoj (8 866) daleko ispred ostalih švedskih provincija. Provincija atraktivnog i velikog glavnog grada Stockholma je s 5 405 Jugoslavena na drugom mjestu, a gotovo jednak broj ih ima i provincija Göteborg i Bohus. Uz njih još jedino provincije Jönköping, Älvsborg i Halland imaju veći broj Jugoslavena, što nam pokazuje da se naša ekonomska emigracija skoncentrirala u provincije s najjače razvijenom industrijom u Švedskoj.⁴¹

Ta skoncentriranost i stranaca i naših građana u Švedskoj još više dolazi do izražaja na tabl. 19. koja prikazuje njihov udio u pojedinim malim opći-

⁴⁰ Podaci državne komisije za imigracije (Invandrarutredningen), Stockholm (1973).

⁴¹ Berling, R., Utlänningarnas geografiska spridning i Sverige, Stockholm (1969), str. 12.

Tabl. 18. Broj i udio Jugoslavena po provincijama Švedske 31. XII 1970. god. od njihova ukupnog broja u ukupnom stanovništvu Švedske te među strancima u Švedskoj

Table 18 The number and share of Yugoslavs by province in Sweden, December 31, 1970, from their total number in the total population of Sweden and among foreigners in Sweden

Provincija	Broj Jugoslavena u Švedskoj	% Jugoslavena od njihova ukupnog broja u Švedskoj	% Jugoslavena u ukupnom broju stanovništva Švedske	% Jugoslavena od ukupnog broja stranaca u Švedskoj
1. Stockholm	5 405	14,7	3,7	4,6
2. Uppsala	393	1,1	1,8	3,7
3. Södermanland	1 158	3,1	4,7	5,1
4. Östergötland	1 336	3,6	3,4	8,8
5. Jönköping	2 904	7,9	9,4	22,7
6. Kronoberg	1 391	3,7	8,1	19,1
7. Kalmar	811	2,2	3,3	13,0
8. Gotland	15	0,0	0,3	3,4
9. Blekinge	1 205	3,3	7,8	17,6
10. Kristianstad	1 049	2,8	3,7	14,9
11. Malmöhus	8 866	24,1	12,3	22,0
12. Halland	1 542	4,2	7,9	23,0
13. Göteborg o Bohus	5 353	14,5	7,4	10,9
14. Älvsborg	1 961	5,3	4,8	7,6
15. Skaraborg	886	2,4	3,4	10,1
16. Värmland	187	0,5	0,6	2,4
17. Örebro	814	2,2	2,9	6,2
18. Västmanland	1 177	3,2	4,5	4,6
19. Kopparberg	149	0,4	0,5	1,4
20. Gävleborg	228	0,6	0,7	2,7
21. Västernorrland	27	0,1	1,0	0,6
22. Jämtland	6	0,0	0,0	0,4
23. Västerbotten	19	0,0	0,1	0,8
24. Norrbotten	11	0,0	0,0	0,2
UKUPNO	36 863	100,0	4,56	9,0

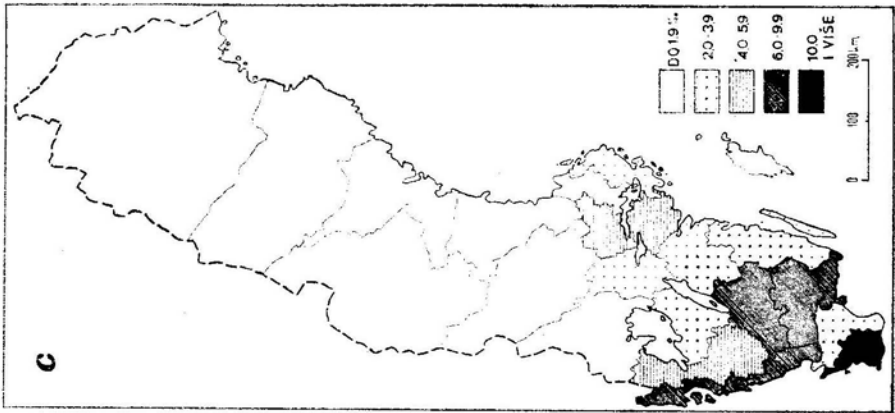
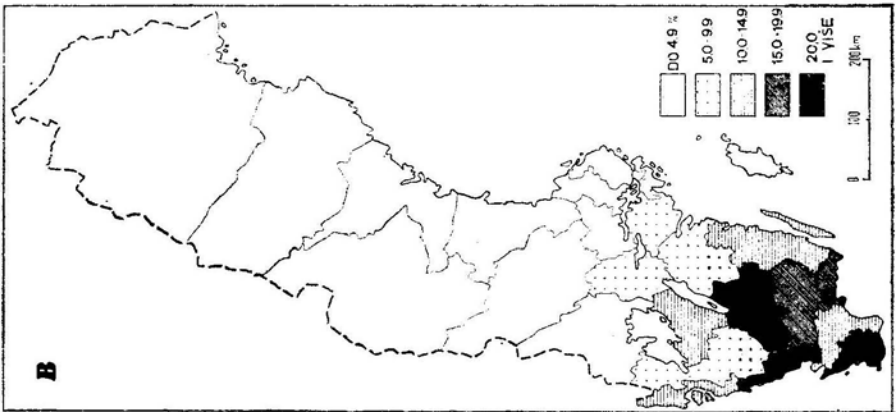
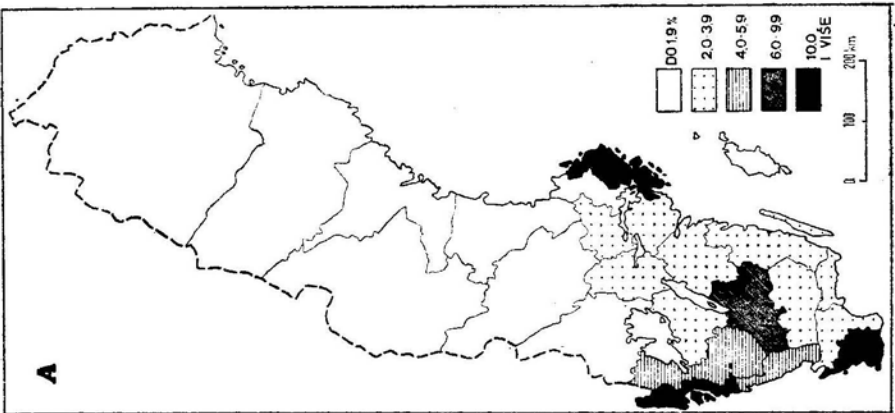
Izvor: Befolkningens sammansättning 31. XII 1970, Stockholm (1971).

nama Švedske.⁴² Od 272 švedske općine u 51 ili 18 % njih nije početkom 1972. god. bio prijavljen ni jedan jugoslavenski građanin, u 103 ili 38 % općina bilo je manje od po 10 prijavljenih Jugoslavena, a u čak 199 ili 73 % općina bilo ih je prijavljeno manje od po 100.

Dakle svega 1/4 švedskih općina ima više od po 100 Jugoslavena, a svega šest od njih više od po 1 000. To nam samo još jednom u detaljnijoj analizi švedskog prostora dokazuje veliku koncentriranost jugoslavenskih građana u toj zemlji.

⁴² Invandrarutredningen 2, SOU 1972 : 83, Stockholm (1972), str. 16—17.

Sl. 7. (Opis na str. 46)
 Fig. 7 (Description on the page 46)

Sl. 7. Prostorni raspored i udio jugoslavenskih građana u Švedskoj po provincijama 31. XII 1970.

- Prostorni raspored i udio Jugoslavena u njihovu ukupnom broju u Švedskoj po provincijama
- Prostorni raspored i udio Jugoslavena u ukupnom broju stranih državljana u Švedskoj po provincijama
- Prostorni raspored i udio Jugoslavena u ukupnom broju stanovnika Švedske po provincijama (u ‰)

Fig. 7 The spatial distribution and share of Yugoslav citizens in Sweden by provinces, December 31, 1970:

- The spatial distribution and share of Yugoslavs in their total number in Sweden by provinces
- The spatial distribution and share of Yugoslavs in the total number of foreign citizens in Sweden by province
- The spatial distribution and share of Yugoslavs in the total population of Sweden by provinces (‰)

Tabl. 19. Švedske općine prema broju nastanjenih stranaca 1. I 1972. god.
Table 19 Swedish communes by the number of residing foreigners, January 1, 1972

Broj prijavljenih stranaca	Svi stranci u Švedskoj	Jugoslaveni u Švedskoj
0	—	51
1— 9	—	52
10— 49	14	62
50— 99	18	34
100— 199	42	36
200— 499	58	22
500— 999	56	9
1 000—1 999	39	3
2 000—4 999	31	1
5 000—	14	2
UKUPNO OPĆINA	272	272

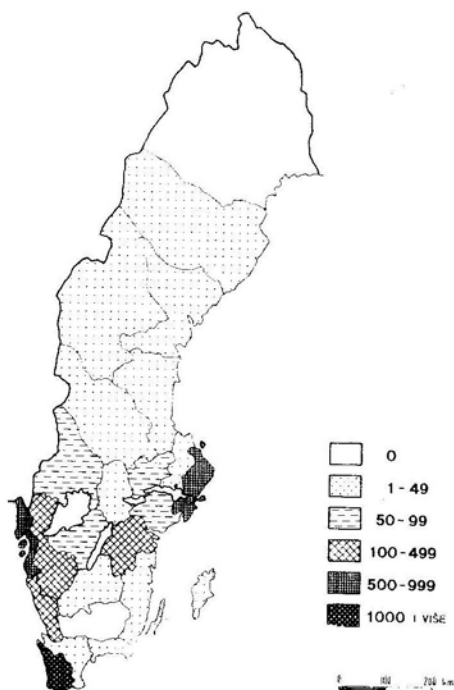
Izvor: Invandrarutrendningen 2, SOU 1972:83, Stockholm (1972), str. 14.

Promatramo li promjene u geografskoj rasprostranjenosti Jugoslavena u Švedskoj vremenski, dolazimo do zanimljivih podataka. Tako je npr. stupanj koncentracije Jugoslavena u Švedskoj bio veći 1968. god. nego krajem 1970. god., što nam donekle pokazuje težnju za prostornim širenjem jugoslavenskih građana u Švedskoj u tom razdoblju. Oni su se polako počeli širiti u susjedne pokrajine od onih koje imaju njihovu najveću koncentraciju. Najljepši je primjer provincija Västmanland u sjevernom dijelu srednje Švedske

(zapadno od Stockholma), gdje im se udio od 1968. god. pa do kraja 1970. god. povećao od 2,3 % na 3,2 % od njihova ukupnog broja u Švedskoj, ili pak provincija Kronoberg na jugu Švedske (sjeverno od Malmöa), koja je u istom razdoblju postepenog širenja jugoslavenskih radnika po ostalim dijelovima Švedske zabilježila pad udjela Jugoslavena od 4,0 % na 3,7 % u njihovu ukupnom broju.

Međutim čini se da je taj proces širenja bio samo trenutačna pojava. O tome nam najbolje svjedoče najnoviji podaci o kretanju broja i udjela Jugoslavena po pojedinim provincijama Švedske (sl. 8). Tijekom 1971. god. broj Jugoslavena u Švedskoj povećao se za 3 690 ili 9,1 %, ali su čak 78 % vrijednosti od toga povećanja dobile svega tri provincije: Malmöhus 1 236, Göteborg i Bohus 987 i Stockholm. 653. Apsolutni porast veći od 100 osoba iz Jugoslavije imale su još svega tri provincije (Halland, Älvsborg i Östergötland), što je još jedna potvrda sve veće novije koncentracije jugoslavenskih emigranata u Švedskoj. To se još izrazitije vidi ako se ispita postotni porast po provincijama (tabl. 20) tijekom 1971. god. U toj su godini svega 4 provincije imale povećanje udjela Jugoslavena od njihova ukupnog broja, čak 9 ih je imalo pad, dok ih je 11 imalo isti udio kao i godinu dana ranije.

Prema tome možemo zaključiti da naša emigracija u Švedskoj u novije vrijeme pokazuje sve izrazitije okupljanje u provinciji glavnog grada Stock-

Sl. 8. Brojčani porast Jugoslavena u Švedskoj po provincijama od 31. XII 1970. do 31. XII 1971. god.

Fig. 8 The numerical growth of Yugoslavs in Sweden by provinces December 31, 1970 — December 31, 1971

Tabl. 20. Porast broja Jugoslavena u Švedskoj tijekom 1971. godine po provincijama
 Table 20 The growth in the number of Yugoslavs in Sweden in the course of 1971,
 by province

Provincija	Broj 31. XII 1971.	%	Porast prema 31. XII 1970.	Porast (+) ili pad (-) udjela
1. Stockholm	6 058	14,9	653	+
2. Uppsala	427	1,1	34	○
3. Södermanland	1 226	3,0	68	—
4. Östergötland	1 446	3,6	110	○
5. Jönköping	2 916	7,2	12	—
6. Kronoberg	1 361	3,4	○	—
7. Kalmar	796	2,0	15	—
8. Gotland	16	0,0	1	○
9. Blekinge	1 225	3,0	20	—
10. Kristianstad	1 051	2,6	2	—
11. Malmöhus	10 102	24,9	1 236	+
12. Halland	1 701	4,2	159	○
13. Göteborg o Bohus	6 340	15,6	987	+
14. Älvsborg	2 098	5,2	137	—
15. Skaraborg	982	2,4	96	○
16. Värmland	248	0,6	61	+
17. Örebro	827	2,0	13	—
18. Västmanland	1 228	3,0	51	—
19. Kopparberg	178	0,4	29	○
20. Gävleborg	256	0,6	28	○
21. Västernorrland	29	0,1	2	○
22. Jämtland	11	0,0	5	○
23. Västerbotten	20	0,0	1	○
42. Norrbotten	11	0,0	○	○
UKUPNO	40 553	100,0	3 690	+

Izvor: Befolkningens sammansättning 31. XII 1970, str. 38. i od 31. XII 1971, str. 54.

nolma i još nekim provincijama južne Švedske, gdje posebno u tome prednjači Malmöhus.

Razmatrajući geografsku rasprostranjenost Jugoslavena u Švedskoj nameće se pitanje: kakav je njezin odnos prema rasprostranjenosti ostalih stranaca u toj zemlji, odnosno prema cjelokupnom njenom stanovništvu?

Usporedimo li slike 4b, 4c i 7a, uviđamo da najveća koncentracija cjelokupnog stanovništva Švedske ima samo jedan izraziti nukleus, i to u provin-

ciji glavnog grada Stockholma (sl. 4b). Dva sekundarna i mnogo slabija nukleusa koncentracije stanovništva jesu u provincijama Malmöhus i Göteborg i Bohus.

Kod svih stranaca, gdje su uključeni i Jugoslaveni, situacija je vrlo slična, ali ipak već malo izmijenjena (sl. 4c). I njih daleko najviše ima u Stockholmu (28,3 %). Njihov drugi nukleus u Švedskoj je provincija Göteborg i Bohus, a treći Malmöhus. Izrazita je težnja širenja koncentracije stranaca u prostor istočno od Göteborga i zapadno od Stockholma.

Jugoslaveni su jednako kao i Švedi i svi stranci u Švedskoj skoncentrirani u spomenuta tri nukleusa, tj. u Stockholmu, Göteborgu i Malmö; ali obrnutim redom (sl. 7a). Njihov daleko najjači centar je provincija Malmöhus sa čak 24,1 % (31. XII 1970) od njihova ukupnog broja, dok su Stockholm i Göteborg s Bohusom provincije međusobno jednake, ali po intenzitetu koncentracije već mnogo slabije od vodeće pokrajine Malmöhus.

Razlozi tako velike koncentracije leže u činjenici da su to tri najveća švedska grada s najrazvijenijom industrijom⁴³ i čitavim nizom drugih djelatnosti. Postoji već više švedskih tvornica u kojima strana radna snaga apsolutno dominira, a u mnogima ima vrlo velik udio. Pokazat ćemo to na primjeru tri najveće (tvornici automobila Volvo, tvornici kugličnih ležajeva SKF — Svenska Kullager-fabriken i brodogradilištu Eriksberg) i dvije srednje tvornice Göteborga (tvornici ambalaže PLM i tekstilnoj tvornici Mölnlycke)⁴⁴ (tabl. 21). U ovim tvornicama za koje se raspolaže podacima, radila je, grubo, polovica od svih stranih radnika u Göteborgu.⁴⁵ U Volvu, automobilskoj

Tabl. 21. Udio stranih radnika u pet velikih tvornica Göteborga
Table 21 The share of foreign workers in five large factories of Göteborg

	Volvo	SKF	Eriksberg	PLM	Möln-lycke	Ukupno
Broj zaposlenih stranaca	4 581	1 963	1 265	294	318	8 421
% od svih zaposlenih	51,4	41,8	28,7	44,4	63,1	43,9

Izvor: Widgren, Report ..., str. 19.

⁴³ Spomenuti gradovi imaju razvijenu ovu industriju: **Stockholm**: preciznih i električnih aparata, automobila, kinematografskih, telefonskih i radioaparata, bicikla, tekstilnu, kemijsku, prehrambenu i dr., **Göteborg**: brodogradnju, automobilsku, kugličnih ležajeva, strojeva, drvnu, električnih uređaja, porculana, rafineriju nafte, tekstilnu, prehrambenu i dr., **Malmö**: strojogradnju, brodogradnju, elektrouređaja, aviona, cementa, kemijsku, tekstilnu, prehrambenu i dr.

⁴⁴ Utlänningars inkomster, Rapport fran Göteborgs Stadskontor, Utredning-savdelningen Nr Ur 1971 : 9, Göteborg (1971).

⁴⁵ Widgren, J., Report on Immigration to Sweden in 1972, SOPEMI-OECD, Stockholm (1973), str. 19.

⁴⁶ Utländska medborgare i Stockholm år 1969, Stockholms, Statistiska kontor Arsboксavdelningen.

⁴⁷ Swedner, H., Jugoslaverna i Malmö, Sociologiska Institutionen i Lund (1972), str. 24.

industriji svjetskog glasa, više od polovice radnika su stranci! Slična je situacija i u tvornicama Stockholma⁴⁶ i Malmöa⁴⁷. Jugoslaveni npr. u Stockholmu u većem broju rade u LM Eriksonu (tvornici preciznih električnih i telefonskih aparata), Stal-Lavalu (tvornici kemijskih i drugih strojeva) i Saab-Scaniai (automobilskoj industriji); u Göteborgu u brodogradilištu Eriksberg, automobilskoj industriji Volvo i tvornici kugličnih ležajeva SKF, dok u Malmöu, gdje su inače naši građani najbrojniji, gotovo da i nema tvornice u kojoj nisu osjetno zastupljeni.⁴⁸ Veća koncentracija naših građana u Malmöu možda je djelomično i psihološki uvjetovana. Naime, to je najjužniji grad Švedske, najbliže Jugoslaviji, a i s relativno dobrim prometnim vezama s ostalim dijelom Evrope ,bilo preko Kopenhagena ili Trelleborga.

Što se daljeg prostornog rasporeda Jugoslavena u Švedskoj tiče stanje se bitno ne mijenja kad razmatramo udio Jugoslavena u ukupnom broju stranaca po provincijama (sl. 7b). Unatoč njihovu visokom postotku među strancima u provincijama Halland (23,0 %), Jönköping (22,7 %) i Malmöhus (22,0 %), pa broju su Jugoslaveni prvi među strancima jedino u provinciji Malmöhus. U njoj su s 8 866 osoba tek malo ispred Danaca, kojih je iste godine (krajem 1970) bilo u toj provinciji 8 578. U provincijama Halland i Jönköping Jugoslaveni su drugi iza Finaca. Velik udio među strancima imaju još i u preostale 4 najjužnije švedske provincije: Kronoberg 19,1 %, Blekinge 17,6 %, Kristianstad 14,9 % i Kalmar 13,0 %. Začuđuje da unatoč svojoj brojnosti od po preko 5 000 osoba i u Stockholmu i u Göteborgu njihov udio među strancima nije tako velik (osobito kod Stockholma gdje iznosi svega 4,6 %), što nam govori o velikoj koncentraciji stranaca u spomenuta dva grada i u njihovim provincijama.

Udio Jugoslavena u ukupnom broju stanovništva Švedske najveći je u provinciji Malmöhus, gdje Jugoslaveni čine čak 12 % od ukupnog broja stanovništva.

3. Regionalno podrijetlo Jugoslavena u Švedskoj

S obzirom na regionalno podrijetlo jugoslavenskih građana u Švedskoj zapažamo velike razlike u udjelu pojedinih jugoslavenskih republika i autonomnih pokrajina (tabl. 22).

Prema podacima jugoslavenskog popisa stanovništva 1971. god. najveći udio od 29,0 % jugoslavenskih emigranata u Švedsku potječe iz uže Srbije.⁴⁹ Ako k tome pribrojimo još 17,3 % iz SAP Vojvodine i 1,1 % iz SAP Kosova dobivamo da je čitava SR Srbija dala gotovo polovicu (47,4 %) od ukupne jugoslavenske emigracije u Švedsku. Na drugom je mjestu SR Hrvatska s 1/5 udjela, dok je na posljednjem mjestu SR Crna Gora s udjelom od svega 0,9 %. Ponovno je potrebno naglasiti da ovi podaci obuhvaćaju samo aktivne jugoslavenske građane u Švedskoj, što znači da je s njima obuhvaćeno svega 16 359 Jugoslavena od oko 37 000, koliko ih je prema švedskim podacima

⁴⁸ Belfrage, K., Jugoslaver i Malmö, Sociologiska Institutionen i Lund (1967), str. 24.

⁴⁹ Lica na privremenom radu u inostranstvu, Statistički bilten 679, Beograd (1971), str. 9.

Tabl. 22. Udio jugoslavenskih radnika zaposlenih u Švedskoj u ukupnom broju jugoslavenskih radnika na radu u inozemstvu 1971. god.
 Table 22 The share of Yugoslav workers employed in Sweden in the total number of Yugoslav workers working abroad, 1971

SR ili AP	% od stanovništva Jugoslavije	Broj radnika u inozemstvu	% od stanovništva SR ili SAP	% od jugo-slavenske emigracije	Broj jugo-slavenskih radnika u Švedskoj	% od ukupne emigracije SR ili SAP	% od jugo-slavenske emigracije u Švedsku
BiH	13,3	138 274	3,7	20,4	2 165	1,6	13,2
Crna Gora	2,6	8 030	1,5	1,2	146	1,8	0,9
Hrvatska	21,6	227 841	5,2	33,4	3 224	1,4	19,7
Makedonija	8,0	56 449	3,4	8,1	2 107	3,9	12,9
Slovenija	8,4	49 563	2,9	7,2	965	2,0	5,9
Uža Srbija	25,6	116 575	2,2	17,1	4 749	4,1	29,0
Vojvodina	9,5	61 518	3,2	9,0	2 826	4,7	17,3
Kosovo	6,0	24 012	1,9	3,6	177	0,7	1,1
Jugoslavija	100,0	682 262	3,3	100,0	16 359	2,4	100,0

Izvor: Lica na privremenom radu u inostranstvu, Statistički bilten 679, Beograd (1971), str. 9.

u to vrijeme bilo u Švedskoj. Za upoznavanje regionalnog podrijetla Jugoslavena u Švedskoj mogu poslužiti i švedski podaci o republičkoj pripadnosti jugoslavenskih državljana koji su došli u Švedsku od 1. I 1964. do 31. XII 1968. god.⁵⁰ Prema tim podacima cijela je SR Srbija dala u spomenutom

Tabl. 23. Broj i udio jugoslavenskih migranata u Švedskoj u dobi od 16 do 67 godina prema republici iz koje su doselili (razdoblje od 1. I 1964. do 31. XII 1968)

Table 23 The number and share of Yugoslav migrants in Sweden, from 16 to 67 years old, by republic from which they emigrated (the period from January 1, 1964 to December 31, 1968)

SR	Broj	%
Bosna i Hercegovina	832	6,8
Crna Gora	62	0,5
Hrvatska	3 520	28,6
Makedonija	997	8,1
Slovenija	1 458	11,8
Srbija*	5 455	44,3
Jugoslavija	12 324	100,0

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

* AP Vojvodina i AP Kosovo nisu posebno iskazivane.

⁵⁰ Proučavanje prilika doseljenika, Anketa Statistiska centralbyråna, Utredningsinstitutet, Stockholm (1969). Anketu je provela Državna komisija za imigracije Švedske (Invandrarutredningen) i skupina stručnjaka za ispitivanje tržišta rada (EFA = Expertgruppen för utredningsverksamhet i arbetsmarknadsfrågor). Obje komisije spadaju pod ministarstvo rada Švedske. U daljem citiranju ova se anketa navodi kao »Anketa u Švedskoj 1969. god.«.

razdoblju 44,3 % jugoslavenskih doseljenika, SR Hrvatska 28,6 %, a najmanje opet SR Crna Gora, svega 0,5 % (tabl. 23).

Prema spomenutim podacima jugoslavenskog popisa stanovništva 1971. god., od svih 485 općina u Jugoslaviji čak je 180 ili njih 37 % imalo u Švedskoj manje od 1 % od ukupnog broja njihovih radnika na radu u inozemstvu (tabl. 24).⁵¹

Tabl. 24. Općine Jugoslavije prema udjelu radnika zaposlenih u Švedskoj u ukupnom broju njihovih radnika u inozemstvu 1971. god.

Table 24 The communes of Yugoslavia by the share of workers employed in Sweden in the total number of their workers abroad, 1971

SR ili SAP	Broj općina	Broj općina prema udjelu radnika zaposlenih u Švedskoj						
		Bez pojave	0,1—0,9	1,0—1,5	1,6—2,4	2,5—3,5	4,0—9,9	10 % i više
BiH	103	7	49	18	12	10	5	2
Crna Gora	20	2	4	2	4	3	4	1
Hrvatska	105	3	45	18	15	14	7	3
Makedonija	30	3	10	5	3	5	1	3
Slovenija	56	1	11	11	11	6	14	—
Uža Srbija	105	4	17	11	18	21	27	7
Vojvodina	44	—	8	6	9	11	7	3
Kosovo	22	2	14	3	—	—	3	—
Jugoslavija	485	22	158	74	72	72	68	19

Izvor: Lica na privremenom radu u inostranstvu, Statistički bilten 679, Beograd (1971).

U cijeloj Jugoslaviji samo 19 općina ima više od 10 % »inozemaca« zaposlenih u Švedskoj.⁵² Najviše ih ima uža Srbija, čak sedam, dok SR Slovenija i SAP Kosovo nemaju ni jedne (sl. 9).

1971. god. bilo je u Švedskoj najviše jugoslavenskih emigranata iz Beograda (tabl. 25).

15 vodećih općina Jugoslavije po broju emigranata u Švedskoj dalo je ukupno 6 917 ili čak 42 % od ukupne jugoslavenske emigracije u tu zemlju. Ako k tome još dodamo broj emigranata iz 11 općina i gradova⁵³ koje su 1971. god. imale u Švedskoj od 100 do 199 ekonomskih emigranata, odnosno zajedno 1 638 osoba, dobivamo broj od 8 555 ili 52 % od ukupnog broja Jugo-

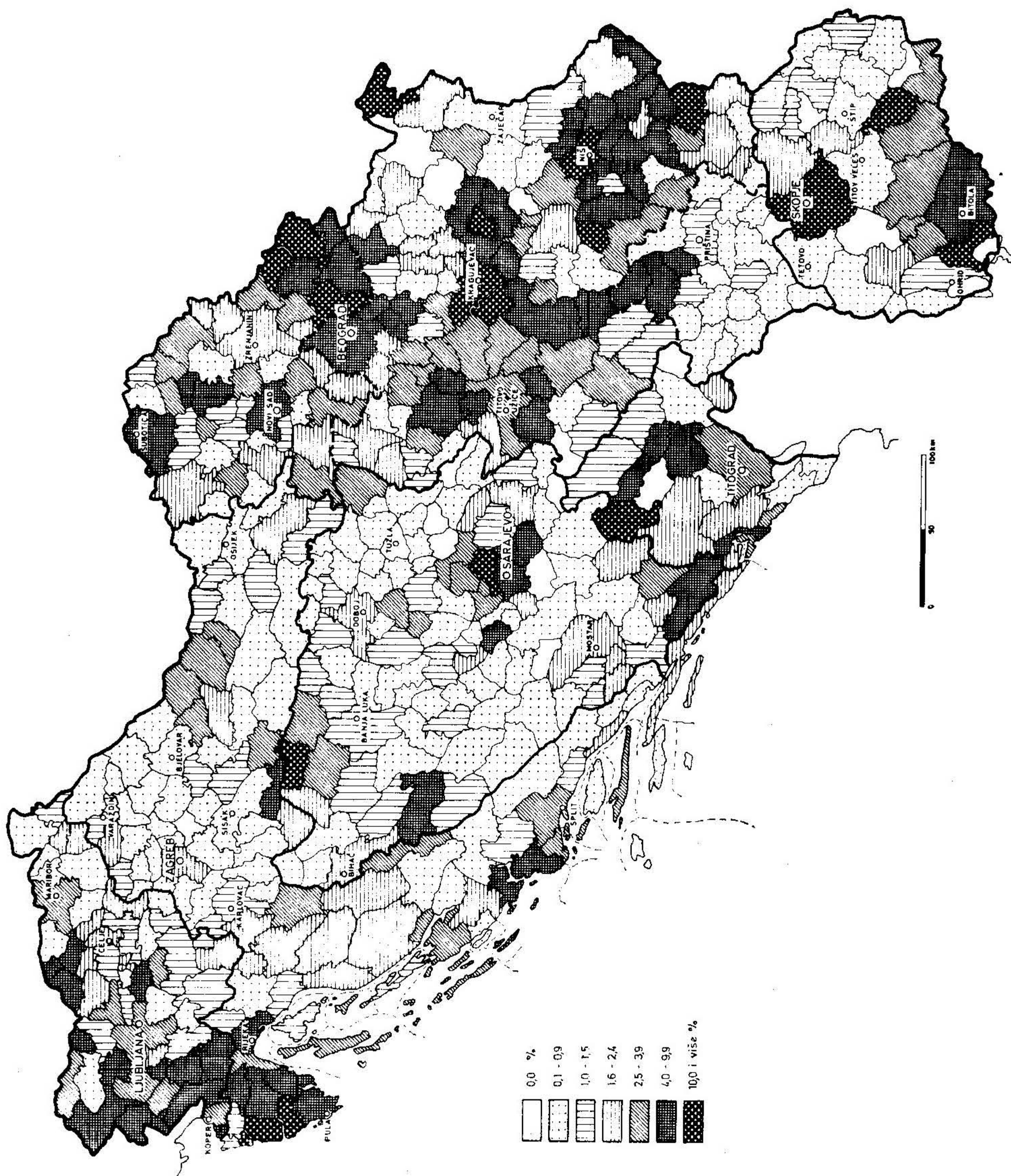
⁵¹ Gradske općine Ljubljane, Sarajeva, Beograd i Skopja sjedinjene su u ovome radu kod svakog grada u po jednu gradsku općinu.

⁵² U Bosni i Hercegovini: općina Bosanska Dubica 19,6 % i Ilijaš 12,3 %; u Crnoj Gori: Plužine 10,4 %; u Hrvatskoj: Novigrad 20,0 %, Poreč 19,9 % i Rovinj 10,4 %; u Makedoniji: Negotino 17,6 %, Resen 11,3 % i Skopje 10,2 %; u užoj Srbiji: Blace 17,3 %, Čuprija 11,9 %, Kladovo 11,8 %, Knić 16,9 %, Kragujevac 11,6 %, Niš 13,6 % i Surdulica 22,7 % i u Vojvodini: Pančevo 13,1 %, Plandište 15,3 % i Vršac 11,8 %.

⁵³ Sarajevo 199, Požarevac 173, Šibenik 163, Rijeka 157, Despotovac 156, Plandište 154, Split 153, Alibunar 142, Grocka 120, Bela Crkva 117 i Bosanska Gradiška 104.

Sl. 9. Udio zaposlenih u Švedskoj u odnosu na ukupan broj privremeno zaposlenih u inozemstvu

Fig. 9 The share of employed in Sweden in relation to the total number of temporarily employed abroad

slavena u Švedskoj koji su registrirani jugoslavenskim popisom stanovništva. Dakle svega 26 ili 5,3 % naših općina i gradova daje preko polovice jugoslavenske ekonomske emigracije u Švedsku.

Tabl. 25. Općine ili gradovi Jugoslavije s više od 200 radnika u Švedskoj 1971. god.
Table 25 The communes or cities of Yugoslavia with more than 200 workers in Sweden, 1971

1. Grad	Beograd	1 482
2. Općina	Bitola	827
3. „	Vršac	590
4. „	Bosanska Dubica	471
5. Grad	Skopje	464
6. Općina	Pančevo	455
7. „	Zagreb	425
8. „	Resen	410
9. „	Niš	272
10. „	Maribor	271
11. „	Subotica	259
12. „	Kladovo	254
13. „	Zadar	252
14. „	Kragujevac	243
15. „	Novi Sad	242
Ukupno 15 vodećih općina i gradova daje		6 917 ili 42 %

Izvor: Lica na privremenom radu u inozemstvu, Statistički bilten 679.

Tabl. 26. Općine s najvećim udjelom stanovništva u Švedskoj
Table 26 The communes with the largest share of population in Sweden

Općina	% od ukupnog broja stanovnika	Ukupno migranata u Švedskoj
1. Resen	17,1	410
2. Bosanska Dubica	15,5	471
3. Vršac	9,7	590
4. Plandište	8,6	154
5. Kladovo	7,6	254
6. Bitola	6,6	827

Izvor: Statistički bilten 679.

4. Razlozi emigracije

O razlozima i motivima odlaska jugoslavenskih građana na rad u Švedsku može se zaključiti jedino na osnovi podataka dobivenih iz ankete provedene

1969. god. među jugoslavenskim radnicima u Švedskoj.⁵⁴ Iako je stanje u doba provođenja te ankete i u Švedskoj, koja je tada još trebala mnogo više stranih radnika pa ih je nastojala i privući, a i u Jugoslaviji u kojoj se tada nezaposlenost kretala okolo 9 %, bilo nešto drugačije od današnjeg, ipak rezultate dobivene odgovorima anketiranih jugoslavenskih građana u Švedskoj ne možemo smatrati starima.

Razmatrajući odgovore anketiranih Jugoslavena u Švedskoj na pitanje koji im je bio glavni razlog dolaska u tu zemlju vidimo da su na prvom mjestu s udjelom od 36,5 % oni koji su došli radi stjecanja boljih ekonomskih uvjeta. Samo zbog dobivanja posla došlo je u navedenom razdoblju svega 15,3 % naših građana, a samo nešto manji udio bilo ih je koji su došli da bi se priključili obitelji (tabl. 27).

Tabl. 27. Što je prema izjavama anketiranih Jugoslavena u Švedskoj 1969. god. bio glavni razlog njihova dolaska u tu zemlju (u %)

Table 27 The main reason for the migration of Yugoslavs to Sweden, based on a sample taken in 1969 (%)

R a z l o g	Jugoslaveni u Švedskoj od 16—67 god.		
	muški	žene	Ukupno
1. Stjecanje boljih ekonomskih uvjeta	39,6	31,9	36,5
2. Dobivanje posla	14,3	16,8	15,3
3. Priključivanje obitelji	5,2	25,7	13,5
4. Nezadovoljstvo s nekim prilikama u domovini	13,3	2,7	9,0
5. Ništa određeno	8,3	4,0	6,4
6. Ženidba — udaja	1,4	13,1	6,2
7. Upoznavanje svijeta	8,2	2,0	5,7
8. Školovanje	3,2	0,3	2,0
9. Drugo	6,3	3,6	5,2
UKUPNO	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

Iako su skupine onih koji su dali druge odgovore udjelom manje, one su prilično zanimljive. Npr. gotovo je desetina anketiranih izjavila da su došli zbog nezadovoljstva s nekim prilikama u domovini, što tjera na razmišljanje, a sigurno je da bi se moralo i detaljnije proučiti na osnovi čega je formirano takvo mišljenje anketiranih. U Švedskoj ima studija koje barem djelomično dotiču i stanje političkog dijela jugoslavenske emigracije.⁵⁵ Dio naših građana došao je u Švedsku radi ženidbe ili udaje (6,2 %), dio radi upoznavanja svijeta (5,7 %), a svega 2 % radi školovanja.

Znatne su razlike u odgovorima anketiranih muškaraca i žena. Dok muškarci izrazito dominiraju u skupinama onih koji su odgovorili da su

⁵⁴ Anketa u Švedskoj 1969. god. (Vidi bilješku 50!).

⁵⁵ Sylwan, C., Utlänningar i Hallstahammar, Sociologiska Institutionen i Lund, Lund (1968), (rukopis).

došli radi stjecanja boljih ekonomskih uvjeta, zbog nezadovoljstva s nekim prilikama u domovini, radi upoznavanja svijeta i radi školovanja, žene dominiraju u samo dvije skupine, i to u skupini koja je došla radi priključivanja obitelji i skupini onih koji su došli radi udaje.

Tri četvrtine anketiranih jugoslavenskih emigranata u Švedskoj emigriralo je iz ekonomskih razloga pa i na osnovi toga možemo konstatirati da je suvremena jugoslavenska emigracija u Švedsku u osnovi ekonomska emigracija, uvjetovana ili niskim osobnim dohocima ili nemogućnošću zaposlenja u Jugoslaviji.

Budući da Švedska i nije geografski tako bliza Jugoslaviji, zanimljivo je pogledati odakle Jugoslavenima informacije o toj zemlji. Bez pozitivnih informacija sigurno da većina ne bi tamo odlazila, jer migracije su dobrovoljne i ljudi u pravilu ne žele emigrirati ako nisu sigurni da će im to poboljšati ekonomski položaj.

Prosječno najviše informacija o Švedskoj dobili su anketirani od znanaca koji su već ranije otišli u tu zemlju (tabl. 28). Začuđuje relativno mali broj onih koji su potražili informacije od službenih ustanova, a isto tako i relativno velik udio onih (26,2 %) koji su otišli bez ikakvih posebnih informacija.

Tabl. 28. Odakle našim emigrantima informacije o Švedskoj
Table 28 Where our emigrants find information about Sweden

Vrelo informacija	%
1. Preko poznanika u Švedskoj	42,2
2. Nikakve posebne informacije	26,2
3. Literatura	21,3
4. Švedska ambasada u Beogradu	6,2
5. Jugoslavenski zavodi za zapošljavanje	5,9
6. Od Šveđana u Jugoslaviji	5,3
7. Švedski informacijski biro u Beogradu	4,6
8. Posjetio sam Švedsku	4,1
9. Od ustanova u Švedskoj	1,3
10. Bez odgovora	1,4
11. Drugo	7,4
UKUPNO	125,9 %*

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

* Zbroj veći od 100 % rezultat je mogućnosti davanja više od jednog odgovora.

5. Neke demografske karakteristike Jugoslavena u Švedskoj

a) **Spolna struktura.** Popisom stanovništva Jugoslavije 1971. god. utvrđen je udio muškaraca među ukupnim brojem radnika u Švedskoj od 60,5 %. Prema švedskim podacima na dan 31. XII 1970. god. u spolnoj strukturi jugoslavenskih imigranata Švedske prevladavali su muškarci s 55,3 % (tabl. 29), što je slučaj i s ukupnim brojem stranaca u Švedskoj, gdje muškarci prevla-

davaju s 53,8 %, dok je u domaćem stanovništvu blaga prevaga ženskog stanovništva nad muškim (50,3 %).⁵⁶ Razlike između udjela muškaraca u jugoslavenskom popisu u odnosu na švedske podatke rezultat su činjenice da švedski podaci obuhvaćaju ukupan broj jugoslavenskih građana u Švedskoj, a među uzdržavanima je veći udio žena.

Tabl. 29. Spolna struktura ukupnog stanovništva Švedske te svih stranaca i posebno Jugoslavena u Švedskoj 31. XII 1970. god.

Table 29 Sex structure of the total population of Sweden and of all foreigners and Yugoslavs separately in Sweden, December 31, 1970

	Ukupno	Muškarci		Žene	
		Broj	%	Broj	%
Šveđani	7 669 936	3 814 548	49,7	3 855 388	50,3
Svi stranci*	411 280	221 258	53,8	190 022	46,2
Jugoslaveni	(36 863)	(20 383)	(55,3)	(16 480)	(44,7)
UKUPNO	8 081 216	4 035 806	49,9	4 045 410	50,1

Izvor: Befolkningens sammansättning 31. XII 1970, str. 12, 32. i 38.

* Uključeni i Jugoslaveni.

U Jugoslavena u Švedskoj opaža se neprestano smanjivanje razlika između broja muškaraca i žena, što je rezultat sve češćeg dovođenja bračnog druga, a i jačeg individualnog doseljavanja žena, tako da je po godinama od početka 1967. god. do recesije u novih jugoslavenskih doseljenika u Švedsku bio stalan blag porast udjela žena. Tako su npr. 1961. god. 66,0 % jugoslavenskih doseljenika činili muškarci, a 1967. god. svega 42,3 %.

Veliki udio od čak 92 žene na 100 doseljenih muškaraca, pogotovo u usporedbi s drugim evropskim imigracijskim zemljama (u Belgiji na 100 stranih muškaraca dolaze 73 strane žene, u Francuskoj 58, u Švicarskoj 46, u SR Njemačkoj 42, a u Nizozemskoj svega 17 itd.),⁵⁷ najrječitije nam govori o švedskoj imigracijskoj politici. Švedska je naime jedina evropska zemlja koja svoje strane radnike ne tretira kao »Gastarbeitere, privremeno zaposlene strance, ili stranu radnu snagu na privremenom radu« i sl., već ih tretira kao imigrante za koje misli da će se većim dijelom stalno zadržati u novoj domovini. U Švedskoj se izbjegava riječ »utlänning«, što znači »stranac« i ima pogrdno značenje, a umjesto nje se upotrebljava riječ »invandrare«, što znači »doseljenik«. Obazrivost prema doseljenicima osjeća se dakle i na takvim, naoko formalnim stvarima, a razlog je u nastojanju Švedske da veći dio tih ljudi stalno veže za sebe. Zbog toga Švedska podstiče doseljavanje cijelih obitelji, daje im određene povlastice, i to se već odražava na postepenom izjednačavanju broja stranih muškaraca i žena, a neminovno će se odraziti i na velikom udjelu onih koji će se stalno nastaniti u toj zemlji. Tako je npr. broj žena

⁵⁶ Befolkningens sammansättning 31. XII 1970, str. 32.

⁵⁷ Wadensjö, E., Immigration och Samhällsekonomi, Band 1, Lund (1972), str. 122.

na 100 muškaraca u dobi od 16 do 67 godina kod nekih nacija u Švedskoj bio ovaj:⁵⁸

Švedani	98
Finci	119
Jugoslaveni	69
Zapadni Nijemci	66
Talijani	44

Razlike između pripadnika pojedinih stranih nacija u Švedskoj su velike, što je dijelom odraz udaljenosti pojedinih zemalja od Švedske, a dijelom odraz stupnja emancipacije žene u istim zemljama. U svakom slučaju udio žena među strancima u Švedskoj veći je nego među migrantima u drugim evropskim zemljama.

Takav je slučaj i s jugoslavenskim građanima (tabl. 30). Dok među svim

Tabl. 30. Udio muškog i ženskog stanovništva u inozemstvu i u Švedskoj iz pojedinih jugoslavenskih republika 31. III 1971. god.

Table 30 Share of male and share of female Yugoslavs abroad and in Sweden separately by their respective Yugoslav republic, March 31, 1971

SR ili SAP	Ukupno u inozemstvu	muški				žene				
		muški	%	žene	%	muški	%	žene	%	
BiH	137 351	107 431	78,2	29 920	21,8	2 165	1 377	63,6	788	36,4
Crna Gora	7 829	6 322	80,7	1 507	19,3	146	101	69,1	45	30,9
Hrvatska	224 722	142 078	63,2	82 644	36,8	3 224	2 063	64,0	1 161	36,0
Makedonija	54 433	44 570	81,9	9 863	18,1	2 107	1 354	64,2	753	35,8
Slovenija	48 086	28 801	59,9	19 285	40,1	965	612	63,4	353	36,6
Uža Srbija	114 581	73 651	64,3	40 930	35,7	4 749	2 735	57,6	2 014	42,4
Vojvodina	60 545	34 683	57,3	25 862	42,7	2 826	1 505	53,3	1 321	46,7
Kosovo	24 361	23 211	95,3	1 150	4,7	177	158	89,3	19	10,7
Jugoslavija	671 908	460 747	68,6	211 161	31,4	16 359	9 905	60,5	6 454	39,5

Izvor: Lica na privremenom radu u inostranstvu, Statistički bilten 679, Beograd (1971).

jugoslavenskim migrantima u inozemstvu ima u prosjeku svega 31,4 % žena, dotle ih u Švedskoj ima 39,5 % od ukupnog broja jugoslavenskih građana u toj zemlji. Razlike između pojedinih jugoslavenskih republika i autonomnih pokrajina velike su i među cjelokupnim brojem građana u inozemstvu i među zaposlenima u Švedskoj. Međutim, odmah je uočljivo da sve republike i pokrajine, osim Slovenije, imaju među emigrantima u Švedskoj veći udio

⁵⁸ Ibid., str. 123.

žena od ukupnog udjela žena među svim radnicima u inozemstvu, dakle, republika s najvećim udjelom zaposlenih žena u Jugoslaviji ima manji udio žena u Švedskoj.⁵⁹

Najveći udio žena u Švedskoj ima SAP Vojvodina (46,7 %), koja i inače ima najveći udio žena među svim građanima zaposlenim u inozemstvu (42,7 %), dok najmanji udio žena ima SAP Kosovo, čije žene u Švedskoj čine svega 10,7 % cjelokupne kosovske emigracije u tu zemlju, ali i u ukupnoj emigraciji Kosova žene čine samo 4,7 %.

b) Dobna struktura. U dobnoj strukturi jugoslavenskih emigranata u Švedskoj dominiraju ljudi zrele dobi. U skupini od 20 do 59 godina nalazi se tamo čak 24 291 naš državljanin, odnosno 65,8 % od njihova ukupnog broja. Prateći švedske podatke doznaje se da je iz godine u godinu udio jugoslavenskih doseljenika mlađih od 20 godina sve veći i veći. Krajem 1970. god. bilo ih je 12 081 ili 32,8 %. Najmalobrojnije su osobe starije od 60 godina. Njih je iste godine bilo svega 491 ili 1,4 % (tabl. 31).

Tabl. 31. Domaće i strano stanovništvo Švedske prema dobnim skupinama 31. XII 1970. (u %)

Table 31 The domestic and the foreign population of Sweden by age groups, December 31, 1970 (in %)

	— 19 god.	20—59	60—
Svi stranci	36,6	61,0	2,4
Jugoslaveni	32,8	65,8	1,4
Šveđani	27,1	52,2	20,7
UKUPNO	27,6	52,7	19,4

Izvor: Befolkningens sammansättning 31. XII 1970, str. 12. i 14.

Dakle, što je za Švedsku povoljno, a za jugoslavensko gospodarstvo vrlo nepovoljno, među jugoslavenskim doseljenicima u Švedskoj apsolutno dominira za rad najsposobniji dio stanovništva. To je još jače izraženo u ukupnom broju stranaca, gdje je raskorak u dobnoj strukturi u odnosu na švedsko stanovništvo još veći.

Detaljniji podaci o jugoslavenskim državljanima u Švedskoj po dobnim skupinama pokazuju da iako su muškarci brojniji od žena, oni dominiraju samo u dobnim skupinama do 9 godina i od 25 do 49 godina (tabl. 32. i sl. 10). U svim ostalim skupinama brojnije su žene.

Najbrojnije su dobne skupine jugoslavenskih građana u Švedskoj od 20 do 34 godine. U te tri dobne skupine Jugoslavena ima svagdje više od po 5 000, odnosno u dobi od 20 do 34 godine ima ih ukupno 16 783 ili čak 45,5 % od njihova cjelokupnog broja u Švedskoj. Poslije spomenutih dobnih skupina najbrojnija je ona do 4 godine, što nam govori da jugoslavenski emigranti u toj zemlji imaju velik broj djece, i to u prosjeku mnogo više nego u Jugoslaviji, što predstavlja svojevrsan problem kod eventualnog planiranog povratka u domovinu. Naime, djeca se brzo uključuju u švedski način života,

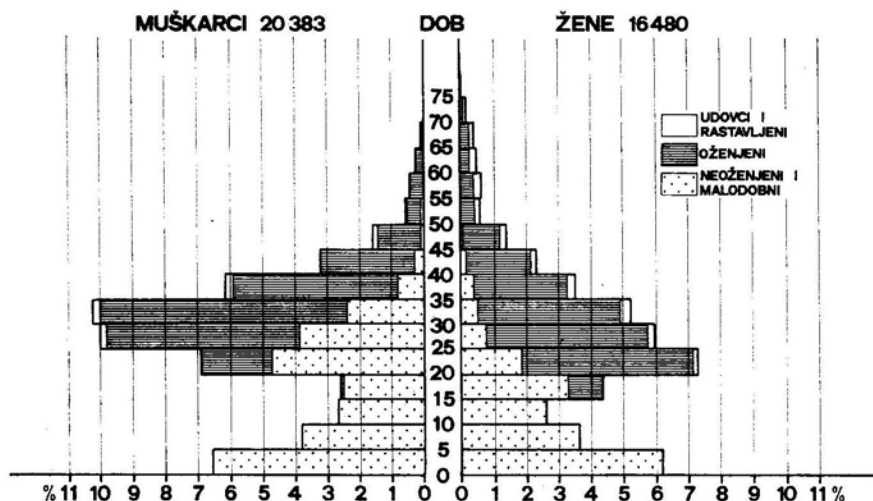
⁵⁹ Wertheimer-Baletić, A., Demografske rezerve ženske radne snage u Jugoslaviji, Ekonomski pregled br. 2/1970, Zagreb (1970), str. 135.

Tabl. 32. Jugoslaveni u Švedskoj prema bračnom stanju i dobi po petogodišnjim Stockholm (1971), str. (14).
 Table 32 Yugoslav in Sweden by marital status and age groups divided into five year periods, December 31, 1970

Dob	Ukupno		neoženijeni		oženijeni		udovci		rastavljeni	
	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž
— 4	2 429	2 277	4 706	4 706	2 429	2 277	4 706	4 706		
5— 9	1 433	1 361	2 794	2 794	1 433	1 361	2 794	2 794		
10—14	1 012	1 023	2 035	2 035	1 012	1 023	2 035	2 035		
15—19	954	1 502	2 546	2 546	929	1 189	1 218	25	402	427
20—24	2 555	2 671	5 226	5 226	1 763	674	2 437	787	1 963	2 750
25—29	3 683	2 195	5 878	5 878	1 452	267	1 719	2 173	1 859	4 032
30—34	3 772	1 907	5 679	5 679	901	177	1 078	2 798	1 639	4 437
35—39	2 262	1 296	3 558	3 558	319	102	421	1 867	1 106	2 973
40—44	1 175	834	2 009	2 009	111	52	163	1 021	711	1 732
45—49	595	496	1 091	1 091	38	29	67	536	406	942
50—54	212	224	436	436	8	20	28	198	148	346
55—59	171	243	414	414	6	15	21	158	153	311
60—64	94	167	261	261	4	9	13	83	100	183
65—69	30	100	130	130	2	2	4	23	56	79
70—74	8	55	63	63	2	2	2	6	26	32
75—79	3	20	23	23	2	2	2	2	6	8
80—84	2	9	11	11				1	3	4
85—89	2	1	3	3				1	1	2
90—94										
95—										
SVEGA	20 392	16 471	36 863	36 863	10 407	7 201	17 608	9 679	8 579	18 258
								43	316	359
								263	375	638

Izvor: Befolkningens sammansättning 31. XII 1970, Statistiska meddelanden, SCB dobnim skupinama 31. XII 1970. god.

Sl. 10. Jugoslaveni u Švedskoj prema spolu, dobi i bračnom stanju 31. XII 1970. god.
Fig. 10 Yugoslavs in Sweden by sex, age and marital status, December 31 1970

njihovu školu i sl., a roditelji koji su iz ekonomskih razloga emigrirali iz Jugoslavije dolaze u slučaju povratka u još težu situaciju. Ako i uspiju dobiti zaposlenje, teško im je uzdržavati, a pogotovo i školovati veći broj djece. Upravo je i to jedan od razloga koji brojne jugoslavenske obitelji u Švedskoj sputava da se vrte u Jugoslaviju.

c) **Bračno stanje.** S obzirom na bračno stanje naših građana u Švedskoj najveći postotak od 49,5 % čine oženjene, odnosno udate osobe. Njihov je udio veći kod naših emigranata nego kod domaćeg stanovništva (48,2 %), a pogotovo je mnogo veći nego kod ukupnog broja stranaca u Švedskoj (41,1 %),

Tabl. 33. Autohtono i doseljeno stanovništvo Švedske prema bračnom stanju 31. XII 1970. (u %)

Table 33 The domestic and the immigrant population of Sweden by marital status, December 31, 1970 (in %)

	Neoženjeni-neudate			Oženjeni-udate			Udovci-udovice			Rastavljeni		
	m	ž	uk.	m	ž	uk.	m	ž	uk.	m	ž	uk.
Švedi	461	39,6	42,8	48,3	47,7	48,2	3,1	9,1	6,1	2,5	3,6	2,9
Stranci	57,6	51,2	54,6	39,3	43,8	41,4	0,5	2,1	1,2	2,6	2,9	2,8
Jugoslaveni	50,9	43,7	47,8	47,6	52,1	49,5	0,2	1,9	0,9	1,3	2,3	1,7
UKUPNO	46,8	40,2	43,4	47,7	47,6	47,6	3,0	8,8	6,0	2,5	3,3	3,0

Izvor: Befolkningens sammansättning 31. XII 1970, str. 12. i 14.

(tabl. 33). Takvo je stanje rezultat velikog broja prisutnih jugoslavenskih bračnih parova, što i opet govori u prilog sumnji da se dobar dio njih, nakon što se naviknu na standard švedskih domaćinstava, neće htjeti, a možda ni moći više vratiti u domovinu. Zanimljivo je da u Švedskoj ima veći udio udatih Jugoslavenki (52,1 %) nego oženjenih Jugoslavena (47,6 %).

Kod obudovljenih i rastavljenih jugoslavenskih državljana u Švedskoj prevladavaju udjelom žene, kao i kod ostalih stranaca i domaćeg stanovništva.

Promatrajući životno stablo naših građana u Švedskoj krajem 1970. god. iz perspektive bračnog stanja, zapažamo slijedeće karakteristike: mnogo veći je broj neoženjenih muškaraca u životnoj dobi iznad 20 godina; gotovo 1/4 žena u dobi od 15 do 19 godina već je udata, a izrazita je prevaga obudovljenih ili rastavljenih žena nad muškarcima (sl. 10).

Možemo zaključiti, da unatoč trenda opadanja udjela oženjenih ili udatih jugoslavenskih državljana u Švedskoj, njihov udio u toj zemlji još je uvijek veći nego kod ukupnog broja naših građana u inozemstvu.

d) **Aktivnost i djelatnost.** Od 36 863 jugoslavenska državljana u Švedskoj 1. I 1971. god. bilo je zaposleno 22 573 ili 61,2 %, što je procentualno više nego kod ukupnog broja ostalih stranih radnika u Švedskoj (55,7 %).

Prema nordijskoj klasifikaciji zanimanja (NYK) najviše jugoslavenskih radnika bilo je zaposleno u području tzv. proizvodnih, mašinskih i drugih poslova, dakle, u direktnoj proizvodnji i to 16 907 ili čak 74,9 % (tabl. 34). To je skupina gdje je zaposleno najviše aktivnih stranih radnika u Švedskoj, ali je njihov udio od 61,1 % procentualno manji nego kod naših emigranata.

Tabl. 34. Stranci registrirani kao zaposleni u Švedskoj 1. I 1971 po skupinama zanimanja

Table 34 Foreigners registered as being employed in Sweden on January 1, 1971 by occupational categories

Stručno područje — stručna skupina	Svi stranci		Jugoslaveni	
	Broj	%	Broj	%
Tehnički, proizvođački i društveni poslovi	20 837	9,1	620	2,7
Tehnički poslovi	4 796		112	
Kemija, fizika, biologija i medicina	3 391		183	
Njega i drugi poslovi zdravstvene i bolničke zaštite	8 889		203	
Pedagoški poslovi	1 244		35	
Književnost i slikarstvo	1 690		57	
Drugi poslovi	827		30	
Javni i kancelarijsko-tehnički poslovi	6 245	2,7	122	0,5
Administrativni poslovi	457	0,2	16	0,1
Komercijalni poslovi	3 488	1,5	85	0,4
Poljoprivredni, šumarski i ribarski poslovi	8 618	3,8	62	0,3
Poljoprivreda i šumarstvo	247		3	

(nastavak na str. 63)

(Nastavak sa str. 62)

Stručno područje — stručna skupina	Svi stranci		Jugoslaveni	
	Broj	%	Broj	%
Poljoprivredno vrtlarstvo i stočarstvo	2 145		49	
Šumarstvo	6 186		10	
Drugi poslovi	40		—	
Rudarski i kamenolomski poslovi	1 305	0,6	68	0,3
Transport i komunikacije	9 751	4,2	345	1,5
Brodski oficiri, palubni i strojarski poslovi	5 074		33	
Cestovni poslovi	1 574		199	
Poštanski i ekspeditni poslovi	1 538		79	
Drugi poslovi	1 565		34	
Proizvodni, strojarski i drugi poslovi	140.005	61,1	16 907	74,9
Tekstilni poslovi	6 284		997	
Krojački i šivački poslovi	7 744		1 057	
Postolarski i kožarski poslovi	662		103	
Metalski, kovački i ljevački poslovi	12 733		783	
Precizna mehanika	830		78	
Radionički i građevinsko-metalski poslovi	48 713		6 839	
Električarski poslovi	5 996		476	
Drvni poslovi	6 449		766	
Bojadisarsko-lakirerski poslovi	2 625		334	
Zidarsko-građevinski poslovi	3 564		137	
Grafički poslovi	1 602		142	
Staklarski, keramičarski i ciglarski poslovi	2 575		389	
Prehrambeni poslovi	7 026		968	
Kemijsko-proizvođački poslovi i proizvodnja papira	7 314		733	
Duhanski poslovi	147		34	
Drugi proizvođački poslovi	11 671		1 920	
Pakovanje i ambalaža	1 761		386	
Strojevi i motori	2 583		174	
Obalski i skladištarski poslovi	5 856		401	
Razni poslovi	3 870		190	
Servisni poslovi	35 874	15,2	4 227	18,7
Civilna zaštita i druga zaštita	107		9	
Kućna pomoć i portirski poslovi	19 059		2 111	
Uslužni poslovi (restorani)	3 534		264	
Nadstojnički i čistački poslovi	10 503		1 604	
Higijenski, kozmetičarski, frizerski i drugi poslovi	711		29	
Pranje i glačanje	1 467		179	
Drugi poslovi	488		31	
Radna snaga koja nije uključena u druga stručna područja	2 537	1,1	121	0,5
UKUPNO	229 117	100,0	22 573	100,0

Izvor: Podaci Državnog zavoda za doseljenička pitanja, Stockholm (1971).

Drugo značajno područje s većim udjelom naših i ostalih stranaca u Švedskoj je područje servisnih poslova, dakle, uslužnih djelatnosti. Ovdje je radilo 4 227 naših radnika ili 18,7 %. Oni su i tu bili procentualno zastupljeniji od stranih radnika. Naime, ostali stranci bili su u servisnim poslovima zastupljeni sa svega 15,2 %, ali su zato u nekim drugim područjima imali vidnog udjela, dok to kod naših radnika nije slučaj.

Zaposlenost naših radnika u ova dva područja djelatnosti iznosi čak 93,6 %. Razlog tako visokog postotka zaposlenih nije slabija prosječna stručnost ni školska sprema u odnosu na ostale strance u Švedskoj. Postoje i drugi razlozi o kojima će biti govora kasnije. Samo usporedbe radi napomenut ćemo, da u ista dva područja Čehoslovaci imaju samo 57 % svojih radnika u Švedskoj, Norvežani 56 %, a Britanci najmanje, svega 53 %. Jugoslaveni su u skupini s Turcima, koji imaju 90 % i Grcima, koji jedini s 94,7 % imaju veći udio od naših radnika u tim područjima djelatnosti.

Podaci već citirane ankete provedene u Švedskoj 1969. god. za sve aktivne strane radnike od 16 do 67 godina života, omogućuju nam usporedbu tadašnjeg i novijeg stanja (I. I 1973), te uvid u vrste poslova koje su naši radnici obavljali tada u Švedskoj (tabl. 25), za razliku od onih koje su obavljali prije toga u Jugoslaviji (tabl. 36).

Usporedimo li podatke tablica 35. i 36. s onima na tabl. 34. uviđamo, da je u razdoblju od 1964. do 1968. god. broj naših radnika u direktnoj proizvodnji i servisnim službama bio oko 10 % manji nego 1971. god., te da je u Jugoslaviji od iste skupine anketiranih radnika prije odlaska u Švedsku na navedenim poslovima radilo samo 40,2 %. To nam na jednoj strani pokazuje negativan trend zapošljavanja Jugoslavena po pojedinim područjima djelatnosti u Švedskoj, a na drugoj, da se tamo preko 40 % radnika iz te skupine moralo prekvalificirati ili prilagoditi na potpuno novi posao.

Tabl. 35. Anketirani radnici iz Jugoslavije u Švedskoj od 16 do 67 godina prema vrsti posla koji su obavljali 1969. god. (u %)*

Table 35 Yugoslav workers interviewed in Sweden, aged between 16 and 67, by type of work they did in 1969 (in %)

SR	Bez posla	Zemljoradnik na vlastitoj zemlji	Privatni poduzetnik	Službenik	Poljoprivredni ili šumski radnik	Građevinski radnik	Radnik u servisnoj struci	Industrijski radnik
Bosna i Hercegovina	3,1	—	—	—	—	6,2	31,3	59,4
Hrvatska	10,6	—	—	4,4	—	3,2	17,7	64,1
Makedonija	10,0	—	—	6,5	—	—	12,5	70,9
Slovenija	9,6	—	—	5,7	—	—	16,7	68,0
Srbija	14,4	1,4	0,9	3,5	0,7	1,9	11,2	66,0
Jugoslavija	11,5	0,6	0,4	4,0	0,3	2,2	15,1	65,8

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

* SR Crna Gora nije unesena zbog malog broja emigranata u to doba.

Tabl. 36. Anketirani radnici iz Jugoslavije od 16—67 godina prema vrsti posla koji su obavljali u Jugoslaviji (u %)*

Table 36 Yugoslav workers interviewed in Sweden, aged between 16 and 67, by type of work they used to do in Yugoslavia (in %)

SR	Bez posla	Zemljoradnik na vlastitoj zemlji	Privatni poduzetnik	Službenik	Poljoprivredni ili šumski radnik	Građevinski radnik	Radnik u servisnoj struci	Industrijski radnik
Bosna i Hercegovina	23,7	2,8	0,0	18,1	6,0	6,0	16,3	27,0
Hrvatska	47,2	2,6	0,0	10,1	1,5	5,2	8,6	24,8
Makedonija	51,0	4,7	2,5	14,1	2,7	0,0	4,7	20,2
Slovenija	30,1	3,5	0,0	18,3	6,0	8,0	3,7	30,5
Srbija	40,2	6,1	0,6	10,5	1,1	3,8	9,1	28,5
Jugoslavija	40,5	4,4	0,5	12,1	2,2	4,5	8,7	27,0

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

* Crna Gora nije unesena radi malog broja emigranata u to doba.

Podaci raščlanjeni po republikama omogućuju nam sagledavanje značajnih međurepubličkih razlika. Dok je 40,5 % anketiranih izjavilo da su u Jugoslaviji bili bez posla, u vrijeme ankete u Švedskoj 1969. god. nije ih još imalo posao 11,5 %. Najviše ih je bez posla došlo iz Makedonije, a najmanje iz Bosne i Hercegovine, dok je u Švedskoj najveći broj aktivnih radnika bez posla tada imala Srbija, a najmanji Bosna i Hercegovina. Zanimljivo je da je među emigrantima bilo svega 4,4 % zemljoradnika, te da su svega 0,6 %, svi iz Srbije, u Švedskoj nastavili sa zemljoradnom i to, što posebno iznenađuje, na vlastitoj zemlji! Malobrojni anketirani bili su prije odlaska iz Jugoslavije privatni poduzetnici, koji su uglavnom i u Švedskoj nastavili raditi na isti način. Udio onih koji su u Jugoslaviji bili službenici sveden je u Švedskoj na trećinu. Najviše ih je prispjelo iz Jugoslavije, te Bosne i Hercegovine, a najmanje iz Hrvatske. Na istom položaju u Švedskoj zadržao se najveći broj službenika iz Makedonije, ali nitko iz Bosne i Hercegovine. Poljoprivrednih i šumskih radnika bilo je i prije odlaska iz Jugoslavije među anketiranim malo, pa ih se još manji dio zadržao u Švedskoj u toj skupini.

Posljednjih je godina udio naših radnika u direktnoj proizvodnji i servisnim službama neznatno kolebao za 2—4 %. Bez obzira na ovo kolebanje možemo konstatirati da je položaj naših radnika u Švedskoj općenito nepovoljan, jer je raspon djelatnosti u kojima oni sudjeluju zaista uzak. To još drastičnije potvrđuju rezultati istraživanja K. Meurle i M. Andrića u nekim tvornicama Malmö i Göteborga. Rad u direktnoj proizvodnji klasificiraju oni u tri osnovne skupine:⁶⁰

⁶⁰ Meurle, K. i Andrić, M., Background to the Yugoslav Migration to Sweden, Lund (1971), str. 211. i 212.

- A = za kvalificirane radnike
 B = za polukvalificirane radnike
 C = za nekvalificirane radnike.

Rad svrstan u skupinu A mehanički je i mašinski, te od radnika redovito iziskuje određene kvalifikacije. Rad svrstan pod B obično je rutinski, mašinski posao, najčešće vezan za traku i akord, prljav, bučan i u nepovoljnim smjenama. Rad pod C vezan je obično za transport, čišćenje i sl.

U spomenutom istraživanju K. Meurle i M. Andrić došli su do rezultata da je svega 1 % Jugoslavena radilo u A skupini (prema 16 % Šveđana i 5 % ostalih stranaca u Švedskoj), čak 92 % u B skupini (prema 76 % Šveđana i 77 % stranaca), a 7 % u C skupini (prema 8 % Šveđana i 18 % stranaca). To je samo jedan primjer konstatiran anketiranjem 4 601 zaposlenog, od kojih je Jugoslavena bilo 631. Ipak, to nam stvara određenu sliku o položaju naših radnika u cijeloj Švedskoj, u poslovima direktne proizvodnje.

Usporedimo li samo radno sposobno stanovništvo Švedske i Jugoslavena u Švedskoj od 16 do 67 godina zapažamo značajne razlike u njihovim pojedinim skupinama (tabl. 37). Udio zaposlenih Jugoslavena u Švedskoj u navedenom rasponu znatno je veći (87,2 %) nego kod domaćeg švedskog stanovništva (62,8 %), što naročito dolazi do izražaja kod zaposlenih žena. U obje nacionalne skupine zaposlenost muškaraca je veća. Mnogo veći postotak zaposlenih Jugoslavena, kao i ostalih stranaca u Švedskoj razumljiv je, jer su oni došli u tu zemlju uglavnom za rad u najpovoljnijim godinama.

Tabl. 37. Glavne skupine aktivnog stanovništva Švedske i Jugoslavena u Švedskoj u listopadu 1969. god. (u %)

Table 37 Main groups of the active population of Sweden and the active Yugoslav population of Sweden in October 1969 (in %)

Spol	Stanovništvo od 16—67 god.	Zaposleni	Nezaposleni	Stručna izobrazba	Školovanje	Kućanski poslovi	Penzije	Drugo
Muški	Jugoslaveni	92,8	1,1	1,4	3,5	—	—	1,2
	Švedski	79,0	0,9	0,7	9,4	0,2	5,5	4,3
Žene	Jugoslaveni	79,1	2,9	—	0,7	15,1	0,7	1,5
	Švedski	46,1	0,9	—	8,1	36,9	3,6	4,4
UKUPNO	Jugoslaveni	87,2	1,8	0,9	2,4	6,2	0,3	1,2
	Švedski	62,8	0,9	0,3	8,7	18,7	4,5	4,1

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

Razumljivo je da je nezaposlenost nešto veća kod stranog i jugoslaven-skog stanovništva u Švedskoj nego kod domaćeg, ali je ona neznatna. Razlika kod žena je u korist Šveđanki.

U pripremnoj stručnoj izobrazbi za rad sudjeluju samo muškarci i tu je udio Jugoslavena dvostruko veći od Šveda, jer im prilikom dolaska na rad u Švedsku brojna poduzeća omogućuju učenje jezika i prilagođavanje za vršenje određenog posla, za koje im razdoblje mnoga poduzeća daju i osnovne osobne dohotke.

Jugoslaveni u Švedskoj predstavljaju uglavnom radno stanovništvo. Mali broj ih je na školovanju i posve je neznatan broj penzionera. Veći je udio kućanica, ali još uvijek tri puta manji nego kod domaćeg stanovništva. Prosječno više od 1/5 je Šveđanki kućanica nego naših žena u Švedskoj. Stoga su i razumljive veće razlike u zaposlenosti u korist naših žena. Razlike su značajne osobito u mlađim dobnim skupinama, gdje među našim državljan-kama ima gotovo dvostruki udio zaposlenih nego kod Šveđanki (tabl. 38). Jedino u skupini od 46 do 67 godina ima procentualno više zaposlenih Šveđanki.

Tabl. 38. Zaposlenost Šveđanki i Jugoslavenki u Švedskoj prema glavnim radnim dobnim skupinama 1969. god. (u %)
Table 38 Employed Swedish and Yugoslav women in Sweden by main working age groupings in 1969 (in %)

	Dobne skupine			
	16—25	26—35	36—45	46—67
Jugoslavenke	89,1	82,4	80,2	45,5
Šveđanke	50,0	44,9	51,2	44,2

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

Razlog procentualno većeg udjela zaposlenih Jugoslavenki u Švedskoj nije taj što one ne bi imale obitelj i brigu oko vođenja kućanstva, nego u želji da se što više zaradi i što prije stekne suma koju su, u većini slučajeva, zajedno sa supruzima, planirale donijeti po povratku u domovinu, ili da se pomoću nje što prije približe standardu života švedskog stanovništva. Budući da Šveđanke ne brinu takve brige, ne postoji nužnost njihovog zaposlenja, pa je to utjecalo na manji postotak u skupini zaposlenih, a većem udjelu u skupini domaćica. To nam pokazuju i podaci o zaposlenosti s punim ili skraćanim radnim vremenom. Dok 12 % Šveđanki radi samo skraćeno radno vrijeme, taj procenat je kod naših žena u Švedskoj manji i iznosi svega 7 %.⁶¹ U svakom slučaju, ako su u radnom odnosu, položaj naših žena u Švedskoj, kao uostalom i u Jugoslaviji, mnogo je teži od položaja muškaraca.

Za mnoge jugoslavenske radnike u inozemstvu, pa tako i u Švedskoj, vrlo je nepovoljno što ne rade u svom zanimanju. Svega 55,7 % naših radnika u Švedskoj radi na poslovima koje najbolje znaju. U istoj skupini radi čak više

⁶¹ Wadensjö, E., *Immigration och samhällsekonomi*, Band 1, str. 168.

od 9/10 švedskog stanovništva.⁶² Nepovoljnost je mnogo veća za naše muškarce. Samo 51,5 % ih radi na poslovima koje najbolje znaju, dok kod švedskih muškaraca taj postotak iznosi čak 92,2 %. Kod žena je odnos nešto blaži, što ne znači da je povoljan za naše žene, a niti potpuno idealan za Šveđanke (tabl. 39).

Tabl. 39. Udio zaposlenih Jugoslavena i Šveda u Švedskoj koji rade na poslovima koje najbolje znaju (u %)

Table 39 The share of employed Yugoslavs and Swedes who perform work for which they are best qualified (in %)

	Ukupno	muškarci	žene
Jugoslaveni	55,7	51,5	62,8
Šveđani	91,8	92,2	91,1

Kad poznamo i te podatke, lakše nam je razumjeti nastojanja brojnih naših radnika u Švedskoj da promijene radno mjesto.

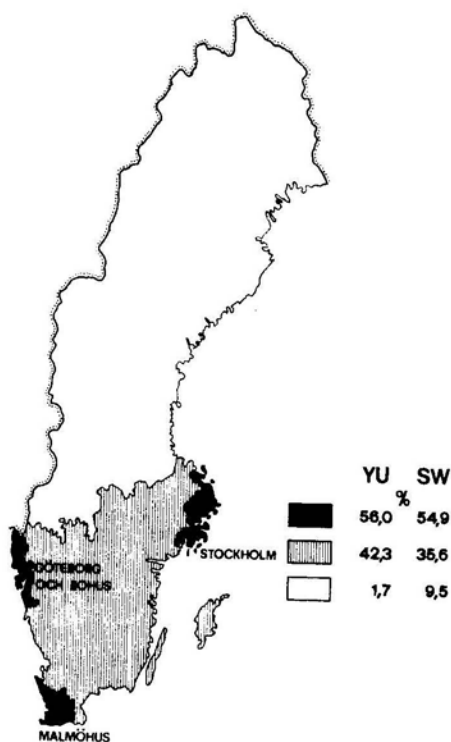
Razlog relativno malog procentualnog učešća Jugoslavena na radu u svojoj struci ili na poslu kojeg najbolje znaju obavljati, unatoč tome što su većinom nekvalificirana radna snaga, prosječno im je duže školovanje nego kod ostalih stranih radnika, čak i duže nego kod švedskog radnog stanovništva na istim poslovima. Npr., dok među našim radnicima zaposlenim u Švedskoj, koji rade na poslu koji najbolje znaju, ima 63,7 % onih koji su završili manje od 7 razreda osnovne škole, među Talijanima ih ima 69 %, Fincima 72,5 %, Nijemcima 76,4 %, a kod Šveđana čak 91,8 %. To nam pokazuje da se jugoslavenski radnici nalaze u nepovoljnijem položaju u odnosu na ostale strane i naročito domaće radnike u Švedskoj. Samo 40 % onih koji imaju više od 10 godina školovanja, 34 % s određenim kvalifikacijama, 54 % s potpunom osnovno mškolom, a 62 % sa srednjom školom imaju mogućnost koristiti svoje školovanje i stručnost. Ostali nastoje potražiti radno mjesto koje odgovara njihovoj školskoj spremi i kvalifikacijama.⁶³ Nepovoljniji položaj naših radnika rezultat je vezanosti radnom dozvolom za jednu struku kroz razdoblje od najmanje godinu dana. Zbog toga čak 48 % naših radnika ne može mijenjati radno mjesto. Kod talijanskih radnika vezano je ovom dozvolom 43 %, a kod njemačkih samo 34 %. Takvo stanje kod naših radnika povoljno je za švedske poslodavce, jer iz te skupine sposobnih ljudi uvijek mogu regrutirati dovoljan broj radnika s kvalifikacijama kakve su im potrebne.

Mogućnost zapošljavanja u struci bila bi možda lakša kad se naši ljudi ne bi vezali za velike gradove Stockholm, Göteborg i Malmö i gospodarski razvijeniji dio Švedske. U njima su, istina, vezani boljom općom mogućnošću zapošljavanja, ali manjom mogućnošću biranja adekvatnijeg radnog mjesta svojoj stručnoj spremi. Izgleda međutim, da oni nastoje držati se na okupu. To se vidi iz njihove velike koncentracije u velikim gradovima, gdje ih je

⁶² Meurle, K. i Andrić, M., *Background...*, str. 140.

⁶³ *Ibid.*, str. 135.

1970. god. bilo čak 56 %, te u regijama južno od Stockholma, gdje ih je tada bilo skoncentrirano još 42 %. Istovremeno na prostoru šumske regije sjeverne Švedske bilo je svega 1,7 % naših radnika od njihova ukupnog broja u Švedskoj (sl. 11).

Sl. 11. Regionalni raspored i odnos udjela Jugoslavena i Sveda u gradovima (tamno), te južnoj (sjenčano) i sjevernoj (bijelo) Švedskoj 1970. god.

Fig. 11 The regional distribution and relative share of Yugoslavs and Swedes in cities (dark), southern (shaded) and northern (white) Sweden, 1970

Dakle, s jedne strane uvjetovanost zbog velike koncentracije gospodarskih aktivnosti u Švedskoj, a s druge strane želja većine Jugoslavena da u stranoj zemlji budu okupljeni, da žive u blizini, a po mogućnosti i zajedno rade, pridonosi donekle nemogućnosti izbora onakvog radnog mjesta kakvo bi željeli ili za kakvo imaju školsku spremu, odnosno kvalifikacije. Oni, kao skupina, ostaju većinom »socijalno prizemlje« koje je u neku ruku i predodređeno za strane radnike ne samo u Švedskoj već i u ostalim zemljama uvoznicama radne snage.⁶⁴ U svim drugim granama djelatnosti, osim u direktnoj proizvodnji i servisnim poslovima, stranci konkuriraju domaćim radnicima. Zbog toga mogu stvarati nepoželjne probleme. U direktnoj proizvodnji i servisnim poslovima komplementarni su domaćim radnicima, jer u svim zemljama uvoznicama radne snage, pa tako i u Švedskoj, postoji kriza radne snage upravo u tim radnim područjima. To je činjenica koju i zemlje izvoznice, a i individualni radnici-migranti trebaju imati na umu tražeći svoj interes u ekonomskim migracijama.

⁶⁴ Friganović, M., Kvantitativna i strukturna obilježja jugoslavenskih radnika u Francuskoj, str. 13.

e) **Mobilnost unutar Švedske uvjetovana radom.** Nepovoljna situacija naših radnika u Švedskoj koju pokazuje zaposlenost preko 9/10 naših radnika u svega dvije skupine djelatnosti, tj. u direktnoj proizvodnji i u servisnim poslovima, uvjetuje njihovu relativno veliku mobilnost unutar Švedske. Može se pretpostaviti da zbog takvog stanja ovi ljudi neće biti zadovoljni svojim poslom. Zahvaljujući anketi možemo vidjeti koliki je njihov udio bio 1969. god. (tabl. 40). To uglavnom odražava i kasnije stanje, jer se situacija do danas

Tabl. 40. Anketirani Jugoslaveni u Švedskoj 1969. god. s obzirom na njihovo zadovoljstvo na radu (u %)

Table 40 Yugoslav workers interviewed in Sweden in 1969 according to the degree of their satisfaction with their employment

Jako zadovoljni	Dosta zadovoljni	Ne posebno zadovoljni	Nezadovoljni
35,3	36,3	17,9	10,4

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

sigurno nije mogla bitno izmijeniti, budući da se i udio u istim skupinama prema djelatnosti gotovo ništa ne mijenja.

Nezadovoljni i ne posebno zadovoljni poslom činili su gotovo 30 % naših radnika 1969. god. u Švedskoj, a to su sigurno oni koji nisu mogli odbiti onakav posao kakav bi htjeli, za koji imaju kvalifikacije i koji bi bio bolje plaćen, možda lakši i eventualno više cijenjen.

Zbog toga nas i ne čudi podatak da je 26,4 % naših anketiranih građana izjavilo da planira promijeniti posao (tabl. 41). To je u usporedbi s domaćim aktivnim stanovništvom mnogo, jer je istovremeno svega 14,2 % Šveđana planiralo mijenjati posao, ali 17,3 % Finaca, 18,9 % Nijemaca i 27,6 % Talijana u Švedskoj.⁶⁵

Razlike između namjera muškaraca i žena u vezi promjene posla su kod svih velike. Barem što se planiranja tiče, muškarci su mnogo odlučniji od žena, pa čak 31,4 % naših muškaraca u Švedskoj planira promijeniti posao,

Tabl. 41. Udio zaposlenih osoba u Švedskoj koje planiraju promijeniti posao (stanje 1969. god. u %)

Table 41 The share of employed persons in Sweden who intend to change their jobs (situation in 1969 in %)

Narodnost	Ukupno	Spol		Dob			
		muški	žene	16—25	26—35	36—45	46—67
Jugoslaveni	26,4	31,4	17,8	24,4	28,8	23,9	20,8
Šveđani	14,2	15,4	1,8	25,6	18,0	11,3	7,4

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

⁶⁵ Wadensjö, E., *Immigration och samhällsekonomi*, str. 103.

dok taj postotak kod žena iznosi svega 17,8 %. Kod Švedana mnogo je odlučnije mlađe stanovništvo, jer ih čak 1/4 planira mijenjati posao, što je i razumljivo, dok je kod naših građana u Švedskoj u svim izdvojenim dobnim skupinama udio gotovo podjednak i uvijek između 20 i 30 % (tabl. 41).

S obzirom na iskazani postotak poslom nezadovoljnih Jugoslavena, te udio onih koji planiraju promijeniti radno mjesto, ne smije nas iznenaditi veliki udio naših građana koji su već u Švedskoj promijenili radno mjesto. Njih je među anketiranim 1969. god. bilo čak 42,7 % (tabl. 42). Ta je pokret-

Tabl. 42. Udio radnika koji su promijenili radno mjesto u posljednjih godinu dana (stanje 1969. god. u %)

Table 42 Share of workers who changed their jobs in the course of the last year (situation 1969, in %)

Narodnost	Ukupno	muški	žene	dobne skupine			
				16—25	26—35	36—45	46—67
Jugoslaveni	42,7	41,1	45,4	57,4	37,4	37,9	38,0
Švedani	20,6	18,0	25,2	46,1	21,1	19,8	11,9

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

ljivost jako velika, pogotovo ako je usporedimo s nepokretljivošću radnika u našoj zemlji. Ona nam, na žalost, ne govori da li je promjenom radnog mjesta došlo i do promjene mjesta stanovanja, što ne mora uvijek biti slučaj, ali je u Švedskoj to vrlo često. Prema podacima ankete iz 1969. god. samo 11,1 % Jugoslavena u Švedskoj nije mijenjalo stanove, a 18,4 % mijenjali su stanove zbog novog posla, što uvijek ne mora značiti da su promijenili i mjesto boravka. Prema istom izvoru samo 16,5 % od ukupnog broja jugoslavenskih građana u Švedskoj promjenom stanova odselili su 50 km dalje od ranijeg stana.

Intenzivnu pokretljivost naših radnika u Švedskoj uzrokuju tri osnovna razloga:

Prvi je razlog prihvaćanje prvog posla koji im se nudi nakon njihovog dolaska u tu zemlju, te ga kasnije, čim se bolje upoznaju s uvjetima rada i zarade, u većini slučajeva žele zamijeniti za neki drugi, bolji posao.

Drugi razlog leži u tome što se jedva 50 % naših radnika tamo zaposli u svojoj struci, pa stalno nastoje postići taj cilj, što rezultira novom mobilnošću.

I treći, veoma važan razlog, leži u činjenici da je gotovo polovica naših ljudi koji dolaze na rad u Švedsku vezana specifičnom radnom dozvolom od strane švedskih vlasti koja im zabranjuje promjenu struke unutar prve godine rada, a time sputava i mogućnost promjene radnog mjesta. Tako im indirektno onemogućuje i promjenu mjesta boravka.⁶⁶ Zato često, odmah poslije te provedene prve godine, naši ljudi traže i nalaze drugo radno mjesto, a s njim u vezi i novo prebivalište.

⁶⁶ Meurle, K. i Andrić, M., *Background ...*, str. 107. i 108.

Poznavajući te činjenice lakše nam je razumjeti velike razlike u pokretljivosti između naših i domaćih radnika, koje dolaze do izražaja i općenito, u ukupnom broju, te posebno po spolu i dobnim skupinama.

f) **Školska sprema.** Većina Jugoslavena u Švedskoj rade na neadekvatnom radnom mjestu s obzirom na njihovu školsku spremu, u odnosu na ostale strance u Švedskoj i u usporedbi s domaćim stanovništvom. Čak 30 % Jugoslavena tamo radi na radnom mjestu koje iziskuje manje godina školovanja nego što ga oni imaju. Kod ostalih stranaca, a pogotovo kod domaćeg stanovništva, taj postotak je znatno niži. Drugim riječima, ostali stranci, a naročito imigranti iz skandinavskih i zapadnoevropskih zemalja ili se bolje i lakše snalaze, ili dolaze organiziraniji. Osnovna razlika između njih i naših radnika je u tome što školovani ljudi, odnosno, kvalificirani radnici iz spomenutih zemalja, u većini slučajeva dolaze na unaprijed ugovoreno radno mjesto koje odgovara njihovim kvalifikacijama i školskoj spremi, što je mnogo rjeđi slučaj kod imigranata iz Jugoslavije.

Nekvalificiranoj radnoj snazi iz svih zemalja, pa tako i iz naše, najvažnije je da dobije posao, ako ga kod kuće nije imala, ili je posao osjetno bolje plaćen nego u vlastitoj zemlji.

Među našim emigrantima prevladavaju po broju mlađi ljudi koji su svršili barem obavezno osnovno školovanje, a često i više, pa su u tom slučaju ubrojani u skupinu onih što rade na radnom mjestu koje iziskuje manje godina školovanja nego što oni imaju. Takvi čine najveći udio u spomenutoj skupini. Međutim, da pogledamo kakvu su školsku spremu imali anketirani jugoslavenski radnici u Švedskoj koji su u tu zemlju došli od 1964. do 1968. god., u usporedbi s domaćim stanovništvom (tabl. 43).

Školovanje švedskog stanovništva bilo je nešto duže, jer je prosječno trajalo 8,1 godinu, dok je kod našeg stanovništva u Švedskoj trajalo prosječno

Tabl. 43. Godine školovanja anketiranih Jugoslavena i Šveđana u Švedskoj 1969. god. prema spolu i prosjeku godina školovanja (u %)

Table 43 The number of years of school attendance of the sampled Yugoslavs and Swedes in Sweden, 1969, by sex and average number of years of schooling (in %)

Narodnost	Spol	Godine školovanja					Prosjeck
		—5	6—7	8—9	10—12	13—	
Jugoslaveni	Ukupno	24,6	11,7	34,8	22,6	6,3	7,9
	muški	19,0	11,2	35,3	25,5	9,0	8,5
	žene	32,8	12,4	34,1	18,3	2,4	7,0
Šveđani	Ukupno	1,2	54,6	22,6	15,5	6,1	8,1
	muški	1,5	55,1	21,7	15,0	6,6	8,1
	žene	0,9	54,1	23,6	15,9	5,5	8,0

Izvor: Wadensjö, E., Immigration och samhällsekonomi, str. 127. (Prema Anketi).

7,9 godina. I kod Šveda, a naročito kod Jugoslavena u prosjeku su se duže školovali muškarci. Razlike su osobito velike u pojedinim skupinama koje pokazuju godine školovanja. Samo 1,2 % Šveda imalo je manje od 5 godina školovanja, ali ih zato više od polovice ima svega između 5 do 6 godina školovanja. Zanimljivo je da više od 13 godina škole ima veći postotak Jugoslavena u Švedskoj nego domaćeg stanovništva i to prvenstveno zahvaljujući velikom udjelu jugoslavenskih muškaraca u Švedskoj sa školovanjem dužim od 13 godina.

Gotovo 1/4 anketiranih Jugoslavena imala je vremenski kraće školovanje od pet godina. U tu skupinu su, dakle, bili uključeni radnici od nepismenih do onih sa 4 razreda osnovne škole. Nešto ih je više od 1/10 imalo 6 do 7 godina škole, dakle, nepotpunu osnovnu školu. Nešto više od 1/3 imalo je 8 do 9 godina školovanja, dakle, najvjerojatnije potpunu osnovnu školu. Nešto više od 1/5 imalo je 10 do 12 godina školovanja, što znači, najvjerojatnije, neku srednju školu, a svega 1/20 imalo ih je više od 13 godina školovanja.

Razlike među republikama su velike (tabl. 44). U prosjeku je najškolovanije stanovništvo dala Švedskoj Slovenija, čak 47 % s više od 10 godina školo-

Tabl. 44. Jugoslavenski radnici u Švedskoj od 16 do 67 godina prema broju godina školovanja u Jugoslaviji po republikama (stanje 1969. god. u %)

Table 44 Yugoslav workers in Sweden aged between 16 and 67 by years of school attendance in Yugoslavia and by republic of origin (situation 1969, in %)

SR	Godine školovanja				
	0—5	6—7	8—9	10—12	13—
BiH	28,2	20,8	25,8	19,7	5,5
Hrvatska	22,2	10,6	40,4	20,9	5,8
Makedonija	23,1	3,6	38,9	23,3	11,1
Slovenija	6,1	19,9	26,9	36,1	10,9
Srbija	31,1	10,5	33,9	19,9	4,6
Jugoslavija	24,6	11,7	34,8	22,6	6,3

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

* Crna Gora nije uključena zbog malog broja njenih građana 1969. god. u Švedskoj.

vanja. Na drugom je mjestu bila Makedonija s 34,4 %. U istoj skupini anketiranih najmanji udio u spomenutom razredu imala je Srbija sa svega 24,6 %. To nam govori da je tada, barem što se emigracije u Švedsku tiče, Srbija bolje od ostalih naših republika znala zadržati svoje relativno školovanije stanovništvo.

Proanalizirat ćemo i udio iste anketirane skupine naših radnika prema završenoj određenoj školi (tabl. 45), jer samo godine školovanja ne govore da su školu i završili.

Najveći dio jugoslavenskih anketiranih radnika u Švedskoj nije imao više od osnovnog obrazovanja. Slična je situacija i među zaposlenima u Jugoslaviji. Oni koji su u Jugoslaviji registrirani kao zaposleni, dakle, oni koje možemo usporediti s našim radnicima u Švedskoj, imali su krajem 1969. god.

Tabl. 45. Vrsta škole koju su anketirani jugoslavenski radnici u Švedskoj završili prije odlaska iz Jugoslavije (u %)*
 Table 45 Type of school the sampled Yugoslav workers employed in Sweden completed prior to their departure from Yugoslavia (in %)

SR	4 razreda osnovne škole	Osnovna škola i barem jednogodišnje škole stručno obrazovanje	Potpuna osnovna škola	Gimnazija ili druga srednja škola	Fakultet	Ukupno
Bosna i Hercegovina	37,6	15,9	37,0	4,8	5,6	100,0
Hrvatska	42,8	15,7	24,8	12,8	3,9	100,0
Makedonija	27,6	12,2	41,0	7,8	11,3	100,0
Slovenija	23,7	20,0	29,1	22,2	5,0	100,0
Srbija	39,3	15,6	28,5	12,0	4,6	100,0
Jugoslavija	37,4	15,8	29,1	12,6	5,1	100,0

Izvor: Anкета u Švedskoj 1969. god.

* Crna Gora nije uključena radi malog broja njenih građana u Švedskoj.

u svega 10,6 % slučajeva završenu srednju ili neku višu školu, dok ih je istovremeno među našim građanima u Švedskoj u istoj skupini bilo 17,7%.⁶⁷ Među radnicima iz Hrvatske i Srbije udjelom su prednjačili radnici sa svega 4 razreda osnovne škole. U Bosni i Hercegovini bio je udio onih s 4 razreda i onih s potpunom osnovnom školom podjednak, dok su kod radnika iz Slovenije i osobito iz Makedonije udjelom prednjačili radnici s potpuno osnovnom školom. Oko 16 % anketiranih iz svih republika imalo je osim nepotpune ili potpune osnovne škole još neko stručno obrazovanje od najmanje godinu dana. Među radnicima iz Slovenije bilo je takvih najviše, točno 1/5, a najmanje među radnicima iz Makedonije (12,2 %). Završenih srednjoškolaca bilo je u postotku najviše iz Slovenije, a najmanje iz Bosne i Hercegovine, dok je među svojim anketiranim emigrantima najviše fakultetski obrazovanih ljudi dala Makedonija (11,3 %), a najmanje Hrvatska (3,9 %). Svaki je deveti emigrant iz Makedonije bio fakultetski obrazovan, što je za Makedoniju sigurno vrlo nepovoljno, svaki osamnaesti iz Bosne i Hercegovine, a svaki dvadeset i peti iz Hrvatske. Veliki je broj naših fakultetski obrazovanih ljudi u Švedskoj, a koje sigurno treba i naša zemlja. To je problem čijem bi rješavanju, u sklopu općih problema naših vanjskih migranata, trebalo najozbiljnije pristupiti.

g) **Nacionalni sastav.** Nacionalni sastav Jugoslavena u Švedskoj teško je potpuno točno odrediti. Naime, ni naš posljednji popis stanovništva iz 1971. god.,⁶⁸ ni švedski službeni popisi stranaca, a niti anketa provedena 1969. god.

⁶⁷ Zaposleno osoblje prema stepenu stručnog obrazovanja i stepenu stručne spreme 1969. god., Statistički bilten 672, Savezni zavod za statistiku, Beograd (1971), str. 17.

⁶⁸ U Biltenu 679 Saveznog zavoda za statistiku (»Lica na privremenom radu u inostranstvu«) dat je nacionalni sastav jugoslavenskih emigranata po republikama, ali nije obrađen za svaku zemlju u koju su otišli posebno.

nisu imali postavljeno pitanje o nacionalnoj pripadnosti Jugoslavena u Švedskoj.

Naš popis stanovništva 1971. god., iako nije obuhvatio sve jugoslavenske emigrante u Švedskoj, ipak nam je barem omogućio da upoznamo republičko podrijetlo onih naših građana u Švedskoj koji su njime obuhvaćeni (tabl. 22), dok švedski službeni popisi stranaca u njihovoj zemlji nisu dalje dijelili Jugoslavena po narodnosti ili republičkoj pripadnosti, što je za njihove potrebe i razumljivo, već su se zadovoljavali podacima o broju svih jugoslavenskih državljana u njihovoj zemlji, te ostalim strukturama Jugoslavena kao jedne migracijske cjeline.

Jedino je anketa provedena 1969. god., osim pitanja o republičkom podrijetlu (tabl. 23), sadržavala i pitanja o vjerskoj i jezičnoj pripadnosti (tabl. 46).

Tabl. 46. Anketirani Jugoslaveni u Švedskoj 1969. god. prema vjeri i materinjem jeziku

Table 46 The Yugoslavs interviewed in Sweden in 1969 by religious affiliation and native tongue

Vjera	J e z i k					
	srpsko-hrvatski	hrvatsko-srpski	slovenski	makedonski	drugi	ukupno
Katolici	20,0	89,8	91,1	5,1	66,5	47,3
Muslimani	1,6	0,8	—	5,6	11,1	2,5
Pravoslavni	65,6	5,6	4,1	81,1	15,5	41,3
Druge vjere	1,7	—	—	—	3,8	1,3
Bez vjere	11,1	3,8	4,9	8,2	3,1	7,7
UKUPNO	48,7	23,7	10,0	7,4	10,2	100,0

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

Zahvaljujući odgovorima naših emigranata na ta pitanja može se na osnovi republičke pripadnosti, vjere i materinjeg jezika procijeniti i njihov nacionalni sastav. Na osnovi te procjene proizlazi da je 1969. god. među jugoslavenskim emigrantima u Švedskoj bilo 38,2 % Srba, 31,9 % Hrvata, 9,6 % Slovenaca, 7,0 % Makedonaca, 1,0 % Muslimana (u smislu narodnosti), 0,5 % Crnogoraca, što ukupno čini 88,2 %, te 11,8 % pripadnika ostalih jugoslavenskih naroda.⁶⁹

Međutim, odmah treba naglasiti da se je stanje i kod republičke i kod nacionalne strukture od 1969. god. do recesije 1972. god., tj. do prekida daljnje migracije, jako izmijenilo. To je već, barem što se republičke pripadnosti naših migranata tiče, pokazao i jugoslavenski popis stanovništva 1971. god. (tabl. 22). Emigracija iz Jugoslavije u Švedsku upravo je u tom vremenskom razdoblju bila mnogo intenzivnija iz istočnijih dijelova Jugoslavije nego iz

⁶⁹ Detaljniji podaci o toj procjeni mogu se naći u originalu autorove doktorske disertacije pod istim naslovom kao što je i naslov ovog rada i to od 169. do 177. stranice.

zapadnijih. Rezultate ankete iz 1969. god. možemo zato tretirati samo kao vrijedan prilog koji nam je dao uvid u presjek jednog stanja, koje je zbog dinamike daljnjih kasnijih doseljavanja Jugoslavena u Švedsku prilično izmijenjeno u korist stanovništva iz istočnih dijelova Jugoslavije, što ne možemo ovdje brojčano dokumentirati i prikazati, jer ne raspoložemo novijim podacima.

VI FAKTORI KOJI UTJEČU NA TRANSFORMACIJU IZ PRIVREMENIH MIGRANATA U STALNE EMIGRANTE

1. Zapošljavanje

Najvažniji uzrok koji je naše ekonomske emigrante privukao u Švedsku je mogućnost dobivanja zaposlenja. Poznato je da u toj zemlji, uz razumljive recesijske oscilacije, već dugo postoji velika potražnja za stranom radnom snagom i da je uvjetuje više razloga. Švedska ima svestrano i snažno razvijeno gospodarstvo, s osobito jakom industrijom i razvijenim servisnim službama. Ona je zemlja koja se velikim dijelom svojih proizvoda uključuje na svjetsko tržište, što joj znatno povećava i onako visoki životni standard. Međutim, Švedska je i zemlja niskog prirodnog priraštaja stanovništva, a upravo tom relativno malobrojnom mladom stanovništvu visoki životni standard cijele zemlje omogućuje dobro i dugo školovanje. Na taj način dolazi do stvaranja viška školovanih, koji ne žele raditi na jednoličnim poslovima, uz industrijsku traku, ili u nekim servisnim službama, te nedostatka neškolovanog ili relativno slabije školovanog stanovništva koje bi bilo voljno raditi upravo na tim poslovima.⁷⁰ Dužim školovanjem kasnije počinje, a obično se i skraćuje aktivni vijek, pa i odatle potječe dio manjka radnog stanovništva.

Švedski poslodavci našli su se pred istom dilemom kao i poslodavci ostalih zapadnih zemalja s ekspanzirajućom ekonomijom: da li malobrojnoj domaćoj nekvalificiranoj radnoj snazi, ili domaćoj kvalificiranoj radnoj snazi platiti za obavljanje nekvalificiranih poslova gotovo toliko, koliko i kvalificiranoj radnoj snazi na složenijim poslovima, ili dovesti jeftinu radnu snagu iz drugih zemalja. Toj dilemi priključila se i bojazan zbog konstantnog manjka domaće radne snage za nekvalificirane poslove, što bi zbog osnovnog ekonomskog zakona ponude i potražnje uvjetovalo i njihov zahtjev za povećanje plaća.⁷¹

Upravo tih nekoliko činjenica, uz neprestanu težnju za porastom izvoza i poboljšanjem već i onako odavno afirmiranog kvaliteta švedskih proizvoda, a i održanje visokog životnog standarda, prisililo je Švedsku, da nakon već ranije provedene racionalizacije i skupe modernizacije proizvodnje, pristupi zapošljavanju radne snage iz drugih zemalja.

To poslijeratno otvaranje švedskih vrata za strane ekonomske emigrante i mogućnost zapošljavanja u Švedskoj, iako s izvjesnim zakašnjenjem u odno-

⁷⁰ Meidner, R., Ekonomiska aspekter på invandrarfrågan (iz »De nya svenskar-na«), Stockholm (1968).

⁷¹ Lindgren, G., Arbetskraftbrist och arbetstidsförtning, Svensk Sparbankstidskrift 1964 : 13, Stockholm (1964).

su na radnike iz drugih zemalja, koriste i brojni jugoslavenski ekonomski emigranti. Kao što znamo, unatoč spomenutog zakašnjenja, njihov se broj nakon 1964. god. stalno povećavao, da bi upravo krajem 1960-ih godina primio najveće razmjere.

U takvim uvjetima započela je i odvijala se i naša ekonomska emigracija u Švedsku. Ona se ne može promatrati pojedinačno, jer je jugoslavenska ekonomska emigracija u Švedsku samo mali dio ukupne naše suvremene emigracije radne snage i jer su joj uzroci i motivacije iste, ili bar približno iste, kao i za cjelokupnu jugoslavensku suvremenu emigraciju. Zato će ovdje biti riječi jedino o specifičnostima koje karakteriziraju emigraciju na relaciji Jugoslavlja — Švedska, odnosno, o načinu na koji jugoslavenski ekonomski emigranti mogu dobiti zaposlenje u Švedskoj.

Za zapošljavanje jugoslavenskih radnika u Švedskoj postojao je od samog početka migracije obostrani interes. Taj osobni interes jugoslavenskih radnika i švedskih poslodavaca nastojao se od samog početka regulirati interesom uključenih zemalja. Švedska je još 1965. god. u Beogradu osnovala ured za informacije Uprave švedskog tržišta rada (AMS). Preko tog ureda naši su potencijalni emigranti u Švedsku mogli besplatno dobivati sve potrebne informacije u vezi sa zapošljavanjem u Švedskoj. Potrebno je naglasiti da je spomenuti ured u vrijeme recesije ostao i jedini ured AMS-a izvan Skandinavije od kako je Švedska zatvorila sličan ured za Italiju u Rimu 1972, za Tursku u Ankari 1968. i za Grčku u Ateni 1967. god.

Da bi spriječile stihijsko kretanje i malverzacije pojedinaca koji su u angažiranju većih ili manjih skupina jugoslavenskih radnika za neke švedske poslodavce našli svoj interes, švedska i jugoslavenska vlada potpisale su 1966. god. sporazum o zapošljavanju Jugoslavena u Švedskoj, s namjerom pripreme organiziranog odlaska naših radnika u Švedsku, te organizacije njihovog prihvata i rada u toj zemlji.⁷²

O najboljim namjerama rješenja zajedničkih interesa svjedoče nam i bilateralni ugovori o zdravstvenom osiguranju, penzijama, nezgodama na radu, materinstvu i dječjem doplatku Jugoslavena u Švedskoj iz 1968. god., te Sporazum o socijalnom osiguranju jugoslavenskih građana u Švedskoj potpisan 1969. god.

Određene teškoće za daljnje zapošljavanje većeg broja naših radnika, kao uostalom i za radnike ostalih neskandinavskih zemalja, počinju 1967. god. Od te godine, naime, u skladu s istodobnom nadopunom švedskog zakona, svi stranci iz vannordijskih zemalja koji žele raditi u Švedskoj moraju, prije ulaska u nju, pribaviti dozvolu za rad. Ovo traženje švedskih vlasti da stranci prije dolaska u Švedsku nabave dozvolu za rad, uvjetovano je čitavim nizom poteškoća koje su oni u toj zemlji svojim velikim i naglim valom izazvali. Prije svega, to su ogromni socijalni, komunalni i gospodarski problemi, obično vezani za nekoliko žarišta zbog koncentracije stranaca samo u gospodarski najvitalnijim dijelovima Švedske. To je prvenstveno problem rješenja stambenog prostora za tako veliki broj ljudi, ali i bojazan švedskih sindikalnih

⁷² Sporazum između vlade SFR Jugoslavije i vlade Kraljevine Švedske o zapošljavanju jugoslavenskih radnika u Švedskoj, Zbirka međudržavnih sporazuma o regulisanju zapošljavanja jugoslavenskih radnika u inostranstvu, Savezni biro za poslove zapošljavanja, Beograd (1971), str. 34—45.

organizacija da će stranci, koji često prihvaćaju za švedske pojmove i pre-
slabo plaćeni posao, sniziti prosječne vrijednosti plaća i radničkih primanja
općenito.

Međutim, osim radne dozvole, a od 15. I 1973. god. i ponovno potrebne
vize za ulazak naših radnika u Švedsku, što traže švedske vlasti, često poje-
dini poslodavci, bilo individualno ili poduzeća i tvornice, postavljaju još i
svoje uvjete. Tako su, npr., prigodom regrutiranja naših radnika preko Za-
voda za zapošljavanje u Puli, Šibeniku i Virovitici švedske firme između
ostalog tražile i slijedeće uvjete: ... da su radnici neoženjeni muškarci sa
završenom vojnom obvezom, da nisu stariji od 28 godina, da su potpuno zdravi
i da pristaju potpisati ugovor da će za firmu koja ih angažira raditi u
Švedskoj najmanje godinu dana.⁷³

Takva regrutiranja sigurno će ubuduće prevladavati u migracijama radne
snage na relaciji Jugoslavija — Švedska, ukoliko do njih opet dođe, jer omo-
gućuju obostranu kontrolu jedne i druge zemlje. Švedska će sigurno inzisti-
rati na njima poučena momentalnom recesijom, dok je kontrolirani odlazak
i u interesu Jugoslavije radi vrlo čestog odlaženja kvalificirane ili visoko-
školovane radne snage koja je i njoj prijeko potrebna. Razumljivo je i to da
Švedska i njeni poslodavci postavljaju uvjete koje njihovi budući radnici
trebaju zadovoljavati. Osnovno načelo švedske politike useljavanja je privla-
čenje i hrabrenje poželjnih, naročito regrutiranih radnika, a sprečavanje do-
laska ili barem smanjivanje broja dolazaka nepotrebnih i to posebno onih
radnika koji dolaze nekontrolirano. Preko ustanova za zapošljavanje u Jugo-

Tabl. 47. Jugoslavenski radnici koji su otišli u Švedsku preko jugoslavenskih
ustanova za zapošljavanje od 1964. do 1972. godine

Table 47 Yugoslav workers who left for Sweden with the assistance of Yugoslav
employment agencies from 1964 through 1972

Godina	Otišli	Vratili se	Migrac. saldo
1964.	39	—	39
1965.	114	11	103
1966.	489	26	463
1967.	402	82	320
1968.	209	89	120
1969.	311	87	224
1970.	1 475	52	1 423
1971.	474	80	394
1972.	(56)	?	?
UKUPNO	3 513	427	3 086

Izvor: Zapošljavanje u inostranstvu 1964/1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970. i 1971. go-
dine, Savezni zavod za statistiku, Beograd (1965—1972).

⁷³ Meurle i Andrić, Background ..., str. 180.

slaviji u Švedsku je redovito dolazio mali broj naših radnika (tabl. 47). Kretanje njihovog broja najbolji je odraz stanja potražnje vanjske radne snage u Švedskoj.

Međutim, pitanje je u kojoj mjeri je takav način regrutiranja koristan za našeg radnika kao pojedinca, te za cjelokupnu našu zajednicu, koja na taj način gubi mlado, zdravo, jednom riječju najsposobnije stanovništvo određene kategorije. Regrutiranja se vrše i radi toga, jer Švedska treba radnike samo za određene djelatnosti, prvenstveno za svoju industriju i servisne službe, dakle, radnike određenog profila, obično s niskim kvalifikacijama ili uopće bez ikakvih kvalifikacija. Zato regrutacija može donekle pomoći našim nastojanjima da se spriječi nepoželjno odlazanje školovane radne snage u koju je naša zajednica uložila mnogo sredstava, ali ne smijemo zaboraviti da je nekontrolirani odlazak naših građana raznih kvalifikacija na rad u druge zemlje još uvijek velik. Da bi se to spriječilo donesen je novi zakon o zapošljavanju i zaštiti jugoslavenskih građana na radu u inozemstvu.⁷⁴ Tim zakonom regulira se daljnji odlazak jugoslavenskih radnika na rad u inozemstvo. Odlazak je moguć samo posredstvom organizacije za zapošljavanje u slučaju da potencijalni radnik-migrant zadovoljava određene uvjete: zaključen ugovor o radu u skladu s međunarodnim sporazumom, odsluženi vojni rok, dokaz da je osigurao svoju djecu koju ostavlja u Jugoslaviji, da je pribavio potrebne isprave za ostvarivanje svojih prava za vrijeme rada u inozemstvu i prava članova svoje obitelji.

Poznavajući problem teškog dobivanja zaposlenja ili slabo plaćenih radnih mjesta u našoj zemlji, te relativno sigurnog i mnogo bolje plaćenog posla u Švedskoj, možemo zaključiti, da je dobivanje sigurnog zaposlenja u Švedskoj za naše ekonomske emigrante jedan od osnovnih faktora koji ih je odveo i koji ih zadržava u Švedskoj. Garantirana jednaka prava na rad kad su jednom već u Švedskoj, postepeno privikavanje na rad i boravak, eventualno napredovanje u službi, daljnji su faktori koji, barem što se zaposlenja tiče, utječu često na odluku mnogih naših radnika u toj zemlji da se stalno u njoj i zadrže.

2. Životni standard

Mogućnost zapošljavanja jugoslavenskih građana u Švedskoj predstavljala je rješenje njihovog životnog problema, a istovremeno i posebnu pogodnost jer su se zaposlili u zemlji gdje su prosječna primanja i životni standard, unatoč visokim stopama poreza, najviši u cijeloj Evropi.⁷⁵ Za detaljno praćenje životnog standarda jugoslavenskih građana u Švedskoj nemamo, na žalost, na raspolaganju podatke o svim elementima koji odražavaju njegovu pravu vrijednost. Anketa provedena u Švedskoj 1969. god. omogućuje nam analizu podataka o zaradama naših građana u Švedskoj, njihovim stambenim prilikama i posjedovanju nekih dobara u toj zemlji.

⁷⁴ Ukaz o proglašenju zakona o osnovnim uvjetima za privremeno zapošljavanje i zaštiti jugoslavenskih građana na radu u inozemstvu, Službeni list SFRJ br. 33 od 14. lipnja 1973, str. 995—999.

⁷⁵ New to Sweden, Statens Invandrarverk, Lund (1969), str. 51.

a) **Prosječni prihodi.** Životni standard očituje se prvenstveno u visokim osobnim dohocima. Švedska je u tome treća zemlja na svijetu, odmah poslije SAD i Kanade.⁷⁶

Analizirat ćemo samo pojedinačne prihode naših građana zaposlenih u Švedskoj uspoređujući ih s prosječnim prihodima švedskih građana (tabl. 48).

Tabl. 48. Udio Šveda i Jugoslavena oba spola u Švedskoj po skupinama prema mjesečnim brutto prihodima u švedskim krunama u studenom 1969. god. (1 Skr = 3,42 d — stanje kolovoz 1973. godine)

Table 48 Share of Swedes and Yugoslavs of both sexes in Sweden grouped according to their monthly gross income in Swedish crowns in November 1969 (1 Sw. crown — 3.42 dinars; situation in August 1973)

Spol	Narodnost	—1000	1001— —1500	1501— —2000	2001— —2500	2501— —3500	3501—
muški	Jugoslaveni	6,4	16,4	54,6	19,4	2,4	0,8
	Šveđani	15,9	10,6	24,2	20,8	19,6	8,9
žene	Jugoslaveni	26,7	36,9	33,7	2,4	—	0,2
	Šveđani	47,3	20,8	20,1	6,8	3,8	1,1
Ukupno	Jugoslaveni	13,8	23,8	47,0	13,2	1,6	0,6
	Šveđani	28,2	14,6	22,6	15,3	13,4	5,9

Izvor: Meurle i Andrić, Background..., str. 142.

U skupini zaposlenih koji su primali do 1 000 Skr mnogo veći je udio Šveđana nego naših radnika. Razlog tome je velik dio domaćeg samo djelomično zaposlenog stanovništva, naročito švedskih žena, koje rade sa skraćanim radnim vremenom, odnosno, samo ponekad između 2 i 4 sata dnevno. To se odražava i na njihovim prosječnim mjesečnim primanjima. U skupini s primanjima od 1 001 do 1 500 Skr bila je skoro 1/4 Jugoslavena, ali svega 1/7 Šveđana. Najveći dio od gotovo polovice Jugoslavena primao je između 1 500 i 2 000 Skr, dok je u istoj skupini bilo jedva nešto više od 1/5 svih zaposlenih šveđana. S primanjima između 2 001 i 2 500 Skr udio Jugoslavena i Šveda bio je približno isti, dok su švedske žene bile u prednosti. U preostala 2 razreda s najvišim primanjima udio među jugoslavenskim radnicima bio je neznatan, dok je gotovo 1/5 Šveda primala više od 2 500 Skr mjesečno. Unatoč tome, razlike u primanjima između jugoslavenskog i domaćeg stanovništva nisu velike, jer prosjek primanja kod šveđana snizuje skraćeno radno vrijeme, koje koriste mnogi od njih, naročito žene. Primanja muškaraca znatno su veća nego u žena kod obje nacionalne skupine. Samo 2,6 % naših zaposlenih žena u Švedskoj i 11,7 % šveđanki prima više od 2 000 Skr mje-

⁷⁶ Ibid., str. 51.

sečno, dok udio kod muškaraca iznosi 22,6 % za Jugoslavene, a čak 49,3 % za Šveđane.

Prosjek je općenito povoljniji za švedsko stanovništvo, ako se uzme u obzir samo zaposlene, s punim radnim vremenom (tabl. 49). Udio im je u

Tabl. 49. Udio Šveda i Jugoslavena u Švedskoj koji rade puno radno vrijeme po skupinama prema mjesečnim brutto prihodima u 1969. god. (u %)

Table 49 Share of Swedes and Yugoslavs in Sweden who work full time grouped by their monthly gross incomes in 1969 (in %)

Spol	Narodnost	—1000	1001— —1500	1501— —2000	2001— —2500	2501— —3500	3501—
muški	Jugoslaveni	4,4	14,9	56,9	20,3	2,6	0,8
	Šveđi	6,3	9,8	26,7	24,4	22,1	10,6
žene	Jugoslaveni	17,0	42,6	37,3	2,8	—	0,3
	Šveđi	15,0	26,7	34,2	14,2	7,5	2,5
Ukupno	Jugoslaveni	8,7	24,2	50,3	14,4	1,7	0,6
	Šveđi	8,5	14,1	28,6	21,8	18,4	8,5

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

skupinama s manjim primanjima manji, a kod većih primanja veći. Kod Jugoslavena je pojava ista, samo u mnogo blažem obliku, jer ih je mnogo veći postotak zaposlen s punim radnim vremenom. Nepovoljniji presjek srednjih mjesečnih primanja naših ljudi u Švedskoj uvjetovan je zapošljavanjem ogromne većine njih u svega dvije skupine djelatnosti, u industriji i u servisnim službama, dok je domaće stanovništvo ravnomjernije zaposleno u svim skupinama djelatnosti. Kad bismo usporedili samo one naše i švedske radnike koji rade u industriji i servisnim službama, prosjek primanja bio bi isti, odnosno, čak i viši kod jugoslavenskih radnika kad bi uzeli u obzir i zaradu stečenu prekovremenim radom. Naime, veliki broj jugoslavenskih radnika, u namjeri da što prije zaradi više novaca, radi prekovremeno kadgod im je to moguće, a rade i na poslovima koji su teži i manje cijenjeni, ali bolje plaćeni.

U skladu s očekivanjima vidljive su očite razlike u prihodima kod domaćeg i kod našeg stanovništva u Švedskoj s obzirom na dužinu školovanja (tabl. 50). Slabije školovano stanovništvo slabije je i plaćeno. To se lijepo vidi po udjelu radnika u najvišoj i najnižoj platnoj skupini na tabl. 45. Naši građani u Švedskoj koji su završili 7 ili manje godina školovanja čine 21,4 % onih koji su primali ispod 1 000 Skr mjesečno. Među onima s 8—9 godina školovanja ima ih još samo 11,2 %, a s više od 10 godina školovanja tek 8,1 %. Kod Šveđana taj udio pada istim redom u istoj skupini od 30,4 %, preko 28,7 % na 19,7 %.

Tabl. 50. Udio Šveda i Jugoslavena u Švedskoj u pojedinim skupinama prema visini mjesečnog prihoda 1969. god. s obzirom na godine školovanja
 Table 50 Share of Swedes and Yugoslavs in Sweden by income categories in 1969 based on their years of schooling

Br. god. školov.	Narodnost	Mjesečni prihod u Skr					
		—1000	1001— —1500	1501— —2000	2001— —2500	2501— —3500	3501—
0—7	Jugoslaveni	21,4	21,5	46,2	10,0	0,9	—
	Šveđani	30,4	14,3	26,1	14,6	11,8	2,8
8—9	Jugoslaveni	11,2	27,4	45,3	13,8	2,5	—
	Šveđani	28,7	16,6	16,6	19,1	14,6	4,5
10—12	Jugoslaveni	8,1	22,4	49,7	16,6	1,3	1,9
	Šveđani	19,7	13,1	18,9	13,9	16,4	18,0

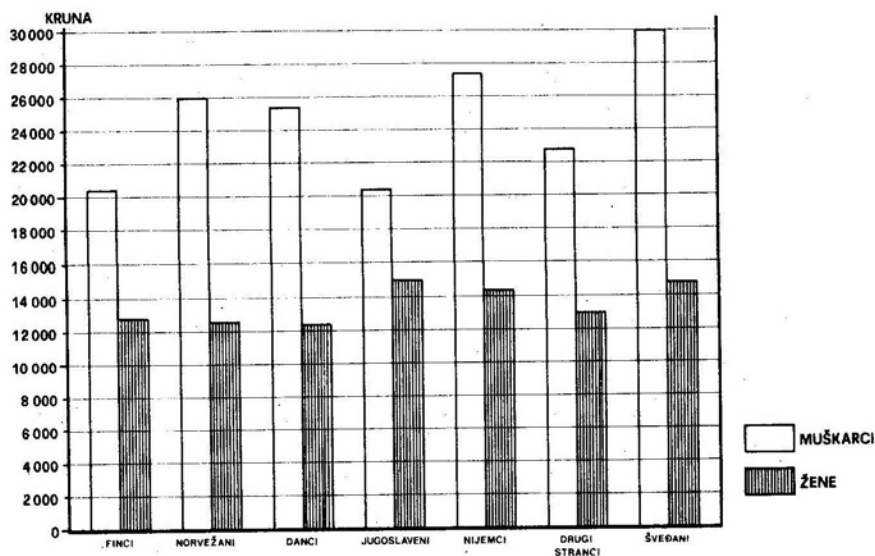
Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

U skupini s primanjima iznad 3 500 Skr uopće nema Jugoslavena s manje od 10 godina školovanja, dok od onih koji imaju više od 10 godina školovanja samo 1,9 % ima takve prihode. Kod domaćeg stanovništva takve prihode ima svega 2,8 % od onih s manje od 8 godina školovanja, 4,5 % s 8—9 godina i čak 18,0 % s više od 10 godina škole.

Na primjeru Göteborga, u čijoj je provinciji 1970. god. živjelo 14,5 % od ukupnog broja Jugoslavena u Švedskoj, pokazat ćemo kakvi su iste godine

Sl. 12. Prosječni godišnji prihodi stranih i švedskih državljana u Göteborgu u dobi od 20 do 64 godine 1970. godine

Fig. 12 The average yearly income of foreign and Swedish citizens in Göteborg, from 20 to 64 years old, 1970

bili prihodi naših građana zaposlenih u tom gradu u odnosu na ostale strance i domaće stanovništvo (sl. 12).⁷⁷

Postoji razlika u primanjima između muškaraca i žena, jer žene imaju u prosjeku kod svih stranih radnika mnogo niže prihode. Isto tako postoji znatna razlika u odnosu prihoda naših muškaraca prema drugim muškarcima u Göteborgu, odnosno, prihoda naših žena prema drugim ženama toga grada. Dok su naši muškarci 1970. god. bili zajedno s Turcima na dnu ljestvice prosječnih godišnjih primanja među muškarcima u Göteborgu s nešto više od 20 000 Skr, što je bilo svega 2/3 vrijednosti primanja domaćih muškaraca, naše su žene u tom gradu bile u prosjeku najbolje plaćene, s godišnjim prosjekom od 15 000 Skr. One su čak, iako neznatno, prednjačile i pred domaćim ženama.

Iako ovaj primjer ne govori o naročito povoljnom položaju naših građana u odnosu na domaće, a donekle i na strano stanovništvo Göteborga što se tiče prosječnih godišnjih prihoda, on nam ipak pokazuje da su razlike između prosječnih godišnjih primanja naših, uglavnom nekvalificiranih i priučenih industrijskih radnika u Švedskoj i istih takvih u našoj zemlji velike. Godine 1970. vrijednost jedne švedske krune iznosila je 2,96 dinara, što znači da je naš muškarac u Göteborgu te godine prosječno zaradio 59 200 dinara, a naša žena 44 400 dinara. Iste godine prosječna primanja u industriji Jugoslavije bila su 13 610 dinara po osobi godišnje, ali pri tom ne smijemo zaboraviti da je to jugoslavenski prosjek plaća u industriji od nekvalificiranog radnika do inženjera ili direktora, dok su naši građani u Švedskoj zaposleni u industriji uglavnom samo kao nekvalificirani ili priučeni radnici.⁷⁸

Moramo spomenuti, međutim, da inflacija nije mimoišla ni Švedsku. Životni troškovi su i u njoj porasli (tabl. 4), ali ne u tolikoj mjeri kao u našoj zemlji, jer paralelno s njima rasla su i švedska primanja bez većeg zaostajanja u fazi, što kod nas, na žalost, nije slučaj.

Na osnovi ovih, relativno malobrojnih podataka o velikim disproporcijama u prosječnim godišnjim primanjima za isti ili sličan posao naših radnika u Švedskoj i Jugoslaviji, možemo donijeti zaključak, da je upravo ta disproporcija u приходима snažan faktor koji brojne Jugoslavene sve duže i duže zadržava u Švedskoj, a među njima mnoge i zauvijek vezuje za tu zemlju.

b) Mogućnost štednje. Zahvaljujući relativno visokim primanjima većina naših građana u Švedskoj ima i vrlo povoljne mogućnosti da u relativno kratkom roku uštedi, za naše prilike, veće svote novca. Zahvaljujući ponovno rezultatima ankete u mogućnosti smo upoznati koliko je naših građana u to vrijeme štedjelo u Švedskoj, koliko sumu i koliko su od toga slali u Jugoslaviju. 1,7 % ispitanika nije odgovorilo na pitanje u vezi štednje, pa ih nećemo ni uzimati u obzir kod osnovice za izračunavanje pojedinih udjela. Od onih koji su dali odgovor bilo je samo 48,7 % štediša (tabl. 51). Tako mali udio začuđuje kad znamo da je glavni cilj mnogih naših emigranata bilo ne samo zaposlenje, već i veće zarade, a svatko tko u Švedskoj radi, zaraduje dovoljno

⁷⁷ Utlänningars inkomster, Rapport från Göteborgs Stadskontor, Utredningsavdelningen, Nr Ur 1971 : 9, Göteborg (1971), str. 8.

⁷⁸ Statistički godišnjak Jugoslavije 1973. god., Savezni zavod za statistiku, Beograd (1973), str. 95. i 122.

Fabl. 51. Odnos anketiranih Jugoslavena u Švedskoj koji štede i onih koji ne štede prema godini njihova dolaska u Švedsku (stanje 1969. god. u %))
 Table 51 The ration of the sampled Yugoslavs employed in Sweden who save to those who do not by year of arrival to Sweden (situation 1969, in %)

Godina dolaska u Švedsku	Štediše	Neštediše	% po godini
1968	48,3	51,7	6,4
1967	51,6	48,4	14,1
1966	47,8	52,2	34,1
1965	49,5	50,5	35,5
1964	45,5	54,5	9,9

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

da bi mogao i štedjeti. Radi toga odgovore naših anketiranih građana moramo uzeti s rezervom zbog sumnje da i među onima koji su odgovorili da ne štede ima izvjestan broj štediša.

Opaža se da je najmanji dio štediša bio među onima koji su došli u Švedsku 1964. god., tj. najranije. Najveći pak udio nije bio među zadnje prispjelima, tj. onima koji su došli 1968. god., što je razumljivo jer su se morali snaći na novom poslu i u novoj sredini pa im sigurno nije moglo ni ostati mnogo novaca za štednju, već među onima koji su već jednu godinu proveli u Švedskoj i koji su se u to vrijeme već tamo, da tako kažemo, »okućili«. Mora se ipak naglasiti da razlike u udjelu štediša prema godinama njihovog dolaska nisu velike i da je ekstremna razlika iznosila svega 6,1 %.

Iskazane uštede anketiranih bile su kod većine, poznavajući švedske prilike i mogućnosti, ipak relativno skromne (tabl. 52). Po prilici 1/5 ih je štedjelo do 200 Skr mjesečno, 1/5 između 201—300 Skr, 1/3 od 301—500 Skr

Tabl. 52. Anketirani Jugoslaveni u Švedskoj 1969. god. prema prosječnom mjesečnom iznosu štednje u Skr i godini dolaska u Švedsku (u %)

Table 52 Yugoslavs interviewed in Sweden in 1969 by average monthly amount of saved Swedish crowns and by year of arrival to Sweden (in %)

Godina dolaska u Švedsku	—100	101—200	201—300	301—500	500—	Ukupno
1968	10,5	16,5	7,1	24,7	41,2	100
1967	5,1	15,4	22,5	26,7	30,2	100
1966	4,0	12,3	21,5	32,6	29,6	100
1965	9,6	8,4	20,4	36,6	25,0	100
1964	17,5	28,2	15,7	21,8	16,8	100
UKUPNO	7,9	13,1	19,8	31,6	27,6	100

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

i svega nešto više od 1/4 štedjelo je više od 500 Skr mjesečno. Značajno je da je udio naših građana u Švedskoj s većim uštedama rapidno padao upravo proporcionalno s dužinom njihovog boravka u toj zemlji. Teško je sa sigurnošću odgovoriti koji je tome pravi razlog. Najvjerojatnije je to uvjetovano ulaganjem zarada za uzdržavanje članova obitelji i za investicije u pokretnu i nepokretnu imovinu bilo u Jugoslaviji ili Švedskoj, a sigurno je i odraz postepenog uključivanja naših ljudi u tipično potrošačko društvo Švedske i njihov pokušaj da se što više približe standardu života švedskih radnika. Švedska stimulira strane radnike da se zadužuju, jer na taj način novac ostaje u zemlji, a time ih čvršće vezuju za sebe. To je jedan od odgovora na pitanje zašto su prosječni mjesečni štedni iznosi jugoslavenskih građana u Švedskoj relativno mali.

Težnje jugoslavenskih radnika u Švedskoj vidljive su u njihovim odgovorima o cilju štednje (tabl. 53). Više od 1/4 odgovorilo je da štede zbog

Tabl. 53. Anketirani Jugoslaveni 1969. god. u Švedskoj prema cilju štednje (u %)
 Table 53 Yugoslavs interviewed in Sweden in 1969 by savings objective (in %)

Cilj štednje	% odgovora	% štediša
Ništa posebno	15,8	22,8
Automobil	20,5	29,5
Godišnji odmor	21,9	31,6
Bolji stan u Švedskoj	25,9	37,3
Vlastito poduzeće u Švedskoj	1,7	2,5
Privatna djelatnost u Jugoslaviji	0,3	0,4
Da bi imao-la po povratku u Jugoslaviju	9,9	14,3
Drugo	3,9	5,7
UKUPNO	100,0	144,1*

* Anketirani su mogli navesti 2 ili više ciljeva štednje, pa odatle prividni višak od 44,1 % štediša.

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

boljeg stana u Švedskoj, a 1/5 zbog nabavke automobila. Svega 1/10 anketiranih izjasnila se da još misli na povratak u Jugoslaviju. Na žalost, u anketi nije bilo postavljeno pitanje o nabavci stana u Jugoslaviji kako bismo ga mogli usporediti s podacima o deviznoj štednji naših građana za rješenje stambenih problema.⁷⁹

Više od polovice Jugoslavena u Švedskoj nije 1969. god. slalo ništa novaca u Jugoslaviju; 1/4 anketiranih slala je u prosjeku do 100 Skr mjesečno, a ispod 1/ više od te sume (tabl. 54). Podijelimo li prosječne zarade naših građana u Švedskoj s prosječnom vrijednošću poslanog novca u Jugoslaviju,

⁷⁹ Petrinović, Z., Devizna štednja za rješenje stambenog pitanja, Stanovništvo, emigracija i zaposlenost u Hrvatskoj, Ekonomski pregled, Zagreb (1971), str. 216. i 217.

Tabl. 54. Prosječni mjesečni iznos u Skr 1969. god. te postotak jugoslavenskih štediša koji su iz Švedske uštedeni novac slali rođacima u Jugoslaviju prema godini njegovog dolaska u Švedsku*
 Table 54 Average monthly amount in Swedish crowns and percentage of Yugoslav savers, who in 1969 sent their savings to relatives in Yugoslavia by year of arrival to Sweden

Godina dolaska u Švedsku	Skr 0	1—100	101—200	201—300	301—500	500—	Ukupno
1968	87,2	22,5	5,2	—	1,7	3,5	100
1967	50,4	28,4	11,4	4,8	3,6	1,3	100
1966	64,9	19,2	8,8	3,4	3,7	—	100
1965	48,3	32,2	10,7	3,0	2,3	2,4	100
1964	59,7	22,8	10,9	1,5	3,6	1,5	100
SVEGA	56,6	25,7	10,2	3,0	3,1	1,4	100

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

* Nije uračunato 1,7 % anketiranih koji nisu odgovorili na ovo pitanje.

vidjet ćemo, da su im doznake iznosile oko 1/5 njihovih prosječnih brutto zarada. Iako se na prvi pogled čini da to nije mnogo, bilo je to čak dvostruko više od prosječnih doznaka svih naših radnika iz SR Njemačke i Švedske u razdoblju 1966—1967. god.⁸⁰

Na simpoziju kojeg su u prosincu 1972. god. organizirali OECD (Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj iz Pariza) i Institut za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, eksperti iz zemalja emigracije i imigracije raspravljali su o zaradama radnika-migranata. Postavilo se pitanje kuda one odlaze, gdje je dio namijenjen štednji i što je s devizama koje stižu u zemlje izvoznice radne snage, pa tako i u Jugoslaviju? Predstavnik Švedske J. Widgren izjavio je, da su transferi iz Švedske vrlo mali i da u prosjeku svega 20 % ušteda stranih radnika odlazi u njihove zemlje. Razlog takvom stanju je činjenica da je svega 7 % stranih radnika u švedskoj bez svojih obitelji. Prema podacima deviznog odjela Narodne banke Jugoslavije priliv deviza od ušteda naših radnika u Švedskoj iznosio je 1971. god. 10,4 mil. US dolara, odnosno, 22 dolara po jednom našem građaninu u Švedskoj, a 1972. god. 14,8 mil. US dolara ili 30 \$ po osobi (tabl. 55). 1971. god. priliv deviza iz Švedske iznosio je 1,5 %, a 1972. god. 1,7 % od ukupnog priliva deviza od ušteda svih jugoslavenskih radnika u inozemstvu. Udio jugoslavenskih radnika u Švedskoj istovremeno je iznosio 2,5 % od ukupnog broja naših radnika u inozemstvu. Dakle, iz Švedske prosječno stiže u Jugoslaviju manje deviza po osobi no što je prosjek ukupnog priliva deviza po osobi iz inozemstva. Razlog tome je priključivanje članova obitelji iz Jugoslavije našim radnicima u Švedskoj, pa veliki broj naših ljudi u Švedskoj nema više kome slati uštedu u Jugoslaviju. Osim toga, švedske banke, kao uostalom i sve poslovne banke svijeta, nastoje privući novac zarađen u njihovoj zemlji, pa stimuliraju strane radnike na

⁸⁰ Primorac, F. i Baletić, Z., Ekonomski aspekti međunarodne mobilnosti radne snage s osvrtom na Jugoslaviju, Stanovništvo, emigracija i zaposlenost u Hrvatskoj, Ekonomski pregled, Zagreb (1971), str. 51.

Tabl. 55. Priliv deviza od ušteda naših radnika zaposlenih u Švedskoj i od ukupnog broja naših radnika u inozemstvu 1971. i 1972. god. (u mil. US \$)

Table 55 The inflow of foreign currency from the savings of our workers employed in Sweden and from the total of our workers employed abroad in 1971 and 1972 (in millions of U.S. \$)

	1971.	1972.	Razlika
Jugoslaveni u Švedskoj	10,4	14,8	+ 4,4
Svi Jugoslaveni u inozemstvu	706,5	868,3	+161,8

Izvor: Statistički podaci Deviznog odjeljenja Narodne banke Jugoslavije, Beograd (1972. i 1973).

štednju kod njih. Što se tiče obujma štednje naših radnika u Švedskoj, švedskim bankama pri tome često pomaže i antijugoslavenska propaganda jugoslavenske političke emigracije, koja uspijeva pokolebati brojne potencijalne štedišu u sigurnost jugoslavenskih banaka.

Međutim, bez obzira i na ovu činjenicu, možemo zaključiti, da mali postotak štediša među našim građanima u Švedskoj, relativno male vrijednosti njihovih ušteđevina i prosječno manji dio doznaka Jugoslaviji od prosjeka ukupnog broja naših radnika u inozemstvu s jedne strane, a sve češće njihovo upisivanje u knjige vlasnika nekretnina u Švedskoj s druge strane, pokazuje tendenciju mnogih naših građana u Švedskoj da se iz radnika na privremenom radu u toj zemlji pretvore u njezine stalne građane. Općenito je mišljenje da deponiranje ušteđevina u stranim bankama može biti negativan saktor za stalan povratak vanjskih migranata.⁸¹

c) Stambene prilike. Stambeni uvjeti stranaca, pa tako i naših građana u Švedskoj, nisu idealni. Ipak, treba naglasiti, da su oni mnogo bolji nego u našoj zemlji. Znamo da je veliki broj naših ljudi, osobito iz većih gradova, emigrirao upravo radi stambenih problema. Mnogi od njih uopće nisu imali stana. Neke je mučio nedostatak stambenog prostora u vlastitoj obitelji, a druge teški podstanarski uvjeti i sl. Većina ih nije ni u perspektivi vidjela kada bi mogli doći do stana.⁸² Oni isti ljudi koji su u Jugoslaviji bili bez stana ili živjeli u teškim podstanarskim uvjetima, mogli su u Švedskoj odmah naći krov nad glavom. Bez obzira da li je taj stan odgovarao švedskom standardu ili ne, on je za njih bio stan i rješenje osnovnog problema, dakle, često velika pogodnost i prednost na stambene prilike kod kuće.

Prema tipu stanovanja naši su radnici živjeli u Švedskoj uglavnom u iznajmljenim stanovima (tabl. 56). Njih gotovo 3/4 mogli su tamo iznajmiti stan. Oko 1/10 ih je živjelo u mnogo boljim uvjetima, jer su stanovali u vlastitom kupljenom stanu, kući ili etaži kuće. Samo ih je 7,1 % živjelo s roditeljima ili rođacima i 7,9 % u iznajmljenim sobama, dakle, kao podstanari.

Makar su na istoj tablici prikazani podaci i o načinu stanovanja domaćeg stanovništva, svaka usporedba s našim građanima u Švedskoj bila bi bes-

⁸¹ Baučić, I. i Maravić, Z., Vraćanje i zapošljavanje..., str. 36.

⁸² Maričić, K., Stambena privreda i migracije radne snage, Stanovništvo, emigracija i zaposlenost u Hrvatskoj, Zagreb (1971), str. 224.

Tabl. 56. Švedi i Jugoslaveni u Švedskoj prema vrsti stanovanja (u %)

Table 56 Swedes and Yugoslavs in Sweden by type of housing (in %)

	Iznajmljeni stan	Kupljeni stan	Kuća ili etaža kuće	S roditeljima ili rođacima	Podstanar	Drugo
Jugoslaveni	72,6	7,9	3,1	7,1	7,9	1,4
Švedi	32,8	9,6	36,3	12,6	3,9	4,8

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

predmetna, jer se radi o dvije potpuno oprečne skupine ljudi. Razumljivo je da najveći dio autohtonog švedskog stanovništva posjeduje kuću, dio kuće ili jednu etažu u kući, odnosno stan. Isto je tako razumljivo da ogromna većina stranaca, pa tako i naših građana u Švedskoj, iznajmljuje stanove, jer su ipak gotovo svi najprije došli s namjerom privremenog zadržavanja u toj zemlji, bez obzira na to što su neki kasnije promijenili mišljenje. Međutim, čak i oni koji su odlučili da se za stalno nastane u Švedskoj ne mogu iz financijskih razloga, pa i usprkos mogućnosti dobivanja kredita, tako lako doći do vlastite kuće ili stana. Kod stranaca, koji u Švedskoj borave u prosjeku mnogo više godina nego naši građani, udio onih koji posjeduju vlastitu kuću ili stan mnogo je veći. Na primjer, kod Nijemaca u Švedskoj taj je udio najveći i iznosi 29 %. To je mnogo kad znamo, da je kod domaćeg stanovništva on svega 43 %.⁸³

Tabl. 57. Udio Jugoslavena u Švedskoj koji su 1969. god. posjedovali vlastitu kuću ili stan prema godini dolaska u Švedsku i u usporedbi s domaćim stanovništvom i nekim strancima u Švedskoj (u %)

Table 57 Share of Yugoslavs in Sweden who, in 1969, owned a house or apartment by year of arrival to Sweden in comparison with the domestic population and some of the foreigners in Sweden (in %)

Godina dolaska	Jugoslaveni	Finci	Nijemci	Švedi
1968	5	3	16	
1967	9	6	15	
1966	9	12	17	
1965	7	11	31	
1964	16	16	23	
1963	—	16	35	
1962	—	20	37	
1961	—	26	34	
UKUPNO	9	14	29	43

Izvor: Wadensjö, Immigration och samhällsekonomi (prema anketi), str. 248.

⁸³ Wadensjö, E., Immigration och samhällsekonomi, str. 248.

Među našim građanima u Švedskoj bilo je 1969. god. 9 % onih koji su posjedovali vlastitu kuću ili stan (tabl. 57). To nije velik udio, ali je on mnogo veći kod onih koji su došli u Švedsku ranije, što znači, da će i dalje biti u porastu. Usporedni podaci za Fince i Nijemce u Švedskoj u razdoblju 1961—1968. god. omogućuju nam nagađanje stanja kakvo je najvjerojatnije danas i kod naših građana u toj zemlji. Budući da je udio Jugoslavena u iskazanim godinama bio približno isti, a kod onih koji su u Švedsku doselili 1964. god. čak i potpuno isti kao kod Finaca, možemo pretpostaviti, da je već 1/4 Jugoslavena koji su 1964. god. doselili u Švedsku imala 1973. god. tamo i svoje vlastite stanove ili kuće. Tu činjenicu moramo imati na umu, jer će ona nesumnjivo biti jedan od važnih činilaca pri donošenju odluke o povratku u Jugoslaviju ili ostanku u Švedskoj za one građane koji su vlasnici stana ili kućevlasnici u Švedskoj.

Često čujemo tvrdnje da strani radnici, pa tako i naši, provedu svoj višegodišnji boravak u inozemstvu ne samo na periferiji njima nedokučivog bogatog društva, nego i na periferiji gradova, u lošim stanovima ili barakama. Stanje ni u Švedskoj nije bilo idealno u vrijeme najvećeg imigracijskog priliva. Bio bi veliki uspjeh kad bi zemlja, u koju je u tako kratkom razdoblju došlo gotovo pola milijuna ljudi, mogla riješiti stambeno pitanje, da svi budu zadovoljni. Treba ipak naglasiti da je švedski standard stanovanja visok, što drugim riječima znači, da su im stanovi dobro opremljeni i da im stambena gustoća nije velika.

Normalno je da domaće stanovništvo ima bolje stambene prilike od ukupnog stranog, pa i našeg stanovništva u Švedskoj (tabl. 58). Više od 4/5

Tabl. 58. Standard stanovanja Šveda i Jugoslavena u Švedskoj bilo da žive u vlastitim ili iznajmljenim stambenim prostorijama 1969. god. (u %)

Table 58 Housing standards of Swedes and of Yugoslavs employed in Sweden regardless whether they lived in their own or in rented housing space

	Potpuno opremljen stan*	Djelomično opremljen stan	Neopremljen stan
Jugoslaveni	48,3	38,3	13,4
Švedi	82,9	15,4	1,7

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

* Pod potpunom opremom podrazumijeva se slijedeće: centralno grijanje, engl. WC, kupaona ili tuš i hladnjak.

Šveda ima potpuno opremljene stanove, a manje od 2 % neopremljene.⁸⁴ Potpunu opremljenost stana ima ipak gotovo polovica naših građana u Švedskoj, nešto manje od 2/5 ima ih djelomično opremljeni, a svega 13,4 % neopremljeni stan.

Razlike u opremljenosti stanova domaćeg stanovništva i Jugoslavena u Švedskoj još su uvijek velike (tabl. 59). Ne smijemo, međutim, zaboraviti da su u tom pogledu uvjeti naših radnika u Švedskoj mnogo bolji od istih u Jugoslaviji. Budući da naša statistika ne sadrži iste elemente kao i švedska,

Tabl. 59. Oprema stana Šveda i anketiranih Jugoslavena u Švedskoj 1969. godine
 Table 59 Furnishings of the apartments of the Swedish population and of the interviewed Yugoslavs employed in Sweden in 1969

Narodnost	Udio stanova koji imaju			
	centralno grijanje	engl. WC	kupaonu ili tuš	hladnjak
Jugoslaveni	66,2	74,0	52,6	74,5
Švedi	93,3	93,2	87,0	93,2

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

ne možemo izvršiti detaljnu usporedbu standarda stanovanja naših građana u Švedskoj i Jugoslaviji. Zato ćemo spomenuti samo one elemente koji su nam dostupni i koji se odnose na ukupan broj stanova Jugoslavije. Tako je, npr., samo 24,5 % stanova u Jugoslaviji 1971. god. imalo kupaonu ili tuš, 24,7 % engleski WC, a svega oko 4 % centralno grijanje.⁸⁵ Čak niti jugoslavenski gradovi nisu istovremeno mogli pružiti bolje stambene uvjete od onih, koje su naši građani imali u Švedskoj. U našim gradovima je iste godine kupaonu ili tuš imalo 49,5 % stanova, engleski WC 53,7 % stanova, a centralno grijanje svega 10 % stanova.⁸⁶ Dakle, i bolja osnovna opremljenost stanova može djelomično utjecati na privlačnost Švedske za naše građane. Ona je to bolja, što su oni duže u toj zemlji (tabl. 60). Još uvijek nešto više od polovice (52 %) Jugoslavena u Švedskoj nije 1969. god. imalo opremljen stan po švedskim kriterijima. Istovremeno, neopremljen ili samo djelomično opremljen

Tabl. 60. Udio neopremljenih i djelomično opremljenih stanova Jugoslavena u Švedskoj 1969. god. prema godini njihovog dolaska u Švedsku
 Table 60 Share of unfurnished and partly furnished apartments of Yugoslavs employed in Sweden in 1969 by year of arrival to Sweden

Godina dolaska	Udio neopremljenih i djelomično opremljenih stanova	
	kod Jugoslavena	kod Šveda
1968	75 %	
1967	61 %	
1966	45 %	
1965	57 %	
1964	35 %	
UKUPNO	52 %	17 %

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

⁸⁴ Lundewall, O., Svensk Bostadsförsörjning, Stockholm (1969).

⁸⁵ Stambeni fond, Zbirni rezultati za sva naselja i gradove, Popis stanovništva i stanova 1971, Statistički bilten 780, Savezni zavod za statistiku, Beograd (1973), str. 17. i 20.

⁸⁶ Ibid., str. 39. i 42.

stan imalo je 17 % domaćeg stanovništva. Dakle, nije sve ipak tako idealno, osobito ako se mjeri švedskim mjerilima.

To osobito dolazi do izražaja kod stambene prenaseljenosti.⁸⁷ Švedski idealno zamišljaju da broj osoba ne bi u jednom stanu smio biti veći od broja soba.⁸⁸

Tabl. 61. Broj osoba i soba po domaćinstvu kod Jugoslavena u Švedskoj i udio prenaseljenosti među Jugoslavenima i Švedima 1969. god. po švedskom kriteriju iz 1965. god.

Table 61 The number of persons and rooms per household of Yugoslavs in Sweden and the share of those which were overcrowded among Yugoslavs and Swedes in 1969 (by 1965 Swedish criteria)

Broj osoba	B r o j s o b a					Udio prenaseljenosti	
	1	2	3	4	5	Jugoslaveni	Švedski
1	92,3	7,7	—	—	—	—	—
2	55,8	33,8	7,9	2,5	—	55,8	11,3
3	32,1	55,1	11,1	1,4	0,3	87,2	24,8
4	13,2	62,1	17,7	1,9	—	80,4	14,8
5	12,7	43,0	30,7	9,7	4,0	65,9	29,9
UKUPNO						69,1	16,3

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

Tabl. 62. Udio stambene prenaseljenosti kod naših građana u Švedskoj 1969. god. prema godini njihovog dolaska u tu zemlju

Table 62 The share of apartment overcrowding among our citizens in Sweden, 1969, by the year of their arrival in that country

Godina	prenaseljenost
1968	79 %
1967	78 %
1966	79 %
1965	61 %
1964	51 %
UKUPNO	69 %

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

⁸⁷ Po švedskim stambenim normama iz 1965. godine prenaseljenim stanom smatra se onaj, u kojem žive prosječno više od 2 osobe u dvosobnom stanu, pri čemu se kuhinja i ostale prostorije ne računaju, tj. švedska norma je jedna osoba u jednoj sobi.

⁸⁸ Södersten, B., Bostadsförsörjning och bostadspolitik under efterkrigstiden (u B. Södersten, Svensk ekonomi, Stockholm, 1970).

Kod broja osoba u jednom stanu osjeća se poteškoća kod onih koji imaju više članova obitelji (tabl. 61). Tako, npr., čak 32,1 % od jugoslavenskih domaćinstava u Švedskoj s tri člana, 18,2 % s 4 člana i 12,7 % s pet članova živi svega u jednoj sobi, dok istovremeno 4 % onih s pet članova imaju i pet soba. Prema švedskom kriteriju čak 69,1 % Jugoslavena u Švedskoj živi u uvjetima stambene prenaseljenosti, dok kod domaćeg stanovništva taj udio iznosi 16,3 %. Udio stambene prenaseljenosti naših građana u Švedskoj pada proporcionalno dužini njihovog boravka u toj zemlji (tabl. 62). Tako je među anketiranim 1969. god. čak 79 % od prispjelih tijekom 1968. god. živjelo u uvjetima stambene prenaseljenosti, ali još svega 51 % od prispjelih u 1964. god. Dakle, u nepunih pet godina uspjelo je polovici naših građana u Švedskoj ne samo da riješe pitanje stanovanja, već i problem njihove stambene prenaseljenosti po švedskom kriteriju. Razumljivo je da svi Jugoslaveni u Švedskoj nisu jednako brzo i jednako dobro mogli riješiti svoje stambeno pitanje (tabl. 63). Više od 1/5 anketiranih živjelo je u stambenim prilikama

Tabl. 63. Prosječan broj osoba u jednoj sobi među našim građanima u Švedskoj 1969. god. (u %)

Table 63 The average number of persons in one room among our citizens in Sweden, 1969 (%)

Narodnost	Prosječan broj osoba po sobi			Udio prenaseljenosti prema šved. normi iz 1965. god.
	više od 2	1—2	manje od 1	
Jugoslaveni	22,2	54,2	23,6	69,1
Švedski	1,9	25,2	72,9	16,3

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

gdje su na jednu sobu dolazile više od 2 osobe, što je po švedskim kriterijima jako nepovoljno. Ostali su što se tiče stambenog prostora u povoljnijem položaju, jer su kod 54,2 % njih prosječno dolazile dvije sobe na tri osobe, a 23,6 % naših građana u Švedskoj imalo je u svojim stanovima veći broj soba nego što su im domaćinstva brojila članova. To znači, da je gotovo 1/4 naših građana u toj zemlji imala idealne stambene uvjete, čak i po švedskim normama, barem što se tiče prosječne naseljenosti stanova.

Upoznavajući stambene prilike Jugoslavena u Švedskoj vidjeli smo, da su oni djelomično imali i određenih poteškoća, koje su, sigurno za većinu njih, ipak bile mnogo blaže nego u Jugoslaviji. (U Jugoslaviji je, npr., 1971. god. bilo 10,5 % više domaćinstava nego stanova.)⁸⁹ One bi najvjerojatnije bile još i blaže izražene da jedan dio naših ljudi u toj zemlji 1969. god., iz kojeg doba i koristimo rezultate ankete, nije dobrovoljno živio u barakama i slamovima sa slabo opremljenim stanovima.⁹⁰ Razlogom takvih njihovih želja bile su najniže stanarine na tim mjestima, a mnogi su nastojali u što kraćem vremenu

⁸⁹ Stambeni fond, Statistički bilten 780, str. 23.

⁹⁰ Meurle i Andrić, Background . . . , str. 255—265.

uštedjeti što više od svojih zarada. U tim najsiromašnijim četvrtima s najslabijim stambenim uvjetima živjeli su većinom novopridošli radnici-migranti. Uključivanje u švedski način života i rada postepeno ih je kasnije i odvajalo od takvih četvrti i stambenih uvjeta. Na to je mnogo utjecalo i opće poboljšanje stanja u stambenim prilikama Švedske, tako da početkom 1973. god. strani radnici nigdje više u Švedskoj, osim dio zaposlenih u brodogradilištu Eriksbergevarv u Göteborgu, nisu živjeli u barakama.

Na osnovi svega možemo zaključiti da su stambene prilike većine naših radnika u Švedskoj mnogo bolje nego što su im bile u Jugoslaviji i da je to također jedan od značajnih faktora koji će kod jednog dijela Jugoslavena prevagnuti u donošenju odluke da se zauvijek nastane u Švedskoj.

d) **Ostali poznati pokazatelji standarda.** Na žalost, ne raspoložemo još s većim brojem pokazatelja standarda naših građana u Švedskoj. Zbog toga ćemo barem proanalizirati one koje nam je omogućila anketa iz 1969. god., a to su: posjedovanje automobila i televizijskih prijemnika (tabl. 64), te

Tabl. 64. Udio Jugoslavena u Švedskoj koji su posjedovali automobil i TV 1969. god. prema godini njihovog dolaska u Švedsku (u %)

Table 64 The share of Yugoslavs in Sweden who own automobiles and T.V., 1969, by year of their arrival in Sweden (%)

Godina dolaska	Jugoslaveni		Švedski	
	automobil	TV	automobil	TV
1968	29	56		
1967	36	61		
1966	53	75		
1965	56	79		
1964	60	60		
UKUPNO	51	73	64	77

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

općenito mišljenje naših anketiranih građana o svom standardu u Švedskoj (tabl. 65).

Godine 1969. neznatno više od polovice naših anketiranih građana u Švedskoj, dakle osoba od 16 do 67 godina, posjedovalo je automobil, a gotovo 3/4 televizijski prijemnik. To je veliki postotak u usporedbi s domaćim, švedskim stanovništvom iste dobi, od kojeg je 64 % posjedovalo automobil, a 77 % TV prijemnik. Iste je godine u Jugoslaviji dolazio jedan privatni osobni automobil na 21 osobu stariju od 20 godina,⁹¹ ili na 38 osoba uračunamo li cjelokupno stanovništvo.⁹²

⁹¹ Statistički godišnjak Jugoslavije 1971, str. 196.

⁹² Saobraćaj i veze 1971, Statistički bilten 754, Savezni zavod za statistiku, Beograd (1972), str. 119.

Tabl. 65. Standard anketiranih jugoslavenskih radnika u Švedskoj od 1964. do 1968. god. u usporedbi s ranijim u Jugoslaviji (u %)
 Table 65 The standard of living of sampled Yugoslav workers in Sweden from 1964 to 1968 in comparison with their former living standard in Yugoslavia (%)

SR	Mnogo viši	Nešto viši	Otprilike isti	Nešto niži	Mnogo niži
BiH	26,1	63,0	8,0	0,0	2,8
Crna Gora*	—	—	—	—	—
Hrvatska	43,8	41,3	7,6	3,1	4,2
Makedonija	34,8	42,9	6,8	5,1	10,3
Slovenija	51,0	28,1	20,9	0,0	0,0
Srbija	45,6	44,3	7,5	0,2	2,3
UKUPNO	43,9	42,5	9,0	1,4	3,3

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

* Podaci za Crnu Goru nisu uneseni zbog malog broja emigranata.

Dakle, što se automobila tiče, naši građani u Švedskoj ne zaostaju mnogo za Šveđanima, a po broju TV prijemnika s njima su se gotovo i izjednačili.

Ipak, postoje razlike među našim emigrantima s obzirom na dužinu boravka u Švedskoj (tabl. 64). Automobil je, npr., posjedovalo 60 % onih koji su u Švedsku došli 1964. god., ali svega 29 % iz 1968. god. Međutim, i to je mnogo kad znamo, da su kupili automobil za nepunu godinu rada u toj zemlji. To su mogli ostvariti prvenstveno kupovinom rabljenih automobila, čija je cijena tamo relativno niska, te mogućnošću dobivanja zajma uz priloženu potvrdu o stalnom zaposlenju. Tek kad bismo uspoređivali starost automobila domaćeg stanovništva i svih stranaca, pa tako i Jugoslavena u njihovoj zemlji, što nam nije moguće, vidjeli bismo pravu razliku u standardu vozila. Automobili Šveđana redovito su u prosjeku noviji.

Po broju televizora opaža se isto tako razlika između novopridošlih i već udomljenih naših emigranata. Postotak onih koji ga posjeduju kod svih je velik. 56 % Jugoslavena od onih koji su 1969. god. u Švedskoj boravili tek nepunu godinu dana, već je nabavilo TV prijemnik, a posjedovalo ga je čak 79 % onih koji su tamo došli 1965. god. Velik broj malih ekrana u domovima Jugoslavena koji žive u Švedskoj pokazuje nam na koji se način oni najprije upoznaju s novom zemljom i novim društvom, s jezikom i običajima toga društva i kako se, iako možda indirektno, u njega postupno uključuju. U nedostatku osobnih kontakata koji su između domaćeg stanovništva i novopridošlih stranaca, osim na radnom mjestu, rijetki, televizor je neobično važno sredstvo koje im često pomaže da ne osjete pretjeranu osamljenost u stranoj zemlji.

Pogledajmo na kraju što su 1969. god. izjavili anketirani Jugoslaveni o svom standardu u Švedskoj (tabl. 65) prema republikama iz kojih su ovamo došli. Usporedimo li podatke o školskoj spremi (tabl. 44. i 45), prosječnim mjesečnim brutto prihodima u Švedskoj (tabl. 54) i izjave o razlikama u standardu iste skupine anketiranih jugoslavenskih emigranata (tabl. 65), vidjet ćemo, da su se od njih u Švedskoj najadekvatnije snašli emigranti iz

Slovenije, jer su najvjerojatnije i u Švedskoj pronašli posao koji im najbolje prema školskoj spremi odgovara. To, izgleda, nije slučaj s emigrantima iz Makedonije. Od njih je čak 11,3 % (tabl. 45) imalo fakultetsko obrazovanje, a gotovo isto toliko (10,3 %) ih je izjavilo da im je u Švedskoj standard života mnogo niži (tabl. 65).

Za većinu (86,4 %) anketiranih Jugoslavena u Švedskoj životni standard bio je viši nego ranije u Jugoslaviji. 9 % ih je prema njihovom mišljenju imalo otprilike isti standard, a svega 4,7 % niži nego u Jugoslaviji. Među njima su sigurno oni koji nisu našli adekvatno zaposlenje prema svojoj školskoj spremi, ili su možda bili još bez zaposlenja, a možda im je standard bio niži i zbog pretjerane štednje.

Već je na početku napomenuto da je Švedska, što se tiče životnog standarda, vodeća zemlja Evrope. Normalno je da zbog opće uređenosti zemlje u njemu participiraju i stranci, pa tako i naši građani koji tamo žive. Iako je njihov standard iz objektivnih razloga još uvijek u zaostatku za standardom domaćeg stanovništva iz istih skupina djelatnosti, on se smanjuje proporcionalno dužini boravka, a u svakom slučaju je kod ogromne većine mnogo viši nego što im je bio kod kuće u Jugoslaviji. Ovo je potrebno imati u vidu zbog toga, jer će kod mnogih naših građana u toj zemlji odigrati važnu ulogu pri odlučivanju za ili protiv povratka u domovinu.

3. Mogućnost školovanja

Mogućnosti školovanja u Švedskoj su velike. Djeca stranih radnika jednako su obvezna kao i djeca domaćeg stanovništva da završe devetogodišnju osnovnu školu. Odrasli imaju mogućnost besplatnog školovanja i doškoloavanja, bilo da su redoviti, izvanredni đaci ili studenti u redovitim i večernjim obrazovnim ustanovama. U slučaju da se školuju izvanredno, u nekim općinama, što uglavnom ovisi o financijskoj situaciji tih općina, trebaju participirati do 25 % troškova školovanja. Učenje švedskog jezika za sve je besplatno, bez obzira na njihov cilj boravka u Švedskoj. Razmotrit ćemo, koliko nam u tome podaci dozvoljavaju, u kojoj su mjeri i kako naši građani koristili beneficije koje im u tom pogledu pruža zemlja što ih je prihvatila ne samo da u njoj rade i zarade, nego da se u njoj i zauvijek nastane ako to žele.

a) **Učenje jezika.** Za sve švedske imigrante, osim susjednih Danaca i Norvežana, u početku je bez sumnje najveća poteškoća nepoznavanje jezika. To je posebno naglašeno kod Jugoslavena, kojima je taj jezik iz grupe germanskih jezika ne samo stran i nepoznat, već i jako dalek i težak. Zahvaljujući naporu i nastojanjima švedskih vlasti danas se ta jezična prepreka relativno brže savladava, prvenstveno zbog odlično organiziranih besplatnih tečajeva švedskog jezika. Metodom direktnih razgovora od prvog dana tečaja, te audiovizuelnom metodom nastavnici švedskog jezika uspijevaju da im se đaci već nakon tri mjeseca lako snalaze na ulici, u dućanu, restoranu ili na poslu, a nakon 6 mjeseci već prilično dobro razumiju i govore kolokvijalni švedski.

Koliko je Švedima stalo da stranci u njihovoj zemlji čim prije nauče i njihov jezik, vidi se najbolje i iz propisa njihovog Ministarstva rada, koji je stupio na snagu 1. VII 1973. Njime se zahtijeva od svih švedskih poslodavaca da stranim radnicima omoguće 240-satni tečaj švedskog jezika, te da im za

vrijeme trajanja tečaja daju sve osnovne prinadležnosti, što znači prvenstveno plaće za dva do tri mjeseca dok rade samo djelomično.⁹³ Takav zahtjev Ministarstva rada ometa male poslodavce pri zapošljavanju strane radne snage, jer unaprijed moraju uložiti novac koji obično nije predviđen u te svrhe. Švedsko Ministarstvo rada tako postiže indirektni učinak, jer na taj način velik broj malih poslodavaca prisiljava na potraživanje radne snage najprije među domaćim stanovništvom. Švedski sindikat, npr., smatra da je znanje švedskog jezika dio tehnologije. Inače, strani radnik ne može postati konkurentan švedskom radniku, dakle, produžuje se njegova eksploatacija od strane švedskog poslodavca, jer bez znanja jezika ne može se ni napredovati na radnom mjestu.

Na žalost, ne raspoložemo podacima o tome koliko je naših građana završilo tečaj švedskog jezika ili koliko ga pohađa. Međutim, postoje podaci iz ankete koji nam omogućuju uvid koliko su 1969. god. poznavali švedski jezik Jugoslaveni koji su tamo boravili kao radnici.

Prema osobnom mišljenju i odgovorima anketiranih jugoslavenskih radnika u Švedskoj o njihovom znanju švedskog jezika, primjećuje se, da su muškarci nešto uspješniji u savladavanju švedskog jezika nego žene. To je sigurno rezultat njihovog procentualno brojnijeg uključivanja u švedsko društvo, preko rada ili drugih vidova komuniciranja (tabl. 66). Žene su naj-

Tabl. 66. Anketirani Jugoslaveni u Švedskoj od 16 do 76 godina prema znanju švedskog jezika 1969. god. (u %)

Table 66 Sampled Yugoslavs in Sweden from 16 to 76 years old by their knowledge of the Swedish language, 1969 (%)

Znanje švedskog	Kako po vlastitom mišljenju								
	razumiju			govore			pišu		
	m	ž	uk.	m	ž	uk.	m	ž	uk.
vrlo dobro	19,7	8,4	14,9	12,7	6,3	10,1	5,6	2,2	4,2
dosta dobro	57,7	44,6	52,3	58,5	40,8	51,3	29,5	14,5	23,4
dosta slabo	18,3	33,4	24,5	22,5	34,2	27,3	30,2	27,6	29,2
vrlo slabo	3,8	11,5	7,0	5,5	13,1	8,6	21,0	20,9	20,5
ništa	0,7	2,2	1,3	0,7	5,5	2,6	13,6	34,7	22,2

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

češće i domaćice i majke, pa zbog toga rijetko mogu koristiti privilegiju besplatnog učenja švedskog jezika. Prema mišljenju jugoslavenskih radnika čak 1/5 naših anketiranih muškaraca u Švedskoj vrlo dobro razumije, više od 1/10 vrlo dobro govori, a više od 1/20 i piše švedski. Kod jugoslavenskih žena u Švedskoj situacija je dvostruko slabija. Ugodno iznenađuje činjenica da 52,3 % od ukupnog broja anketiranih Jugoslavena oba spola smatra da dosta dobro govori i razumije švedski, a gotovo 1/4 da dosta dobro i piše. Muškarci su i u ovoj skupini u povoljnijem položaju od žena. Relativno je mali postotak naših ljudi koji vrlo slabo ili nikako ne vladaju švedskim jezikom.

⁹³ Podaci Invandrarutredningena, Stockholm (1973).

Zahvaljujući prvenstveno organiziranim tečajevima naši radnici u Švedskoj prije i bolje svladavaju sigurno teži švedski jezik nego što istovremeno ostali naši radnici na radu u drugim zemljama svladavaju njima možda kroz škole bliže i u svijetu općenito poznatije jezike, kao što su npr. njemački, engleski ili francuski. Na taj im je način uvelike olakšano traženje boljeg posla ili uključivanje u švedsko društvo.

Švedi misle da je znanje švedskog jezika kod Jugoslavena u njihovoj zemlji slabo i površno. Samo oni koji obogaćuju svoje znanje švedskog jezika mogu napredovati u poslu. Na taj način poznavanje jezika postaje faktor socijalne nejednakosti.

Međutim, čim naši radnici bolje ovladaju švedskim jezikom tim se i nesvjesno čvršće vežu za tu zemlju. Prema tome, možemo biti sigurni da i stupanj poznavanja švedskog jezika utječe donekle na dalje zadržavanje nekih naših građana u Švedskoj.

b) Školovanje djece. Budući da naši radnici u Švedskoj imaju u prosjeku više djece od jugoslavenskog prosjeka (1971. god. bilo je u Jugoslaviji 26,7 % stanovništva mlađeg od 15 godina, dok je početkom 1973. god. među jugoslavenskim građanima u Švedskoj bilo 29,2 %), važna je činjenica, da je devetogodišnje osnovno školovanje tamo obvezno i besplatno, jednako kao i za švedsku djecu. Na taj način otklonjena je dilema svih onih stranih radnika, među njima i naših, koji bi se možda zbog toga što im djeca ne poznaju švedski jezik, zbog svog slabog obrazovanja ili straha od financijskih izdataka kolebali pri odluci da li da djecu pošalju u švedsku školu ili ne.

U Švedskoj je početkom 1973. god. od ukupno 40 726 jugoslavenskih državljana bilo 12 942 ili 31,7 % mlađih od 17 godina (tabl. 67). Naime, obvezno devetogodišnje osnovno obrazovanje obuhvaća djecu od 7 do 17 godina, kojih

Tabl. 67. Dobna struktura djece jugoslavenskih građana u Švedskoj u predškolskoj (do 6 godina) i školskoj dobi (od 7 do 17 godina) 1. I 1973. god.

Table 67 The age structure of children of Yugoslav citizens in Sweden of pre-school (up to 6 years) and school age (7—14 years old), January 1, 1973

Spol		D o b						stariji	Ukupno
		—3	4—7	7—9	10—12	13—15	16—17		
dječaci	aps.	2 277	1 435	976	766	735	446	15 121	21 656
	%	10,5	6,6	4,5	3,5	2,9	2,1	69,8	100
djevojčice	aps.	2 119	1 351	936	747	678	576	12 663	19 070
	%	11,1	7,1	4,9	3,9	3,6	3,0	66,4	100
UKUPNO	aps.	4 396	2 786	1 912	1 513	1 313	1 022	27 784	40 726
	%	10,8	6,8	4,7	3,7	3,2	2,5	68,3	100

Izvor: Podaci Invandraruntredningena, Stockholm (1973).

je u spomenutom broju bilo 5 760 ili 14,1 % od ukupnog broja naših građana tada u Švedskoj. Ta naša djeca školskog uzrasta ne samo da su u Švedskoj imala besplatno školovanje, već i sve potrebne knjige, prijevoz (udaljeniji od 3 do 6 km, varira po komunama), objed u školi, zubarsku i liječničku njegu, kao i osiguranje u slučaju nesreće.

Švedske prosvjetne vlasti ulažu općenito velike napore i novac za školovanje djece stranaca. Međutim, treba napomenuti, da oni taj novac dobivaju iz visoke porezne stope za školstvo. Kod jugoslavenskih doseljenika prilične im poteškoće pri dopunskom školovanju čini naša jezična šarolikost. To Švedima otežava organizaciju dopunske nastave na materinjem jeziku ako žele da u nastavi budu posebno zastupljeni jezici svih jugoslavenskih naroda i narodnosti i različiti zahtjevi specifičnih nastavnih planova pojedinih naših republika, različiti udžbenici i sl. To sve čini velike poteškoće pri usklađivanju redovite nastave na švedskom jeziku s dopunskom nastavom materinjeg jezika, odnosno, nastavom materinjeg jezika i nacionalne kulture, kako se u novije vrijeme ona službeno naziva. Problem je pronaći i nastavnika u Švedskoj koji je stručnjak, a ujedno i dobar poznavalac švedskog jezika, jer Šveđani do sada nisu dozvolili da zbog toga posebno dođu nastavnici iz Jugoslavije. Nastavnici za jugoslavensku djecu u Švedskoj švedski su službenici.

Za novopridošlu djecu koja još ne znaju švedski, organizirani su tzv. pripremni razredi. Ranije je strani učenik odmah po dolasku u Švedsku bio razvrstan u odgovarajući razred prema uzrastu, bez obzira da li je znao švedski ili ne. Danas se takvi učenici najprije upućuju u pripreme razrede, koji broje svega 8—10 učenika. Djeca tu intenzivno uče švedski od 20 do 25 sati tjedno, obvezno kod švedskog nastavnika, dok 10 sati tjedno imaju tzv. pomoćnu nastavu na kojoj slušaju kod nastavnika svojeg materinjeg jezika (kod tzv. kontakt-nastavnika koji obvezno mora poznavati i naš i švedski jezik) gradivo koje njihovi švedski vršnjaci upravo proučavaju iz drugih redovitih predmeta. U takvim pripremnim razredima učenici ostaju prosječno pola godine, a prema potrebi neki od njih kraće ili duže, sve dok nauče toliko švedskog, da su u stanju na njemu pratiti svu nastavu. Budući da se većina strane djece teško privikava na velegrad i javna prijevozna sredstva, švedske im prosvjetne vlasti dozvoljavaju, da se na njihov trošak, u pripremnom razdoblju, voze u školu čak i taksijem! To jednako vrijedi i kasnije ako učenik stanuje daleko od škole i ako u blizini nema organiziranog javnog saobraćaja.

Jugoslavenski učenik iz pripremnog razreda ide jednom tjedno na privikavanje i probu u svoj švedski razred u kojeg mora biti redovito upisan. Kad oba nastavnika, tj. švedski iz redovitog i nastavnik iz pripremnog razreda, zaključče da je učenik dovoljno savladao švedski jezik i da se uklopio u novu sredinu, on prelazi u redovni razred.

U redovnom razredu sva nastava se odvija na švedskom jeziku. Međutim, za stranu djecu, ukoliko ih ima najmanje pet (a negdje dozvoljavaju i samo za troje) istog materinjeg jezika, organizira se tzv. dopunska nastava, tj. nastava materinjeg jezika i nacionalne kulture. Jasno, to nije uvijek moguće, pogotovo u manjim mjestima Švedske, kako zbog manje koncentracije djece istog uzrasta, tako i zbog pomanjkanja naših nastavnika. Od 5 760 školskih obveznika među jugoslavenskom djecom u Švedskoj svega je nešto više od 1/4 pohađalo nastavu materinjeg jezika i nacionalne kulture. Međutim, takva nastava organizirana je gotovo u svim gradovima Švedske s većom koncen-

tracijom naših ljudi. Tako mali broj prisutnih učenika nije samo rezultat mogućnosti, nego i nezainteresiranosti roditelja, njihove slabe informiranosti, a ponekad i otpora švedskih vlasti, pogotovo u provinciji. Budući da je ta nastava fakultativna i uvijek umjesto nekog drugog redovitog predmeta, mnogi se roditelji odlučuju da svoju djecu ne šalju na nju, da im kasnije nedostatak izgubljenog redovitog predmeta ne bi smetao u eventualnom daljnjem školovanju.

Dopunska nastava za stranu djecu obuhvaća redovito dva sata materinjeg jezika tjedno. Ako za to postoji mogućnost u nju se uklapa osnovna građa iz povijesti i zemljopisa njihove domovine. Budući da je dopunska nastava dobrovoljna, tek nakon što se učenik po vlastitoj želji ili odluci roditelja upiše na nju, obvezan joj je i prisustvovati. Dakle, roditelji, odnosno učenik odlučuje da li će učiti svoj materinji jezik ili ne. Dio jugoslavenskih učenika u Švedskoj ne uči ga jer nema prilike, a drugi zato jer ne žele. U Malmöu je, npr., nastavu materinjeg jezika i nacionalne kulture 1970. god. pohađalo svega oko 50 % jugoslavenske djece,⁹⁴ a upravo je u tom gradu dopunska nastava za stranu djecu možda najbolje organizirana.⁹⁵

Nastava materinjeg jezika i nacionalne kulture za djecu jugoslavenskih građana u Švedskoj bila je početkom 1973. god. organizirana u ukupno 37 švedskih gradova (tabl. 68). Na najviše je mjesta organizirana u provinciji

Tabl. 68. Švedski gradovi s organiziranom dopunskom nastavom za jugoslavensku djecu, te broj obuhvaćene školske djece* i broj nastavnika** koji predaju na nekom od jezika koji se govori u Jugoslaviji, 1973. god.

Table 68 Swedish cities with organized supplementary courses for Yugoslav children, and the number of school children and teachers who use in the classroom one of the languages spoken in Yugoslavia, 1973

Provincija	Grad	Broj učenika	Broj nastavnika
Stockholms	1 Stockholm	269	14
	2 Tumba	16	1
	3 Botkyrka	30	2
	4 Södertälje	28	1
	5 Upplands Väsby	5	1
Uppsala	6 Uppsala	12	2
	7 Enköping	?	1
Södermanland	8 Eskilstuna	10	1
	9 Katrineholm	18	1
Östergötlands	10 Norrköping	19	2
	11 Finspang	16	1

(nastavak na str. 100)

⁹⁴ Marinković-Dojčin, M., Doseljenička deca u švedskoj školi, Malmö (1970), rukopis, str. 2.

⁹⁵ Norrman, K. H., Sammanställing av stödåtgärder för invandrarundervisning på grundskolan i Malmö Läsalet 1970—1971, Malmö (1971).

(nastavak sa str. 99)

Provincija	Grad	Broj učenika	Broj nastavnika
Jönköpings	12 Jönköping	20	1
	13 Gislaved	18	1
	14 Värnamo	?	1
Kronobergs	15 Ljungby	42	1
	16 Strömsnäsbruk	?	1
Kalmar	17 Nybro		
	18 Emmaboda	46	1
	19 Kalmar		
Blekinge	20 Ronneby	14	1
	21 Olofström	12	1
Malmöhus	22 Trelleborg	70	2
	23 Malmö	468	13
	24 Lund	?	1
	25 Landskrona	35	2
	26 Eslöv	4	1
	27 Helsingborg	30	1
	28 Bjuv	?	1
Göteborg och Bohus	29 Göteborg	180	12
Älvsborgs	30 Mark	11	1
	31 Borås	36	1
Värmlands	32 Karlstad	7	1
	33 Kirstinehamn	5	1
Örebro	34 Laxa	1	1
	35 Örebro	24	1
Västmanlands	36 Köping	19	2
	37 Västerås	15	1
UKUPNO oko		1 500*	68

Izvori: 1. Jugoslavenska ambasada u Stockholmu (1973), 2. Podaci Vrhovne školske uprave Švedske o polaznicima dopunske nastave prema materinjem jeziku, Stockholm (1973).

* Točan se broj jugoslavenske djece obuhvaćene dopunskom nastavom ne zna, jer ne raspolažemo podacima pet gradova u kojima je inače nastava organizirana.

** Neki nastavnici rade na više škola, odnosno, u dva ili tri grada (kao npr. nastavnik u provinciji Kalmar), što na ovoj tabeli (osim u slučaju spomenute provincije Kalmar) nije bilo moguće prikazati. Zato bi i njihov zbroj na ovoj tabeli bio veći (77) od njihovog stvarnog ukupnog broja koji iznosi 68.

Malmöhus (7), te na pet mjesta u provinciji glavnog grada Stockholma, zato što je, uz provinciju Göteborg och Bohus, u njima i najveća koncentracija Jugoslavena.

Najveći broj naših učenika imao je na nastavi materinjeg jezika i nacionalne kulture grad Malmö, čak 468. U Stockholmu ih je bilo 269, a u Göteborgu 180. Unatoč kombinaciji podataka iz dva izvora⁹⁶ ne možemo biti sigurni da su njima obuhvaćena sva naša djeca koja pohađaju dopunsku nastavu na svom materinjem jeziku u Švedskoj. Ako ih je obuhvaćeno oko 1 500, to je svega 27,6 % od ukupnog broja naših školskih obveznika u Švedskoj. Dakle, gotovo 3/4 naših osnovaca u Švedskoj sluša kompletnu nastavu samo na švedskom jeziku.

Među spomenuti hoko 1 500 naših učenika na dopunskoj nastavi glavnina ih je slušala nastavu na hrvatskom ili srpskom, odnosno srpsko-hrvatskom jeziku, 265 na makedonskom, 91 na slovenskom, te oko 20 na albanskom, turskom i rumunjskom.

Veliku poteškoću pri potpunoj organizaciji dopunske nastave pričinjava manjak nastavnčkog kadra. U Švedskoj ga nema dosta, a iz Jugoslavije ih se ne može dovesti jer ne znaju švedski. Budući da su nastavnici švedski činovnici, plaćeni od švedskih prosvjetnih vlasti, Švedi ih sami biraju prema svojim kriterijima po kojima je znanje švedskog jezika najvažnije. Zbog toga, među onima koji predaju našoj djeci u Švedskoj, postoji 1/3 neadekvatno školovanih ljudi koji inače nisu prosvjetni radnici (tabl. 69). To sigurno nije idealno rješenje, ali u pomanjkanju prosvjetnog kadra i nemogućnosti utjecaja na švedske prosvjetne vlasti bolje je i ovako nego nikako.

Tabl. 69. Brojno stanje nastavnog kadra koji je predavao jugoslavenskoj djeci materinji jezik i nacionalnu kulturu u Švedskoj početkom 1973. god.

Table 69 The number of the teachers who taught Yugoslav children their native language and national culture in Sweden at the beginning of 1973

Nastavni kadar	Broj	%
Učitelji	32	47,1
Nastavnici	5	7,3
Profesori	9	13,2
Svega prosvjetni radnici	46	67,6
S nekom drugom srednjom školom	18	26,5
S nekim drugim fakultetom	4	5,9
Svega ostalih	22	32,4
UKUPNO	68	100,0

Izvor: Podaci dobiveni od atašea za školstvo pri Jugoslavenskoj ambasadi u Stockholmu.

⁹⁶ Podaci o ukupnom broju nastavnika za jugoslavensku djecu na dopunskoj nastavi, te broju učenika u većini od 37 spomenutih gradova na tabl. 68. dobiveni su od atašea za školstvo pri Jugoslavenskoj ambasadi u Stockholmu, a nadopunjeni podacima Vrhovne školske uprave Švedske o polaznicima dopunske nastave prema materinjem jeziku.

Švedi tvrde da im je osnovni cilj omogućiti učenicima iz drugih zemalja da se kroz dopunsku nastavu na materinjem jeziku upute podjednako dobro u svoj, kao i u švedski jezik. Međutim, podaci o malom broju djece obuhvaćene dopunskom nastavom i velikom broju nestručnog nastavnčkog osoblja pokazuje, bar što se jugoslavenske djece tiče, da ona uče i znaju polovično i svoj i švedski jezik. Opasnost upravo i leži u tome, jer jugoslavenska djeca u Švedskoj umjesto da savladaju dobro oba jezika, ne nauče niti jedan od njih, a ovo ih može oblikovati u osobe koje se već na samom početku ne snalaze u društvu, dok su im mogućnosti izražavanja na materinjem kao i na švedskom jeziku posve bijedne. Tim se problemom zadnjih godina u Švedskoj bavio sociolog Mile Andrić, koji je sa svojim suradnicima objavio na švedskom jeziku o tome rad pod naslovom »Da li postoje dvojezični jugoslavenski učenici u Malmö?«. ⁹⁷

U kolikoj mjeri potpuno poznavanje oba jezika pozitivno djeluje na intelekt, razvija nijansirano shvaćanje, širi psihičke poglede, razvija analitičke mogućnosti djece, olakšava učenje trećeg jezika, olakšava komuniciranje, obogaćuje kulturni život u jednoj zemlji itd., isto toliko je slabo poznavanje jezika negativno za pojedinca i za zemlju u kojoj će takve osobe kasnije živjeti i raditi, dakle, i za našu zemlju u slučaju njihovog povratka, a i za Švedsku kao njihovog potencijalnog asimilatora.

Za Švedsku je mogućnost asimilacije naše školske djece velika. Toga izgleda nisu svjesni ili su digli ruke roditelji one polovice naših učenika u Malmö koji svoju djecu ne šalju na satove materinjeg jezika, unatoč tome, što su bili upozoreni da bez pohađanja dopunske nastave materinjeg jezika i nacionalne kulture, njihovoj djeci pri povratku u Jugoslaviju ne može biti nostrificirana svjedodžba o završenoj osnovnoj školi u Švedskoj i da će u tom slučaju morati polagati diferencijalne ispite. ⁹⁸ Mnogi roditelji ne žele pretjerano opterećivati svoju djecu u školi, jer ona, osim što se muče sa švedskim, obvezno moraju u švedskim školama učiti i engleski. Slično je stanje i u ostalim zemljama, na što upozoravaju i drugi naši pedagozi koji rade ili su radili u inozemstvu i koji u tome vide način odnarođnjavanja naše djece. ⁹⁹ Neki roditelji, upravo zbog povoljnih mogućnosti za školovanje svoje djece, ne žele otići iz Švedske, sve dok im djeca ne završe neku školu. Tada se situacija oko povratka u pravilu komplicira, jer djeci koja su u Švedskoj završila školu, ta zemlja postaje bliža nego Jugoslavija. Dapače, domovina im postaje strana jer su je napustili u razdoblju kojeg se sve slabije sjećaju. Neki je više i ne smatraju svojom domovinom, ako su rođeni u Švedskoj, već samo domovinom svojih roditelja. Brojnim osobnim susretima s našim građanima u Švedskoj mogao sam se višestruko uvjeriti u sukob generacija koji se najčešće javlja u pitanju povratka u Jugoslaviju. Mladi su većinom protiv povratka, što osobito dolazi do izražaja poslije eventualnog posjeta rodnom kraju, nakon kojeg uspoređuju prednosti švedskog načina života i standarda s njima nerazumljivom roditeljskom nostalgijom.

⁹⁷ Aurell, E., Lindahl, I. i Andrić, M., *Finns det tvåspråkiga jugoslaviska elever i Malmö*, Pedagogiska institutionen Lunds Universitet, Lund (1972).

⁹⁸ Marinković-Dojčin, M., *Doseljenička deca u švedskoj školi*, str. 2.

⁹⁹ Slamnig, S., *Na putu odnarođivanja*, Školske novine 38/1972, Zagreb (1972), str. 5. i 6.

Međutim, moramo napomenuti, da je u školskoj godini 1972/1973. začuđujuće mali broj djece iz Jugoslavije nastavio školovanje u Švedskoj nakon završene osnovne škole. Mnogi od njih predstavljaju danas problem svojim školama, pa čak i oni koji su bili odlični đaci u osnovnoj školi. Razlog nije polovično poznavanje jezika kao što bi se u prvi mah moglo pomisliti, već manjkavost u poznavanju švedske povijesti, kulture i sl., a to je polovično obrazovanje, što je jednako štetno kao i polovično znanje jezika.

Na osnovi iznesenih podataka u vezi školovanja djece, možemo zaključiti, da je opasnost za asimilaciju upravo najveća za naše mlađe stanovništvo koje je u Švedskoj završilo osnovnu školu. Ta djeca vrlo često snažno utječu na svoje roditelje pri donošenju odluke o dužem ili stalnom zadržavanju u Švedskoj.

c) **Školovanje odraslih.** Jednako kao i djeci, tako su i odraslim strancima besplatno otvorena sva vrata švedskih obrazovnih ustanova. Već smo spomenuli da najviše odraslih stranaca koristi odlično organizirane besplatne tečajeve švedskog jezika. U školskoj godini 1968/1969. takve je tečajeve pohađalo 90 300 stranaca. U tu je svrhu švedska vlada iste godine dala 8,5 mil. Skr,¹⁰⁰ dok se školske godine 1969/1970. broj polaznika tečaja švedskog jezika popeo čak na 150 000.¹⁰¹ Svake godine broj stranaca koji su koristili te pogodnosti bio je sve veći, a među njima i broj naših građana. Godine 1973. donesen je zakon po kojem je svakom stranom radniku plaćeno vrijeme koje provodi na učenju švedskog jezika i to za ukupno 240 sati prisustvovanja nastavi švedskog jezika. Nakon što nauče švedski pruža im se prilika za daljnje školovanje, osobito u večernjim i dopisnim školama, što mnogi od njih koriste jednako kao i domaće stanovništvo.

Odrasli stranci različite dobi mogu od 1. VII 1968. god. besplatno pohađati obrazovne večernje tečajeve u Švedskoj koji odgovaraju osnovnoj, bilo kojoj srednjoj, ili školi učenika u privredi.¹⁰² Nastava je organizirana izvan radnog vremena, u zgradama redovitih škola, prema programima redovitih škola i najčešće pod rukovodstvom istih nastavnika koji rade u redovitim školama.

Godine 1969. svega je 19,4 % anketiranih Jugoslavena izjavilo da je steklo neko obrazovanje u Švedskoj. Na žalost ne postoje podaci koji bi nam mogli pokazati o kakvom se obrazovanju radi. Budući da je 13,0 % steklo to obrazovanje u radnom vremenu, radi se o određenim tečajevima unutar tvornica gdje su zaposleni, ili pak o tečajevima švedskog jezika. Ovim tečajevima oni postaju priučeni radnici. U izvanrednom vremenu, kao što su npr. večernje škole, steklo je neko obrazovanje svega 6,4 % naših građana u Švedskoj.

Razlike u stečenom obrazovanju u Švedskoj velike su između naših muškaraca i žena. Dok je neko obrazovanje u toj zemlji stekla 1/4 naših muškaraca, kod žena je taj udio jedva prešao 1/10.

Pohađanje nastave nije kod većine bilo dugo. Trećina od onih koji su je pohađali čini su to kraće od 3 mjeseca, nešto više od trećine između 4—12 mjeseci, a nešto manje od trećine preko 12 mjeseci.

¹⁰⁰ New to Sweden, Handbook for public authorities and private individuals on the rights and duties of aliens, Svenska institutet, Lund (1969), str. 14.

¹⁰¹ Widgren, J., Report, str. 15.

¹⁰² New to Sweden, str. 101.

Vidimo, da kod školovanja odraslih postoji obostrana zainteresiranost, tj. stranaca da se školuju i Švedske da ih školuje kako bi imala kvalitetniju i bolju integriranu radnu snagu. Budući da je to u većini slučajeva školovanje unutar tvornica, kako bi se dobilo bolju priučenu radnu snagu, stranci su nakon takvog školovanja prilično čvrsto vezani ne samo za istu tvornicu, nego i za Švedsku. To je još jedan činilac koji dio jugoslavenskih građana čvršće vezuje uz zemlju u kojoj sada rade.

4. Socijalne povlastice i mjere

Švedska je poznata kao zemlja s brižno i humano organiziranim socijalnim uređenjem. Brojne važne socijalne beneficije od 1950. god. uživaju jednako svi stranci kao i švedski državljani, bez obzira na to da li njihova zemlja daje iste povlastice Švedima, ako se slučajno nalaze u njoj.¹⁰³ Glavne socijalne povlastice koje stranci, pa tako i naši građani tamo uživaju su slijedeće: opći dječji doplatak, pomoć za školovanje, opća dodatna penzija, bolesničko osiguranje i porodijska pomoć, osiguranje protiv nezgoda na radu, osiguranje nezaposlenih, pomoć nezaposlenima i socijalna pomoć.

O mogućnosti korištenja svih navedenih socijalnih beneficija stranci mogu na svom jeziku dobiti detaljne informacije i upute u uredima socijalnog osiguranja, tzv. Imigrant servisa, u svakom sjedištu provincije, a posebno u velikim gradovima s većom koncentracijom stranaca (Stockholm, Malmö, Göteborg i Norrköping).¹⁰⁴ 2/3 anketiranih Jugoslavena izjavilo je da ne treba tumača, čiju besplatnu pomoć za obavljanje poslova također mogu koristiti. Razumljivo je da se besplatnog tumača ne može koristiti kod kupovine automobila i sl., ali ga se može koristiti za pomoć na sudu, općini, poreznom uredu, zavodu za zapošljavanje i sl. Samo u uredima za zapošljavanje radi 11 osoba koje govore hrvatskim ili srpskim jezikom, dok su u cijeloj Švedskoj 1972. god. bile prijavljene u ukupno 22 grada čak 142 osobe koje u slučaju potrebe mogu poslužiti kao tumači jugoslavenskim građanima. Njih za takve usluge plaćaju švedske općine.

a) **Dječji doplatak.** Budući da među stranim radnicima, pa tako i našim, prevladavaju relativno mladi ljudi koji u prosjeku, kao što je već ranije pokazano, imaju više djece nego njihovi vršnjaci u Jugoslaviji, važna je činjenica da oni u Švedskoj imaju pravo na dječji doplatak jednako kao i domaća stanovništvo. Od 1969. god. za djecu ispod 16 godina prima se 900 Skr po djetetu godišnje.¹⁰⁵ Taj novac u pravilu prima majka kao pomoć za uzgoj djeteta i to tromjesečno. Dječji doplatak ne ovisi o prihodima roditelja i nije oporezovan. Da bi ga strani građanin dobio za svoje dijete treba biti nastanjen u Švedskoj najmanje 6 mjeseci i mora dijete registrirati radi mogućnosti stalnog praćenja broja stanovnika.

b) **Povlastice za školovanje.** Oni koji nakon navršene šesnaeste godine, dakle, poslije završene osnovne škole nastavljaju školovanje, dobivaju do navršene 21 godine tzv. školsku potporu od 75 Skr mjesečno, te po 100 Skr

¹⁰³ New to Sweden, str. 99.

¹⁰⁴ Invandrarutredningen 2, SOU 1972 : 83, Stockholm (1972), str. 16.

¹⁰⁵ New to Sweden, str. 101.

mjesečno za odvojeni život, ako se ne školuju u mjestu boravka roditelja, a posebno primaju i dodatak za putne troškove.

Učenicima koji su navršili 21 godinu potpora je povećana na 175 Skr mjesečno. Osim toga, učenici svih srednjih škola mogu lako dobiti i tzv. učenički zajam kojim mogu podmiriti troškove školovanja.

Studenti univerziteta i odgovarajućih visokih škola primaju državnu studentsku pomoć do maksimalne sume od 7 980 Skr godišnje. Od te sume 1 750 Skr godišnje primaju kao nepovratnu pomoć, dok se ostatak mora vraćati nakon završenog studija.¹⁰⁶

c) Obiteljska pomoć. Da bi se mogao opremiti stan osiguran je tzv. zajam za uređenje stana. Mogu ga dobiti ljudi pred ženidbom, mladi bračni parovi ili osobe koje žive same, a imaju dijete ispod 16 godina. Maksimalna suma takvog zajma iznosi 6 000 Skr, a mora se vratiti u roku od 6 godina. Strani građani koji su barem dvije godine nastanjeni u Švedskoj mogu dobiti tzv. zajam za izgradnju stana. Na taj način se također stimulira doseljenike da se zadužuju u Švedskoj i da se tako čvršće vežu uz nju.

Da bi se pomoglo obiteljima s više djece s niskim dohocima daje se tzv. stambeni dodatak za svako dijete ispod 17 godina. On je dijelom plaćen od države, a dijelom od općine. Visina dodatka određuje se prema visini prihoda porodice. Najveći iznos državnog dodatka je 75 Skr po djetetu mjesečno. Da bi se dobio i općinski dodatak potrebno je imati vlastiti stan s dokazom da mjesečni troškovi stanovanja obitelji iznose više od 425 Skr.¹⁰⁷

Stranci, kao i domaće stanovništvo, mogu dobiti zajam za izgradnju vlastite kuće, samo što uz molbu moraju priložiti dozvolu općine o kupljenom gradilištu.¹⁰⁸ Također se mogu dobiti zajmovi za rekonstrukciju kuća, stanova, unapređenje imovine itd., zatim dodatak za održavanje kuća i sl.

Da bi majkama olakšali posao organizirani su na općinskom nivou dječji vrtići i igrališta za predškolsku i mlađu školsku djecu. Djeca se tamo mogu igrati ili učiti pod kontrolom, ali to roditelji dijelom moraju plaćati u skladu s visinom njihovih prihoda, a dijelom je subvencionirano od općine.

Djeci ispod 15 godina država daje pomoć za boravak u kampu za vrijeme ljetnih praznika u trajanju od najmanje tri tjedna. Organiziran je i smještaj djece u privatnim kućama.

Djeca koja iz bilo kojih razloga nemaju u roditeljskom domu potrebnu skrb i njegu, ili su pak ostala bez roditelja, zbrinuta su od općine i smještena u dječje domove ili privatne kuće. Isto je i s bolesnom djecom. Dječje socijalno staranje osigurava pomoć neudatim ili rastavljenim mladim majkama ispod 18 godina. Djeca koja žive s jednim neženjenim ili neudatim roditeljem imaju pravo na tzv. dodatak za uzdržavanje. Visina tog dodatka ovisi o financijskim mogućnostima osobe odgovorne za uzdržavanje djeteta, dogovoru roditelja ili odredbi suda. Taj dodatak dobivaju djeca samo do 16 godina. Njegovo eventualno produženje moguće je jedino za švedske državljane

¹⁰⁶ Ibid., str. 103.

¹⁰⁷ Stambeni dodatak za porodice s djecom 1973, *Upplaga för invandrare / serbokroatiska*, Lund (1972).

¹⁰⁸ New to Sweden, str. 106.

i državljane ostale četiri skandinavske zemlje, dok djeca ostalih stranih roditelja nakon završene šesnaeste godine imaju na njega pravo samo u slučaju ako su im roditelji registrirani kao stalno nastanjeni u Švedskoj ili ako su deklarirani kao građani bez države, odnosno političke izbjeglice.¹⁰⁹

d) **Osiguranje protiv ozljeda na radu.** Sve osobe u Švedskoj, bez obzira na državljanstvo, osigurane su protiv ozljeda na radu.¹¹⁰ Tu su uključene sve ozljede i nesretni slučajevi koji se dese na radu, redovitom dolasku ili odlasku s rada, te neka profesionalna oštećenja koja se javljaju kao posljedica dugog rada, bez obzira što nisu posljedica nesretnih slučajeva. Troškove ovog osiguranja snosi poslodavac i ono je jednako vrijedno bez obzira na vrstu posla, visinu primanja, te stalno ili privremeno zaposlenje. I neplaćeni učelnici koji se nalaze na praksi također su osigurani.

Osiguranje obuhvaća liječničku, zubarsku, bolesničku njegu, umjetna pomagala, putne troškove uzrokovane nezgodom, kompenzaciju za izgubljene prihode za vrijeme bolovanja i sl. Posebna briga posvećuje se ponovnom zapošljavanju djelomično nesposobnih osoba na odgovarajućim radnim mjestima, daje im se pomoć za kupovinu invalidskih kolica i sl.

e) **Osiguranje protiv nezaposlenosti.** Ovo osiguranje je dobrovoljno, kako za domaće, tako i za strane građane u Švedskoj. Vršiti se učlanjivanjem u osiguravajuću organizaciju koja redovito okuplja ljude istih profesija. Da bi radnik u slučaju ostanka bez posla dobio osiguranje od 50—150 Skr dnevno potrebno je da najmanje 52 tjedna prije toga plaća članarinu i bude prijavljen kao nezaposlen u zavodu za zapošljavanje. Član takve osiguravajuće organizacije dužan je primiti odgovarajući posao ako mu ga organizacija nađe čak i izvan mjesta stalnog boravka. U slučaju odbijanja takvog posla osiguravajuće prinadležnosti ukidaju se osiguraniku nakon četiri tjedna.

Država poduzima izvjesne druge mjere da bi osigurala ljude u slučaju eventualne nezaposlenosti. Ako neka osoba zbog nedovoljne školske spreme, nekog oštećenja ili zasićenosti radnih mjesta ne može naći posao u svojoj profesiji, osigurava joj se mogućnost profesionalne prekvalifikacije. Za vrijeme tog školovanja dobiva se specijalni dodatak, ali samo pod uvjetom da je radnik prijavljen kao nezaposlen u zavodu za zapošljavanje.

Ako osoba koja traži posao nađe radno mjesto izvan mjesta svog stalnog boravka, ona ima pravo na putne troškove, troškove nastale odvojenim životom, početnu pomoć i dodatak za opremu u novom mjestu rada.

Za one koji su ostali bez posla, a nisu osigurani kod neke od ranije spomenutih organizacija za osiguranje protiv nezaposlenosti, centralne ili lokalne vlasti osiguravaju tzv. pomoć nezaposlenima. Ona, osim nezaposlenosti kod građana nordijskih zemalja, nije ničim uvjetovana, jednako kao i za nezaposlene švedske državljane, dok ostali strani državljani mogu dobiti spomenutu pomoć samo ako su ranije imali redovito zaposlenje u Švedskoj najmanje godinu dana.¹¹¹

¹⁰⁹ Ibid., str. 108.

¹¹⁰ Ibid., str. 110.

¹¹¹ Ibid., str. 114.

f) **Socijalna pomoć.** Socijalnu pomoć u Švedskoj mogu dobiti podjednako strani i domaći državljani koji nisu obuhvaćeni nekim drugim oblikom socijalnog osiguranja, ili su im prinadležnosti od njega nedovoljne. Socijalna pomoć ima tri osnovne namjene: da bude financijska potpora, da osigura brigu o ljudima i da im daje pomoć savjetima. Mogu je dobiti svi oni kojima su vlastita sredstva nedovoljna, koji zbog starosti, invalidnosti, bolesti i sl. ne mogu sami sebe uzdržavati vlastitim radom, koji mogu takvom pomoći započeti vlastiti posao ili riješiti stambeno pitanje. Ova se pomoć daje direktno u obliku novčane potpore.

Ovaj prikaz socijalnih povlastica i mjera za sve osobe, pa tako i strane građane u Švedskoj, iznesen je u ovom obujmu zbog toga, da bi se mogle lakše sagledati i razumjeti tendencije velikog broja naših i ostalih stranih građana u toj zemlji da se u njoj duže ili zauvijek zadrže, pa čak i da prime švedsko državljanstvo. Da Švedskoj nije do toga stalo, ne bi im dala iste povlastice kao i svojim građanima i ne bi nastojala, kao što nastoji, da stranci s tim budu detaljno upoznati. Već je spomenut tzv. Imigrant servis gdje stranci besplatno dobivaju sve njima potrebne detaljne informacije i to na svom materinjem jeziku, kako bi što lakše ostvarili svoja prava u Švedskoj. Samo tumači koje većinom koriste tek prispjeli stranci, ali za važnije poslove i oni koji već dosta dobro znaju švedski, stoji Švedsku 11—15 milijuna Skr godišnje. To je velika suma novca koja je, preračunata u dinare po službenom kursu u kolovozu 1973. god (1 Skr = 2,42 dinara), iznosila između 26,6 i 36,3 milijuna dinara (2,6—3,6 milijarde starih dinara).¹¹²

Dakle, slobodno možemo zaključiti, da je Švedskoj stalo do stranih radnika i stranog stanovništva uopće. To političari javno ne govore, jer ne stvaraju imigracijsku politiku kao npr. Kanada ili Australija za cijeli ljudski vijek, već samo za 3—4 godine unaprijed. Međutim, oni su svjesni, kao i poslodavci koji to javno i govore, da bi bez stranaca Švedska počela zaostajati u razvoju za zapadnom Evropom, a to bi se neminovno moralo negativno odraziti na čitav niz pokazatelja, počevši od obujma proizvodnje, pa sve do životnog standarda.

5. Ostala prava i dužnosti

Vodeći princip švedske vlade je pružiti strancima u svojoj zemlji isti status kao i svojim državljanima. Stranci imaju uglavnom ista prava i privilegije kao i domaće stanovništvo ako se nisu ogriješili o švedski zakon. U tom slučaju mogu biti čak i protjerani iz zemlje. Oni osobno, kao i njihov posjed, uživaju zaštitu švedskih vlasti i u slučaju potrebe imaju pravo tražiti zadovoljštinu na švedskom sudu.

Razlike u odnosu na švedske državljane dolaze do izražaja samo u određenim stvarima. Osnovna razlika je da stranci nemaju bezuvjetno pravo na boravak i rad u Švedskoj. Za boravak duži od tri mjeseca treba tražiti posebnu dozvolu boravka koja se obično daje za razdoblje od godinu dana. U slučaju da se stranac ogriješio o švedski zakon, može biti i opozvana.¹¹³ Ovu

¹¹² Informacija dobivena u Invandrarutredningenu u Stockholmu u siječnju 1973. god.

¹¹³ New to Sweden, str. 26.

dozvolu ne trebaju djeca ispod 16 godina, već se unose na dozvolu roditelja, te državljani ostalih nordijskih zemalja. Aktivni stranci iz nenordijskih zemalja, koji žele raditi u Švedskoj, moraju kod švedskih predstavništava u svojim zemljama dobiti dozvolu za rad prije dolaska u Švedsku.¹¹⁴ U slučaju da je nemaju ne mogu se više zaposliti, kao što je to bio slučaj ranije. Nakon dvogodišnjeg boravka u Švedskoj stranci mogu dobiti dozvolu za nastanjivanje. Nakon toga nije im više potrebna boravišna dozvola, a niti viza. Švedani takve strance smatraju već napola svojim državljanima.

Stranci, kao i domaće stanovništvo, imaju pravo slobode govora, vjere i dogovora, ali jednako moraju i poštivati švedske zakone i plaćati porez. Oni nisu švedski vojni obveznici i ne mogu glasati na izborima, iako se već duže vremena radi na tome da im se dozvoli glasanje na lokalnim izborima. Takva aktivnost švedskih političkih organa rezultirala je donošenjem zakona po kojem će i strani radnici u Švedskoj imati pravo biranja na općinskim izborima počevši od 1976. god.¹¹⁵

Stranci imaju pravo i na dobivanje švedskog državljanstva, pod uvjetom da su stariji od 18 godina, da su najmanje sedam godina živjeli u Švedskoj, da se nisu ogriješili o švedski zakon i da su u mogućnosti uzdržavati sebe i svoju obitelj. Komisija za donošenje zakona predložila je da se pod istim uvjetima razdoblje za stjecanje švedskog državljanstva smanji za pripadnike nenordijskih zemalja na 5, a za državljane nordijskih zemalja na svega 2 godine.¹¹⁶

Iz ovog se vidi koliko je Švedska liberalna, tolerantna, pa čak i privlačna za strance i koliko su, osim mogućnosti zaposlenja i boljih zarada i drugi razlozi mogli biti presudni u formiranju nečije odluke da se privremeno ili stalno zaposli i nastani u Švedskoj.

6) Udaljenost

Iako je u vrijeme najnovijih suvremenih prometnih sredstava čak i veliku udaljenost moguće prijeći u relativno kratkom vremenskom razdoblju, ipak je ne možemo zanemariti. Ona je jedan od činilaca koji nepovoljno djeluju na povratak migranata. Udaljenost između Švedske i Jugoslavije je velika. Između Beograda i Stockholma najkraćom redovitom željezničkom linijom preko Budimpešte, Praga, Berlina i Trelleborga ona iznosi 2 365 km (sl. 2). Mnogi radnici iz Jugoslavije koji rade u Švedskoj putuju također redovnom željezničkom linijom od Beograda preko Zagreba, Beča, Regensburga, Hamburga i Kopenhagena za Stockholm. Ovaj pravac mnogo je duži (2 950 km), a kao i svaki drugi tako dugački put željeznicom veoma je naporan, jer ovaj zahtijeva 42 sata sjedenja u vlaku. Naporno je također putovati i vlastitim automobilom. Od Beograda kroz istočnoevropske zemlje, preko Budimpešte, Praga, Berlina i Trelleborga do Stockholma treba prevaliti oko 2 200 km, da kroz zapadnoevropske zemlje između spomenuta dva glavna grada, preko Zagreba, Ljubljane, Salzburga, Münchena, Nürnberga, Hamburga

¹¹⁴ Ibid., str. 22.

¹¹⁵ Invadrarutredningen 3, Summary in English, SOU 1974 : 69, str. 28.

¹¹⁶ Ibid.

i Kopenhaga ima cestom oko 2 900 km. Zbog toga naši radnici najčešće koriste redovitu zrakoplovnu vezu Beograd—Zagreb—Prag—Kopenhagen—Stockholm (oko 2 500 km), koja je, razumljivo, najbrža (3 sata i 45 minuta), ali i najskuplja.

Unatoč činjenici što i JAT i SAS daju 50 % niže cijene na njihovim redovitim linijama između Švedske i Jugoslavije za jugoslavenske građane koji rade u Švedskoj, još uvijek su cijene prijevoza relativno visoke zbog veće udaljenosti između Švedske i Jugoslavije u odnosu na druge evropske zemlje s većim brojem naših radnika. Ovo uvjetuje prosječno manji broj godišnjih posjeta kući, rođacima i općenito rodnom kraju. Rjeđi direktni kontakti s domovinom postepeno otuđuju naše radnike. Njima je bilo jednostavnije dovesti članove svoje obitelji u Švedsku, nego ih posjećivati u Jugoslaviji. Glavni razlog tome je velika udaljenost.

Prema tome udaljenost bitno utječe na to da se neki radnici iz Jugoslavije u Švedskoj iz privremenih migranata postepeno pretvaraju u stalne emigrante.

VII PROBLEM POVRATKA

1. Mišljenje o Švedskoj

Poznavanje mišljenja naših radnika o zemlji koja im je ukazala gostoprivstvo, dala zaposlenje, visoke prihode i tako omogućila mnogo viši životni standard nego što su ga imali kod kuće, riješila im stambene prilike, omogućila besplatno školovanje djece i njihovo osobno obrazovanje, koja im je dala gotovo sva prava kao i svojim građanima, neobično je važno kako bi se mogli suočiti s problemima njihovog povratka u domovinu.

Tabl. 70. Anketirani Jugoslaveni 1969. god. u Švedskoj s obzirom na njihove odgovore na pitanje: »Da li bi doselili u Švedsku da ste o njoj znali koliko sada znate?« (u %)*

Table 70 The sampled Yugoslavs in Sweden in 1969 according to their answer to the question: »Would you have migrated to Sweden if you had known what you know now about it?« (in %)

SR	da	nisam siguran	ne
BiH	59,6	22,5	17,9
Hrvatska	73,1	16,1	10,8
Makedonija	73,0	13,0	14,0
Slovenija	68,5	17,7	13,8
Srbija	73,5	14,9	11,6
UKUPNO	72,0	15,9	12,2

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

* Crna Gora nije iskazana zbog malog broja njenih građana u Švedskoj

Na žalost, ne raspoložemo nikakvim drugim podacima osim odgovora anketiranih jugoslavenskih građana u Švedskoj 1969. god. na pitanje da li bi doselili u Švedsku da su o njoj ranije znali toliko koliko sada znaju (tabl. 70), te kako su zadovoljni na radu u Švedskoj (tabl. 71).

Gotovo polovina anketiranih bila je mišljenja da bi dobili bolji posao i bolje plaće da su više znali švedski. Postotak takvih je mnogo veći među

Tabl. 71. Anketirani Jugoslaveni u Švedskoj 1969. god. s obzirom na njihovo zadovoljstvo na radu i namjeru povratka u Jugoslaviju (u %)

Table 71 Sampled Yugoslavs in Sweden in 1969 with regard to their satisfaction with work and their intentions to return to Yugoslavia (%)

Namjeravaju se vratiti u Jugoslaviju	Zadovoljstvo na radu			
	Jako zadovoljni	Dosta zadovoljni	Ne posebno zadovoljni	Nezadovoljni
da	34,9	32,0	22,0	11,1
neodlučni	38,0	32,8	18,5	10,7
ne	39,7	40,5	11,4	8,4
UKUPNO	37,5	35,1	17,3	10,4

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

onima koji su kraće vrijeme u Švedskoj. Zanimljivo je da je čak 30,5 % Jugoslavena u Švedskoj bilo mišljenja da im ni jezik ne bi pomogao u pronalaznju boljeg zaposlenja.

2. Odlazak iz Švedske

Da je Švedska ipak vrlo atraktivna za naše emigrante najbolje nam pokazuju odgovori iste skupine anketiranih Jugoslavena u toj zemlji (tabl. 72). Čak 40,5 % od njih ne žele više iseliti iz te zemlje, svega 16,5 % namjerava

Tabl. 72. Anketirani Jugoslaveni u Švedskoj 1969. god. prema namjeri daljnjeg boravka u toj zemlji (u %)

Table 72 Sampled Yugoslavs in Sweden in 1969 according to their intention to stay in that country (%)

Spol	Namjeravaju iseliti			
	U Jugoslaviju	U neku drugu zemlju	Nisu još odlučili	Ne
muški	17,1	2,5	39,6	40,8
žene	15,6	—	44,3	40,1
UKUPNO	16,5	1,5	41,5	40,5

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

se vratiti natrag u Jugoslaviju, a 1,5 % kani iseliti u druge zemlje. Veliki udio od 41,5 % nije se još definitivno odlučio. Ako ih se čak i polovina iz te skupine odluči za povratak u Jugoslaviju, to će još uvijek iznositi samo 1/4 vrijednosti od ukupnog broja naših ekonomskih emigranata koji su otišli na rad u Švedsku. To nam najrječitije govori, barem što se Švedske tiče, da tretiranje naših radnika u inozemstvu, kao »radnika na privremenom radu u inozemstvu«, nije ni izdaleka ispravno, jer to je samo nastavak predratne ekonomske emigracije, odnosno, viška radne snage iz Jugoslavije, koje je sada još potencirano željom za što većim zaradama. Tako je, npr., iz Švedske tijekom 1971. god. iselilo 1 332 jugoslavenska državljana, što je svega 3,6 % od ukupnog broja naših građana početkom iste godine u Švedskoj.¹¹⁷ Od toga broja 1 135 ili 85 % vratilo se u Jugoslaviju, a 197 ili 15 % iselilo je u druge zemlje i to najviše u Kanadu i Australiju (tabl. 73). To je svega 0,4 % od

Tabl. 73. Jugoslavenski državljani koji su iz Švedske emigrirali u Kanadu i Australiju od 1967. do 1971. god.

Table 73 Yugoslav citizens who emigrated to Canada and Australia from Sweden 1969—1971

Emigrirali u	1967.	1968.	1969.	1970.	1971.	Ukupno
Kanadu	107	71	24	54	?	256
Australiju	?	6	12	15	24	57

Izvor: 1. Immigration Statistics 1967—1970, Canada Immigration Division, Department of Manpower and Immigration, Ottawa (1968—1971) i 2. Australian Immigration 1968—1971, Consolidated Statistics, Canberra (1969—1972).

ukupnog broja jugoslavenskih državljana u Švedskoj početkom 1971. god. Dakle, za sada se vraćanja u Jugoslaviju i iseljavanje jugoslavenskih državljana iz Švedske u druge zemlje ne odvija prema njihovim izjavama u anketi (tabl. 72).

Razlike u namjerama u pogledu iseljavanja iz Švedske neznatne su između naših muškaraca i žena. Ipak, zanimljivo je, da se u Jugoslaviju želi vratiti manji postotak žena od muškaraca, te da u neku drugu zemlju namjeravaju preseliti samo muškarci. Postotak neodlučnijih žena prema očekivanju nešto je veći nego kod muškaraca, dok je postotak onih koji ne namjeravaju iseliti iz Švedske i kod muškaraca i kod žena gotovo isti.

Analizirajući odgovore na isto pitanje prema republičkoj pripadnosti anketiranih, dolazimo do podataka o njihovoj velikoj međusobnoj razlici (tabl. 74). Tako se, npr., ne namjerava više iseliti iz Švedske čak 50 % emigranata iz Hrvatske, a samo 21,9 % iz Crne Gore. U Jugoslaviju se namjerava vratiti najveći dio emigranata iz Bosne i Hercegovine, a najmanji iz Hrvatske. Iako je onih koji se namjeravaju iseliti u neku drugu zemlju relativno malo, karakteristično je, da ih je najviše kod emigranata iz Slovenije, a da istovremeno ni jedan čovjek iz Makedonije, Bosne i Hercegovine ni Crne Gore nije pokazao takvu namjeru.

¹¹⁷ Befolknings förändringar 1971, Stockholm (1972), str. 203—204.

Tabl. 74. Anketirani Jugoslaveni 1969. god. u Švedskoj prema republičkoj pripadnosti i prema namjeri daljnjeg boravka ili iseljenja (u %)*
 Table 74 Sampled Yugoslavs in 1969 in Sweden by republic and their intentions for a further stay or emigration (%)

SR	U Jugoslaviju	Namjeravaju iseliti			Ukupno
		U neku drugu zemlju	Ne	Još nisu odlučili	
BiH	22,3	—	23,9	53,8	100
Hrvatska	10,0	1,0	50,0	38,1	100
Makedonija	14,8	—	37,0	48,2	100
Slovenija	15,8	2,3	39,7	42,2	100
Srbija	20,5	1,6	37,9	40,0	100
Jugoslavija	16,5	1,5	40,5	41,5	100

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

* Crna Gora nije uključena zbog malog broja njenih emigranata u Švedskoj.

Da u namjerama daljnjeg boravka postoje vidne razlike među radnicima iz pojedinih jugoslavenskih republika primijetili su već i Šveđani. Zanimljivo je razmotriti njihovo tumačenje tih razlika. Proučavajući strance u Švedskoj E. Wadensjö je primijetio da jaču tendenciju stalnog nastanjivanja u Švedskoj pokazuju emigranti iz industrijski razvijenijih zemalja. Iz industrijski nedovoljno razvijenih zemalja dolaze u Švedsku oni emigranti koji su iz najrazvijenijih dijelova takvih zemalja. Kao primjer spomenuo je Finsku i Jugoslaviju.¹¹⁸ On smatra, da zbog jače industrijaliziranosti i duže industrijske tradicije u Sloveniji i Hrvatskoj u odnosu na ostale dijelove Jugoslavije, spomenute republike daju više industrijskog proletarijata koji nije poput seljaka vezan za vlastiti zemljišni posjed ili kuću, te se u njemu uvijek lakše

Tabl. 75. Anketirani Jugoslaveni 1969. god. u Švedskoj iz industrijski razvijenijih republika i ostalog dijela Jugoslavije prema namjeri daljnjeg boravka (u %)

Table 75 Sampled Yugoslavs in 1969 in Sweden from industrially developed republics and the remaining portions of Yugoslavia according to their intention for a further stay (%)

Dio Jugoslavije	U Jugoslaviju	Namjeravaju iseliti			Planirali iseliti još prilikom dolaska
		U neku drugu zemlju	Nisu još odlučili	Ne	
Slovenija i Hrvatska	11,7	2,0	19,3	47,0	32,8
Ostali dio Jugoslavije	19,7	1,2	43,0	31,1	32,9

Izvor: Wadensjö, Immigration och samhällsekonomi, str. 106.

¹¹⁸ Wadensjö, E., Immigration och samhällsekonomi, str. 106.

nego među ostalima nađe onih koji se bez naročite nostalgije odluče naseliti u inozemstvu tabl. 75). U tome sigurno ima mnogo istine, ali je također sigurno da takvu konstataciju ne možemo generalno prihvatiti. U svakom slučaju potrebno bi bilo provesti mnogo detaljnije istraživanje.

Zanimljivo je, npr., da je još prilikom dolaska naših građana u Švedsku broj onih koji su se planirali nakon izvjesnog vremena iseliti iz Švedske bio isti i kod doseljenika — nazovimo ga tako — industrijskog dijela Jugoslavije i iz ostalog njenog dijela. To govori u prilog tvrdnji da se industrijski proletarijat lakše prilagođava i brže veže za novu sredinu. Iz Slovenije i Hrvatske čak se 19,1 % od onih koji su došli s namjerom da se jednom vrate u Švedskoj predomislilo, dok kod ostalog dijela Jugoslavije taj udio iznosi svega 12 %. Proučavajući Jugoslavene u Malmö K. Belfrage je konstatirala da je prilikom dolaska u Malmö svega 18 % jugoslavenskih radnika planiralo i povratak, čak 65 % je izjavilo da se više ne namjerava vratiti u Jugoslaviju, dok ih je svega 17 % odgovorilo da o tome još ne razmišlja.¹¹⁹

Pravu sliku slabe tendencije i negativnog trenda u pogledu iseljavanja iz Švedske najbolje pokazuje činjenica da broj onih koji planiraju napustiti tu zemlju rapidno i proporcionalno opada s dužinom boravka u Švedskoj (tabl. 76).

Tabl. 76. Anketirani Jugoslaveni u Švedskoj 1969. god. koji planiraju iz nje iseliti klasificirani prema godinama dolaska u Švedsku (u %)
Table 76 Sampled Yugoslavs in Sweden in 1969 who planned to leave classified by their year of arrival in Sweden (%)

Godina dolaska u Švedsku	1968.	1967.	1966.	1965.	1964.
% onih koji iz nje planiraju iseliti	27	22	18	16	12

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

Od prosječno 18 % Jugoslavena koji su u anketi izjavili da namjeravaju iseliti iz Švedske (bilo u Jugoslaviju ili u neku drugu zemlju), 27 % ih je bilo među onima koji su u Švedskoj boravili nepunu godinu dana, a još svega 12 % među doseljenim u 1964. god. Ovo je najevidentniji podatak koji nam dokazuje postepeno ali sigurno pretvaranje naših privremenih migranata u Švedskoj u stalne emigrante. Takav slučaj nije specifičan samo za naše građane u toj zemlji, već je različitim intenzitetom izražen i kod ostalih stranaca. Npr., iz Švedske više ne namjerava iseliti 33,5 % Talijana, 39,7 % Finaca, 40,5 % Jugoslavena i čak 59,0 % Nijemaca na radu u toj zemlji.¹²⁰

Među našim građanima u Švedskoj koji su u anketi odgovorili da namjeravaju iz nje iseliti, svega 4,5 % planiralo je iseliti u razdoblju od jedne godine, 11,4 % u razdoblju nakon 1—5 godina, a čak 84,1 % nakon više od pet godina. Već sada možemo sa sigurnošću tvrditi da će mnogi od onih koji su odgovorili da planiraju iseliti iz Švedske nakon 5 ili više godina, možda

¹¹⁹ Belfrage, K., Jugoslaver i Malmö, str. 47.

¹²⁰ Wadensjö, E., Immigration och samhällsekonomi, str. 98.

i nesvjesno, iz godine u godinu, odgađati svoj odlazak dok konačno ne shvate koliko su srasli, koliko su se saživjeli sa Švedskom i koliko im povratak, što ga više odgađali, postaje sve teži, kompliciraniji, gotovo nemoguć.

3. Integracija u švedsko društvo i počeci asimilacije

Upravo spomenuto odgađanje odlaska iz Švedske nije ništa drugo nego postepena, sigurna i iz godine u godinu sve čvršća integracija u švedsko društvo. Baš zbog svoje postepenosti ona je za njezine aktere gotovo neprijetna. Ipak, očituje se na čitavom nizu primjera.

Okupljanje i aktivnost većine stranaca u svojim klubovima, restoranima, prodavaonicama i sl., zaista je na zavidnoj visini. Oni u njima organiziraju priredbe ne samo za svoje pripadnike, već i za ostale građane Švedske. Na taj način odupiru se bržoj asimilaciji, a ako već neminovno dolazi do integracije, onda integrirajući sebe obogaćuju i švedsko društvo novim elementima svoje kulturne baštine. U tome naročito prednjače baš evropski južnjaci, Grci, Talijani i Španjolci, te Finci. Međutim, to nije slučaj i s našim građanima, što posebno izaziva čuđenje kod Šveđana. U Švedskoj gotovo da i nema jugoslavenskih restorana, prodavaonica suvenira i sl. Unatoč tome što postoje 24 jugoslavenska kluba (stanje u travnju 1973. god.)¹²¹ okupljanje i aktivnost nisu na zavidnoj visini. Prije bi se moglo reći da dolazi do okupljanja na osnovi nacionalne pripadnosti, dakle, da svojevrsne dezintegracije jugoslavenskih građana u Švedskoj. Teško je reći da li se integracija u švedsko društvo na taj način ubrzava ili usporava, ali je evidentno da ona postoji.

Tabl. 77. Prosječni broj žena na 100 muškaraca u inozemstvu i posebno u Švedskoj po SR i AP 1971. god.

Table 77 The average number of women per 100 men abroad and for Sweden separately, by republic and autonomous province, 1971

SR ili AP	Ukupni udio žena u inozemstvu	Udio žena u Švedskoj
Bosna i Hercegovina	27,8	57,2
Crna Gora	23,8	44,5
Hrvatska	58,2	56,3
Makedonija	22,1	55,6
Slovenija	67,0	57,7
Uža Srbija	55,6	73,6
Vojvodina	74,6	87,8
Kosovo	5,0	12,0
Jugoslavija	45,8	65,1

Izvor: Lica na privremenom radu u inostranstvu, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1971.

¹²¹ Tadić, S. (član Predsjedništva Vijeća SSH), Izvještaj s puta po Švedskoj u vremenu od 20—28. IV 1973. god., Zagreb (1973), str. 9.

Na duže zadržavanje stranaca u Švedskoj, a time i veće mogućnosti integracije, utječe činjenica što tamo rijetko dolaze sami pojedinci, već se naseļavaju čitave obitelji. Dok je, npr., na 100 muškaraca od cjelokupne suvremene jugoslavenske emigracije 1971. god. dolazilo prosječno svega 48,8 žena, u Švedskoj je njihov broj bio znatno veći i iznosio je 65,1 (tabl. 77). Razlike između pojedinih dijelova Jugoslavije bile su i tu velike, tako da je kod vodeće Vojvodine dolazilo čak 87,8 žena na 100 muškaraca u Švedskoj, dok je kod posljednjeg Kosova taj broj iznosio svega 12. Zanimljivo je da su samo Slovenija i Hrvatska imale prosječno veći broj žena na 100 muškaraca kod cjelokupnog broja naših građana u inozemstvu nego kod svojih građana u Švedskoj.

Međutim, mnogo više od upravo iznesenih podataka govore nam podaci o oženjenim i udatim Jugoslavenima u Švedskoj i državi boravka njihovih bračnih drugova (tabl. 78). Čak 97,1 % jugoslavenskih građana koji su za vrijeme održavanja ankete bili u bračnoj zajednici živjeli su zajedno sa svojim bračnim drugovima u Švedskoj. Svega 2,4 % imalo je bračnog druga u Jugoslaviji, a 0,5 % u nekoj drugoj zemlji. Ovako veliki postotak bračnih drugova, što gotovo redovito znači i cijelih porodica u Švedskoj, pokazuje nam tendenciju dužeg boravka Jugoslavena u toj zemlji, što je podloga za integraciju.

Boravak cijele obitelji u Švedskoj ne samo da povećava stupanj integracije već često omogućuje i prve početke asimilacije. Naime, ranije smo saznali da gotovo 3/4 jugoslavenske djece školskog uzrasta pohađa u Švedskoj škole samo na švedskom jeziku, bez sudjelovanja u dopunskoj nastavi na materinjem jeziku. Takva djeca na školovana i odgojena u švedskom duhu, sve češće misle i reagiraju na švedski način, govore pravilnije, a ponekad i bolje švedski nego svoj materinji jezik, djelomično postaju stranci u odnosu

Tabl. 78. Oženjeni ili udati Jugoslaveni u Švedskoj 1969. god. prema zemlji boravka bračnog druga i godini dolaska u Švedsku (u %)
Table 78 Married Yugoslavs in Sweden in 1969 by country of residence of spouse and year of arrival in Sweden (%)

Godina dolaska u Švedsku	Švedska	Jugoslavija	Neka druga zemlja	Ukupno
1968	54,9	5,1	—	100
1967	98,8	1,2	—	100
1966	98,4	1,6	—	100
1965	94,5	3,9	1,6	100
1964	100,0	—	—	100
UKUPNO	91,7	2,4	0,5	100
Muškarci	96,2	3,8	—	100
Žene	98,0	0,7	1,3	100

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

na starije članove u vlastitoj obitelji i što je ovdje najbitnije, predstavljaju glavni uzrok trajnog zadržavanja roditelja u Švedskoj.

To je možda najuobičajeniji direktni razlog zadržavanja većine Jugoslavena u Švedskoj. Dakle, njihova asimilacija, ako do nje u punom smislu te riječi uopće dođe, počinje od mladih ljudi i to naročito onih, koji su u Švedskoj niz godina pohađali i završili švedsku školu.¹²² Stariji ljudi mogu uzeti i švedsko državljanstvo, što se u Švedskoj smatra potpunom asimilacijom, međutim, oni se nikada neće posve odviknuti starih navika, načina života, materinjeg jezika i sl. Po naglasku i izgovoru njihovog švedskog jezika uvijek će se prepoznati da nisu pravi Šveđani. Jednom riječju, oni se možda mogu odlično integrirati u švedsko društvo, ali za potpuno saživljavanje s njim, što je neophodno za asimilaciju, postoje realne mogućnosti samo za mlađe stanovništvo. Za Švedsku je to povoljno, jer iz godine u godinu broj mlađeg stanovništva stranaca u Švedskoj sve je veći. Tako je, npr., krajem 1968. god. udio jugoslavenskih državljana u Švedskoj koji su bili mlađi od 17 godina iznosio 27,7 %, a početkom 1973. god. već 31,7 %. To znači da se prosječno

Tabl. 79. Anketirani Jugoslaveni u Švedskoj po dobnim skupinama 1969. god. prema državljanstvu supruge-a (u %)

Table 79 Sampled Yugoslavs in Sweden according to age group and by nationality of spouse, 1969 (%)

Spol	Državljanstvo supruge-a	D o b				Ukupno
		16—25	26—35	36—45	46—67	
UKUPNO	jugoslavensko	80,5	82,9	93,9	98,3	85,8
	švedsko	12,4	11,7	4,2	1,7	9,6
	neko drugo	7,1	5,4	1,9	—	4,6
	SVEGA	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Oženjeni muškarci	jugoslavensko	69,3	75,0	92,8	100,0	80,5
	švedsko	7,2	17,1	4,9	—	12,0
	neko drugo	23,5	7,9	2,3	—	7,5
	SVEGA	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Udate žene	jugoslavensko	84,8	97,2	95,7	93,4	92,8
	švedsko	14,4	2,0	3,1	6,6	6,4
	neko drugo	0,8	0,8	1,2	—	0,8
	SVEGA	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Anketa u Švedskoj 1969. god.

¹²² Swedner, H., Om assimileringssprofiler, Sociologisk Forskning 1967 : 4, Lund (1967).

godišnje povećavao za 1 %, što ujedno predstavlja i povećanje osnovice potencijalnih novih švedskih državljana.

Bržu integraciju ili asimilaciju dijela stranaca u Švedskoj osobito pospešuju i miješani brakovi (tabl. 79). Niti Jugoslaveni nisu u tome iznimka, iako moramo naglasiti da je udio miješanih brakova kod Jugoslavena u Švedskoj manji nego kod ostalih stranaca. Razlog tome je njihov kasniji početak doseljavanja u Švedsku. Na žalost, raspolažemo samo podacima ankete iz 1969. god., a od tad je postotak miješanih brakova kod naših građana u Švedskoj sigurno znatno porastao.

Od svih Jugoslavena u Švedskoj koji su 1969. god. bili oženjeni, 85,8 % predstavljale su veze među partnerima jugoslavenskim državljanima, 9,6 % sa švedskim, a 4,4 % s državljanima nekih drugih zemalja. Miješanih brakova bilo je mnogo više kod mlađih ljudi, što je i razumljivo. U dobi od 16—25 godina 19,5 % Jugoslavena živjelo je u braku s bračnim drugom druge narodnosti (12,4 % švedske i 7,1 % neke druge), dok je u dobi od 46—67 godina svega 1,7 % Jugoslavena imalo bračnog druga švedske narodnosti.

Razlike u tome su velike između naših muškaraca i žena. Broj Jugoslavena oženjenih strankinjama veći je nego kod naših žena. Ukupno 19,5 % jugoslavenskih muškaraca bilo je oženjeno strankinjama (12,0 % Šveđankama i 7,5 % državljanikama neke druge zemlje), dok je kod jugoslavenskih žena u Švedskoj taj postotak iznosio svega 7,2 % (6,4 % bilo je udatih za Šveđane, a 0,8 % za državljanke nekih drugih zemalja). Razlike su uočljive i po dobnim skupinama. Dok kod muškaraca broj miješanih brakova opada s godinama tako, da u posljednjem navedenom razdoblju nema ni jednog miješanog braka, kod žena je, izuzmemo li najmlađe dobnog razdoblje, stanje potpuno obrnuto.

U svakom slučaju, 14,2 % miješanih brakova, koliko ih je bilo kod naših građana u Švedskoj 1969. god., govori o širokoj osnovici za asimilaciju, koja se do danas sigurno još i znatno proširila. Npr., od 1967. do 1969. god postotak jugoslavenskih muškaraca oženjenih Šveđankama porastao je od 10,1 % na 12,0 %.¹²³ Za očekivati je da se taj postotak i dalje povećavao. Gotovo sa sigurnošću možemo tvrditi da će daleko veći broj oženjenih ili udatih jugoslavenskih državljana za švedske državljanke u Švedskoj htjeti i ostati u toj zemlji, nego ,to će švedskih državljana iz istih brakova htjeti napustiti svoju zemlju i s bračnim drugovima, eventualno, doseliti u Jugoslaviju.

Na takav se način putem školovanja, visokog životnog standarda, miješanih brakova, švedskog načina života i sl. iz godine u godinu sve jače ostvaruju švedska nastojanja da vežu te ljude za Švedsku. U tim nastojanjima Švedska nikoga ni na što ne prisiljava. Ona doduše privlači i indirektno veže strance svojim humanim zakonima, povlasticama i pravima koje im daje jednako kao i svome stanovništvu, ali prepušta strancima na volju da sami odluče žele li se samo integrirati sa švedskim društvom, tj. zadržati svoje kulturne tradicije i način života u onoj mjeri u kojoj se oni mogu gajiti i odvijati unutar Švedske, ili se žele asimilirati, tj. potpuno prihvatiti švedski način života i stopiti se sa švedskim društvom, primajući i švedsko državljanstvo.

Koliki je opseg asimilacija dosegla najbolje se može vidjeti iz podataka o broju stranaca koji su do sada uzeli švedsko državljanstvo (tabl. 80). Njih je u razdoblju poslije drugog svjetskog rata bilo gotovo 24 000, a među njima

¹²³ Invandrarutredningen 1, Stockholm (1971), str. 29.

i gotovo 3 300 jugoslavenskih državljana. Dakle, **Jugoslaveni su činili svega 1/100 od ukupnog broja novih švedskih državljana, što je relativno malo kad znamo da oni čine gotovo 1/10 od ukupnog broja stranaca u Švedskoj.** Razlog tome je, prvenstveno, mnogo kasniji početak imigracije Jugoslavena u Švedsku u usporedbi s ostalim strancima. Pojedinačnih imigracija u Švedsku bilo je iz Jugoslavije i ranije, ali neznatno. U velikom broju počinju dolaziti u tu zemlju tek nakon 1964. god., a najviše krajem 1960-ih godina.

Tabl. 80. Svi stranci i Jugoslaveni u Švedskoj koji su u razdoblju nakon II svjetskog rata primili švedsko državljanstvo

Table 80 All foreigners and Yugoslavs in Sweden who in the period after World War II took Swedish citizenship

Godina	Stranci dobili švedsko državljanstvo	Od toga Jugoslaveni	Broj aktivnih Jugoslavena u Švedskoj
1946	2 972	—	—
1947	3 706	—	—
1948	3 689	—	—
1949	2 968	—	—
1950	2 342	3	—
1951	4 485	5	—
1952	6 253	12	—
1953	8 327	14	—
1954	9 235	16	—
1955	10 686	16	—
1956	9 450	16	—
1957	9 068	23	—
1958	9 359	22	—
1959	10 727	30*	—
1960	8 452	41	—
1961	7 745	36	110
1962	8 432	40	1 941
1963	9 522	185	2 416
1964	9 819	228	2 594
1965	10 529	162	3 660
1966	11 535	189	7 569
1967	9 431	294	13 069
1968	10 317	198	14 016
1969	12 736	73	14 799
1970	13 028	232	17 710
1971	11 577	282	17 710
1971	10 305	467	24 025
1973	12 901	707	?
UKUPNO 1946—1973	239 596	3 291	—

* procjena

Izvor: Befolknings förändringar 1971, Del 3, Stockholm (1972), str. 210.

Moramo imati na umu da dobivanje švedskog državljanstva nije ni tako jednostavno. Švedski zakon zahtijeva da stranac, koji podnosi molbu za dobivanje švedskog državljanstva, mora prije toga provesti u Švedskoj najmanje 7 godina (osim državljana nordijskih zemalja kojima je dovoljno provesti samo tri godine), da mora biti stariji od 18 godina, da se nije ogriješio o švedske zakone i da je u stanju uzdržavati sebe i svoju obitelj.

Dakle, velik broj naših građana koji bi možda i htjeli primiti švedsko državljanstvo ne mogu to učiniti, jer nisu do sada proveli dovoljan broj godina u toj zemlji. Iz priložene tablice se vidi da je, npr., 1972. god. švedsko državljanstvo primilo 467 bivših jugoslavenskih državljana, dakle, dvostruko više nego 1970. god., a 1973. god. 707 ili već trostruko od 1970. god. Pogledamo li koliko je jugoslavenskih državljana bilo u Švedskoj 7 godina ranije, odnosno, koliko ih ima potencijalnu mogućnost za dobivanje švedskog državljanstva, dobivamo zabrinjavajući rezultat. 1970. god. primilo je švedsko državljanstvo 9,6 % od onih Jugoslavena koliko ih je 7 godina ranije, tj. 1963. god., radilo u Švedskoj, 1971. god. čak 18,7 % iz 1964. god., 1972. god. 12,8 % iz 1965. god. i 1973. god. njih 707 ili 9,5 % iz 1966. god. (tabl. 80). Budući da je najveći priliv Jugoslavena u Švedsku nastupio baš poslije tog razdoblja, tj. od 1967. do 1972. god., možemo očekivati da će najveći porast broja onih naših zemljaka koji će primiti švedsko državljanstvo tek nastupiti.

Nakon što smo upoznali čitav niz faktora koji svojom snagom konstantno djeluju na donošenje odluka stranaca o produžavanju njihovog boravka u Švedskoj, realno je očekivati da će postotak Jugoslavena koji će u slijedećih nekoliko godina primiti švedsko državljanstvo biti veći od 10 % od broja prispijelih 7 godina ranije. Ipak, ostat će još mnogo onih koji ga neće primiti, ali se neće ni vratiti u Jugoslaviju. To je, barem na osnovi sadašnjeg stanja, najrealnija ocjena migracija na relaciji Jugoslavija — Švedska, gdje će se sigurno, u najvećem postotku među svim evropskim zemljama imigracije, Jugoslaveni na privremenom radu u inozemstvu pretvoriti u stalne emigrante.

VIII SAŽETAK

U cjelokupnim suvremenim svjetskim migracijama, emigracija iz Jugoslavije u Švedsku ne zauzima neko vidno mjesto, ni po broju migranata, a niti po svojoj važnosti. Međutim, ona je relativno nova. Iz godine u godinu bila je sve intenzivnija, do najnovije recesije u Švedskoj 1972/1973. god., pa je i kao fenomen i kao pojava u dotadašnjem brzom razvoju, od posebnog interesa za obje spomenute zemlje.

Iako pojava imigracije u Švedsku iz ostalih zemalja nije potpuno nova, uopće se ne može reći da je to za ovu zemlju bilo karakteristično. U stvari, Švedska je čak nekada bila tipična emigracijska zemlja koja je samo tijekom prošlog stoljeća dala više od milijun svojih emigranata Americi. Relativno velik broj njenih građana još i sada svake godine emigrira iz zemlje, ali su karakter i motivi tog iseljavanja potpuno novi i usmjereni u novom pravcu. Nekada se iseljavalo najsiriromašnije stanovništvo i to uglavnom u SAD, a danas iseljavaju stručnjaci i to većinom u zemlje u razvoju, u različite dijelove svijeta.

Švedska je zemlja najnižeg prirodnog priraštaja stanovništva na svijetu, pa prema tome i zemlja koja osjeća konstantni manjak mladog stanovništva u ekspandirajućem razvoju svog svestranog gospodarstva. Ona je, kao jedna od vodećih zemalja svijeta u životnom standardu, omogućila mladoj i danas već srednjoj generaciji svojeg stanovništva, da se duže i bolje školuje. Mnogo veći prosjek duže i bolje školovanog stanovništva skraćuje mu radni vijek, a istovremeno daje Švedskoj sve manje domaćih ljudi voljnih da rade kao industrijski radnici, radnici u servisnim službama, rudnicima i sličnim teškim ili jednoličnim poslovima. Istovremeno s neradim zapošljavanjem domaćeg stanovništva u spomenutim granama djelatnosti dolazi do najjačeg razvoja švedskog gospodarstva uopće, a naročito industrije. Nedostatak radne snage u vlastitoj zemlji pokušalo se riješiti najprije racionalizacijom i modernizacijom proizvodnje, a zatim i skupom automatizacijom. Pored svih nastojanja sve se jače osjećao nedostatak nekvalificirane radne snage za industriju i servisne službe, koje ona u velikoj mjeri direktno ili indirektno uvjetuje.

Takvo stanje rezultiralo je »uvozom« uglavnom nekvalificirane radne snage, koja nije konkurentna već komplementarna školovanijoj domaćoj radnoj snazi. Na prijelazu iz 1970. u 1971. god. Švedska je imala čak 5 % stranog stanovništva. Imigracija u Švedsku bila je značajna u godinama koje su prethodile drugom svjetskom ratu, a produžila se i tijekom rata, te manjim dijelom poslije njega, no tada je bila uglavnom politički motivirana. Prava ekonomska imigracija počela je tek nakon II svjetskog rata i bila je gotovo u neprekidnom porastu, tako da je svoj maksimum postigla 1. I 1972, kada je dostigla brojku od 416 567 stranaca.

94 % te imigracije dala je Švedskoj Evropa, a više od 50 % sama Finska. Jugoslavija je sa 40 726 migranata 1. I 1973. činila 1/10 švedske imigracije. Značajno je da su se Jugoslaveni s tim udjelom našli na drugom mjestu među švedskim imigrantima. Oni su krajem 1960-ih godina po broju prestigli i najbliže švedske susjede, Norvežane i Dance, koji su do tada poslije Finaca činili najveći broj švedskih imigranata. Značajno je napomenuti i to, da je jača imigracija Jugoslavena u Švedsku počela tek nakon 1964. god., te da je bila u konstantnom porastu, s vrlo značajnim intenzitetom krajem 1960-tih godina i prvom stagnacijom u 1972. god. Kod zemalja s ranije značajnijim udjelom migranata, imigracija u Švedsku počela je nešto ranije stagnirati ili čak i opadati.

Od cjelokupne, pa tako i jugoslavenske imigracije Švedska ima značajnih koristi, ali i nekih problema. U prvom redu ona ima veliku ekonomsku korist zbog mogućnosti daljnje ekspanzije svoje ekonomije i porasta proizvodnje. Ona rješava i pitanje popunjenja onih radnih mjesta na kojima domaće stanovništvo ne želi raditi. Veći dio zarađenog novca stranih, pa tako i jugoslavenskih radnika ostaje u Švedskoj, kako za svakodnevne potrebe tih radnika, tako i kao njihovi štedni ulogi u bankama. To sve jača osnovni kapital i poslovni potencijal Švedske. Ona većinom dobiva mlado i zdravo stanovništvo u najproduktivnijoj dobi, čiji pojedinci vrlo rijetko i samo u iznimnim slučajevima padaju na teret zajednice. Svi strani radnici uplaćuju socijalno osiguranje, ali ga za sada jako mali broj od njih koristi, što je opet povoljno za Švedsku.

Problemi za Švedsku proizlaze iz sve veće i čvršće ovisnosti o stranoj radnoj snazi. Neke grane industrije i servisa gotovo da se u Švedskoj više

ni ne mogu zamisliti bez stranih radnika. Sve češće se kod domaćeg stanovništva javlja averzija prema poslovima koje obavljaju uglavnom stranci. Domaća, redovito školovanija radna snaga nego što to zahtijevaju neka radna mjesta, radije prima socijalnu pomoć nego da radi na mjestima za nekvalificiranu radnu snagu, u industriji ili servisima.

Za Jugoslaviju je korist neusporedivo manja, a problemi mnogo veći. Ona se emigracijom radne snage, doduše, oslobađa momentalnog pritiska nezaposlenih i najvećim dijelom nekvalificirane radne snage, ali za razliku od drugih zemalja emigracije, veliki dio jugoslavenske emigracije čini kvalificirana radna snaga. Iako nekvalificirana radna snaga u inozemstvu, pa tako i u Švedskoj, često stječe izvjesne kvalifikacije, ona se, barem za sad, rijetko vraća na rad u Jugoslaviju. Jugoslavija ima, doduše, znatnih koristi od deviznih ušteda svojih emigranata koje oni deponiraju u zemlji. Međutim, treba odmah naglasiti da te uštede predstavljaju samo mali dio emigrantskih cjelokupnih ušteda što ih drže u stranim bankama. Pri tome je karakteristično, da je prosječna vrijednost ušteda po migrantu iz Švedske manja od prosjeka svih jugoslavenskih migranata. Najveći minus naše ekonomske emigracije leži u činjenica da njome gubimo uglavnom mlado, zdravo i za rad najposobnije stanovništvo, što se negativno odražava na čitavom nizu područja, od naglog pada nataliteta, a njime i prirodnog pririštaja, preko većeg opterećenja socijalnih ustanova i sl., pa do sve češćeg pomanjkanja određene vrste kvalificirane radne snage.

Međutim, jugoslavenska ekonomska emigracija u Švedsku samo je neznatan dio cjelokupne naše emigracije, jer prema službenom popisu stanovništva Jugoslavije od 31. III 1971. god. iz naše je zemlje otišlo na rad u Švedsku svega 16 357 radnih ljudi, što je prema istom izvoru samo 2,4 % od ukupnog broja naših radnika u inozemstvu. Oni su, kao uostalom i drugi strani radnici, okupljeni u južnom i srednjem dijelu te zemlje i u najvećim industrijskim gradovima. Samo u tri provincije velikih gradova, Malmöhus, Stockholm i Göteborg och Bohus, živi više od polovice Jugoslavena u Švedskoj, dok ih sama provincija Malmöhus ima gotovo četvrtinu. Dakle, prva karakteristika je velika koncentracija Jugoslavena u manjem broju industrijskih središta na jugu Švedske.

Za razliku od cjelokupne naše emigracije, koja je kao pojava mnogo češća u zapadnim dijelovima Jugoslavije, osobito u Hrvatskoj, jugoslavenska ekonomska emigracija u Švedsku zahvatila je većinom istočne dijelove naše zemlje. Tako, npr., cijela SR Srbija daje gotovo pola od te emigracije, a zajedno sa SR Makedonijom čak 60 %. Pojava odlaska u Švedsku prisutna je gotovo u cijeloj zemlji, jer od 485 jugoslavenskih općina samo 22 nisu 1971. god. imale niti jednog svojeg građanina u Švedskoj. Svega 15 općina, među kojima su uglavnom svi naši veliki gradovi na čelu s Beogradom, dalo je čak 42 % svih jugoslavenskih emigranata Švedskoj. U odnosu na ukupan broj stanovnika svega su dvije općine, Resen u Makedoniji i Bosanska Dubica, dale Švedskoj više od 1 % svojih građana. Apsolutnim brojem svojih građana u Švedskoj dominira grad Beograd, koji je sam dao čak 1 482 emigranta toj zemlji.

Jugoslavenski građani odlaze na rad u Švedsku iz dva osnovna razloga. Prvi je nezaposlenost u Jugoslaviji i dobra mogućnost zapošljavanja u Švedskoj, a drugi je stjecanje boljih ekonomskih uvjeta. Dakle, naša je emigracija

u Švedsku u osnovi ekonomska emigracija. To se vidi i na njihovoj strukturi u toj zemlji. Muškarci prevladavaju s 55 %. Najbrojnije je za rad najsposobnije stanovništvo od 20 do 59 godina života, kojeg ima točno 2/3. Trećina našeg stanovništva u Švedskoj mlađeg od 20 god., kao i brojne kompletne obitelji, pokazuju da su se u Švedskoj stabilizirale i da će za većinu povratak u domovinu biti težak. Udio zaposlenosti naših ljudi u Švedskoj je mnogo veći nego u domovini pa je krajem 1970. god. udio aktivnog stanovništva iznosio čak 61,2 %. Prevladava zaposlenost u dvije grane djelatnosti: u industriji i servisnim službama. Čak 93,6 % naših građana u Švedskoj radi u spomenutim djelatnostima, što ne odgovara njihovim kvalifikacijama i htijenjima. To se najbolje vidi u izjavi anketiranih građana od kojih svega 55,7 % radi na poslovima koje najbolje znaju obavljati, te u čestom mijenjanju radnog mjesta. Preko 40 % anketiranih Jugoslavena u Švedskoj, a samo 20 % Šveđana, promijenilo je radno mjesto u posljednjih godinu dana. Na tu pojavu utječe i činjenica da čak 30 % Jugoslavena radi tamo na radnom mjestu za koje se traži niža školska sprema nego što je oni imaju. To nije švedski propust. Oni nisu ni tražili kvalificiranu radnu snagu, jer je imaju dovoljno među svojim stanovništvom.

Općenito, većini naših radnika u Švedskoj ispunilo se ono zbog čega su tamo otišli. Mnogi su postigli i više od ranijeg očekivanja: zaposlili su se, riješili su stambeno pitanje koje je mnoge otjeralo iz Jugoslavije, imaju u prosjeku mnogo veća primanja nego što bi za isti posao imali kod kuće, imaju mnogo viši standard života nego kod kuće, imaju gotovo sva prava kao i švedski državljani, od besplatnog školovanja djece i dječjeg doplatka, do eventualno potrebne socijalne pomoći i sl.

Od problema najevidentniji su: dobivanje posla adekvatnog kvalifikacijama, promjena društvenog statusa, nepoznavanje jezika, uključivanje u švedsko društvo, česti osjećaj da su članovi manjine ili građani drugog reda, zatim, uglavnom stambena prenaseljenost sračunata na to da bi što brže i više uštedjeli i sl. Time se sami, s većinom drugih sebi sličnih stranih državljana u Švedskoj, svrstavaju u »socijalno prizemlje« i izoliraju na »periferiji društva«, što sve, osobito na početku boravka, kod mnogih rezultira nekom vrstom imigracijskog šoka.

Ipak, naši se ljudi u Švedskoj relativno brzo snalaze. To se najbolje vidi iz odgovora anketiranih, jer je čak 72 % odgovorilo da bi u slučaju ponovne potrebe opet došli u nju. Pogodnosti što ih Švedska pruža utjecale su na 40,5 % jugoslavenskih radnika koji se više ne žele iseliti. Međutim, odgovorne u Jugoslaviji mora zabrinuti činjenica, što je svega 16,5 % naših anketiranih radnika u Švedskoj izjavilo da se namjerava vratiti u Jugoslaviju. Ovi podaci, a osobito prvi koji govori o velikom broju jugoslavenskih emigranata što se za stalno žele nastaniti u Švedskoj, najrječitije govore o rezultatu tretiranja stranih radnika od strane švedskih vlasti. One ih ne tretiraju kao »goste« ili »privremeno zaposlene«, već kao svoje imigrante koje postepeno žele uključiti ne samo u rad, već i u švedsko društvo bilo samo integracijom ili čak i asimilacijom. Na taj način dolazi do postepenog pretvaranja jednog dijela privremenih vanjskih migranata u stalne emigrante. Na donošenje odluke brojnih jugoslavenskih građana da se stalno nastane u Švedskoj utječe čitav niz faktora. Najvažniji među njima su: sigurno zaposlenje, mnogo veći prihodi nego u Jugoslaviji, mogućnost brže i veće štednje, sve češće upisivanje

u švedske knjige vlasnika nekretnina, privikavanje na švedski način rada i života, participacija u švedskom standardu života koji je mnogo viši od standarda u zemlji, rješenje stambenog problema koji je za mnoge u Jugoslaviji bio možda i odlučan kod odlaska na rad u inozemstvo, zatim, mogućnost besplatnog školovanja djece ali i vlastitog daljnjeg obrazovanja, besplatno učenje švedskog jezika s kojim se još čvršće vežu za tu zemlju, te iste socijalne povlastice kao i domaće stanovništvo.

Takva švedska politika utječe na veliki broj onih koji traže švedsko državljanstvo. Od 1941. do kraja 1973. godine dobilo ga je 239 596 stranih državljana, a među njima i 3 291 bivši jugoslavenski državljanin. Budući da se švedsko državljanstvo može dobiti tek nakon sedmogodišnjeg boravka u njihovoj zemlji, možemo predvidjeti da će taj broj biti u slijedećim godinama mnogo veći. Većina radnika je ipak, iz nužde, otišla iz Jugoslavije. Oni su u Švedskoj riješili svoje probleme zbog kojih su emigrirali iz Jugoslavije, a mnogi od njih otvoreno izražavaju strahovanje da bi im se isti problemi mogli ponovno pojaviti u slučaju povratka u domovinu. Zbog toga se i naše tretiranje jugoslavenske emigracije, barem što se stanja u Švedskoj tiče, mora bitno mijenjati, jer većinu tih ljudi ne možemo smatrati radnicima koji borave samo na privremenom radu u inozemstvu.

Summary

Considering the contemporary migration phenomenon, emigration from Yugoslavia to Sweden does not occupy a very prominent place either by the number of migrant or its significance. However, it is relatively recent. In the period immediately preceding the recession in 1972/73 it was becoming increasingly intense, and was as a phenomenon and as an aspect of the rapid Swedish growth rate of particular interest for both countries.

Although immigration to Sweden from other countries is not completely new in general we can say that it was not a characteristic of this country. Actually, Sweden was a typical country of emigration, which in the course of the last century gave more than a million of its citizens to America. A relatively large number of its citizens still emigrate every year, although the character and motives for this emigration are completely new and have taken a new direction. At one time the poorest inhabitants emigrated and then mainly to the U.S.A., while nowadays it is the experts who are emigrating to the developing countries spread throughout the world.

Sweden is the country with the lowest birth rate in the world, and consequently a country with a constant shortage of a young population in the expanding economy. It has, as one of the countries with the highest standard of living in the world, made it possible for its young generation and today's middle-aged generation to continue and improve their education. The much higher percentage of better educated citizens, who have consequently spent more time at school, shortens the number of their active working years and simultaneously decreases the number of domestic workers willing to

work as industrial labourers, service workers, miners or perform similar difficult or monotonous tasks. Simultaneously with the reluctance of the domestic population to work in the above mentioned branches of activity Sweden has experienced the strongest economic development ever and particularly in industry. Sweden attempted to counteract the shortage of manpower first by the rationalization and modernization of production and then by expensive automatization. Despite all these attempts there was a growing demand for unskilled labour for industry and the service sector which develops as a concomitant of industrial development. This situation resulted in an »import« of mostly unskilled workers which does not compete with but complements the educated domestic workforce. At the end of 1970 and the beginning of 1971 5 % of Sweden's population was foreign. Immigration to Sweden was heavy in the years immediately preceding World War II and continued in the course of the war and to a lesser extent afterwards but was then mainly politically motivated. The true economic immigration began only after World War II and continually grew until it reached its maximum on January 1, 1972 when the number of registered foreigners was 416 567.

94 % of this immigration was from Europe and more than 50 % was from Finland. On January 1, 1973 Yugoslavia with its 40 726 comprised 1/10 of Swedish immigration. It is significant that the Yugoslavs with this share were the second most numerous immigrants in Sweden.

By the end of the 1960's the Yugoslavs had surpassed the nearest Swedish neighbours; Norway and Denmark, which until then had the largest number of immigrants to Sweden after Finland. It is important to mention that a more considerable immigration of Yugoslavs only began after 1964 and subsequently continually grew, especially at the end of the 1960's until the first stagnation in 1972. In the countries which had earlier large share of immigrants, immigration to Sweden began to stagnate and even fall at an earlier date. From the total, as well as from the Yugoslav immigration Sweden has significant benefits but there are also some problems. Firstly, this immigration has great economic value because it enables Swedish economy to expand and increase production. It also solves the problem of jobs the domestic population does not wish to take. The greater part of the earned income of these foreigners, including the Yugoslav workers, remains in Sweden for the daily needs of these workers as well as in the form of savings deposits. This increases the basic assets and the economic potential of Sweden.

Sweden receives mainly young and healthy individuals in their most productive period of life, who very rarely become a burden to society. All the foreign workers are required to pay for their social insurance but only a few actually use it, which is again favourable for Sweden.

Sweden's problems arise from its increasing dependency on a foreign labour force. Some branches of industry and some services can hardly be imagined without foreign workers. Increasingly the domestic population shows an aversion to occupations which are mainly performed by foreigners. The domestic workers, often better educated than is required by the available job openings, prefers to accept social assistance than to work in unskilled positions in industry or in services.

For Yugoslavia the benefits are incomparably smaller and the problems much larger. The emigration of its manpower relieves the current pressure of unemployment, mostly of unskilled workers, but different from other countries of emigration.

The majority of the Yugoslav emigration is composed of qualified workers. Although unqualified workers abroad, including Sweden, rarely acquire additional qualifications, they seldom return and seek employment in Yugoslavia. Yugoslavia has benefited considerably from the foreign currency savings of its emigrants, which they have deposited in their home country. However, it must be emphasized that these savings represent only a small part of the total emigrants' savings which are held in foreign banks.

Thus the average savings of Yugoslav migrants in Sweden are less than the average savings of Yugoslav migrants taken as a whole. The least favourable aspect of our economic emigration is that we lose mainly the young, healthy and most capable working population, which has a number of negative consequences: a rapid drop of the birthrate and ensuing population growth; a greater strain on the welfare institutions, and an increasingly frequent reduction in the availability of qualified manpower. However, Yugoslav economic emigration to Sweden is a negligible share of our total emigration. According to the official Yugoslav census of March 31, 1971 a total of 16 357 workers from our country left for employment in Sweden, which amounts according to the same source to only 2,4 % of the total of our workers abroad. They have settled as most of the other foreign workers in the southern and central parts of the country and in the largest industrial cities. Only in the three provinces, which contain the major cities Malmöhus, Stockholm and Göteborg och Bohus, live more than half of the Yugoslavs in Sweden, while in the single province of Malmöhus live a quarter. Thus, the primary characteristic is the great concentration of Yugoslavs in a small number of industrial centers in the south of Sweden.

Differing from our emigration as a whole, which is most often from the western parts of Yugoslavia, particularly Croatia, the Yugoslav economic emigration to Sweden is mainly from the eastern parts of our country. Thus, f. i., SR Serbia contributes almost half of this emigration, and together with the SR Macedonia as much as 60 %. The entire country has contributed emigrants to Sweden; of 483 Yugoslav communes in 1971 only 22 did not have at least one of their citizens leave for Sweden. 15 communes by themselves, which include almost all of our major cities led by Belgrade contributed fully 42 % of all the Yugoslav emigrants to Sweden. Resen in Macedonia and Bosanska Dubica were the only communes to give more than 1 % of their citizens to Sweden. In absolute numbers Belgrade was foremost in giving 1 482 emigrants to that nordic country.

Yugoslav citizens leave for work in Sweden for two main reasons. The first is unemployment in Yugoslavia and the good prospects for employment in Sweden and the second is the improving of one's financial condition. Consequently, our emigration to Sweden is fundamentally economic emigration. This is shown by the profile of the immigrants in that country. Males predominate with 55 %. The most numerous is the active working population from 20 to 50 years of age, which comprises exactly 2/3. The fact that one third of our population in Sweden is under twenty as well as the incidence

of complete families show that these citizens are well settled, and that for the majority the return to the home country will be difficult. The share of our people in Sweden, who are employed is much larger than in Yugoslavia and at the end of 1970 the percentage of the active working population was as high as 61,2 %. Two sectors of employment predominate: industries and the services. 93,6 % of our citizens in Sweden work in these sectors, which does not correspond to their qualifications and aspirations. This is best seen in the statements of interviewed Yugoslav citizens of whom only 55,7 % perform jobs which they are best qualified for and their frequent changing of jobs. More than 40 % of the sampled Yugoslavs in Sweden and only 20 % of the Swedes have changed their place of employment within the last year. This continuous shifting of jobs is influenced by the fact that 30 % of the Yugoslavs hold positions for which lower qualifications are required than those they possess. This, however should not be blamed on the Swedes. They never sought qualified personell since they have sufficient numbers among their own population.

In general, the majority of our workers in Sweden fulfilled the expectations for which they had left. Many attained even more than they had expected to: they found employment; they solved their housing problems, which had forced many of them to leave Yugoslavia; they had on the average much higher incomes than they would have had at home; they enjoy a higher standard of living; they have almost all the rights of a Swedish citizen — from free education for their children, and child allowances to the availability of social assistance if needed; etc.

The most obvious problems are: lack of employment corresponding to the migrants qualifications; the change in social status; unfamiliarity with the language; integration into Swedish society; a frequent feeling that they are members of a minority and second class citizens; as well as overcrowding of living quarters in order to save money. By this they place themselves, not unlike the other foreigners in Sweden, on the bottom rung of the social hierarchy or they isolate themselves on the »periphery of society«. Especially in the beginning of their stay this results in some type of »immigration shock«. However, our people in Sweden quickly find themselves. This is evident from the interviews since 72 % answered that in case of need they would again come to Sweden. The advantages offered by Sweden are so strong that fully 40,5 % of the Yugoslav workers do not wish to leave. However, the Yugoslav authorities should be concerned that only 16,5 % of our interviewed workers in Sweden indicated that they intended to return to Yugoslavia. These data, and particularly the first which speaks of the large number of Yugoslav emigrants who wish to remain in Sweden, clearly show the results of the Swedish policy towards foreign workers. They do not treat them as »guests« or »temporarily employed«, but as their own immigrants, whom they wish to gradually integrate not only into work but into Swedish society, whether by integration or assimilation. In this way a considerable portion of temporary, external migrants gradually become permanent emigrants. A number of factors have influenced the decision of Yugoslav citizens to permanently remain in Sweden. Among them the most important are: secure employment; a much higher salary than in Yugoslavia; the possibility for rapid increases of savings deposits; the acquisition of real estate; adjustment to the Swedish way of life and methods of work; inclusion in the Swe-

dish living standard which is much higher than in Yugoslavia; solution of the housing problem, which was, perhaps, decisive for the departure of many Yugoslavs; the availability of a free education of one's children and the possibility to continue one's own education; free Swedish lessons, which link one even more firmly to the country and the same social benefits, which are enjoyed by the domestic population.

Such a Swedish policy influences many people to apply for Swedish citizenship. From 1941. till the end of 1973 239 596 foreigners, among whom were 3 291 Yugoslavs, were nationalized in Sweden. Since a foreigner can become a Swedish citizen only after a seven year residence, it is expected that the number of nationalizations will increase in the near future. The majority of our workers, however, left Yugoslavia because of necessity. In Sweden they solved the problems that had prompted them to leave Yugoslavia and many quite openly express the fear that they might encounter the same problems upon their return to Yugoslavia. For this reason we will have to change our attitude towards Yugoslav emigration at least in regard to Sweden, because it is no longer possible to regard these people as temporarily employed abroad.

Literatura

- Aitken, N. D., *The International Flow of Human Capital: Comment*, American Economic Review, (June 1968)
- Aurell, E., Lindahl, I. & Andrić, M., *Finns det tvåspråkiga elever i Malmö?*, Pedagogiska institutionen Lunds Universitet, Lund (1972)
- Andrić, M., *Migration. Post-War Intra-European Migration of Labour Force*, Sociologiska Institutionen i Lund, Lund (1970), (manuskript)
- Andrić, M., *Why did I go? A short history of Yugoslavia and emigration of Yugoslav population up to the present day*, Lund University, Lund (1971, manuskript)
- Antić, L., *Diskusija na Savjetovanju »Stanovništvo, emigracija i zaposlenost u Hrvatskoj«*, Ekonomski pregled, Zagreb (1971)
- Baletić, Z., *Ekonomski značaj međunarodnih migracija stručnjaka*, Kulturni radnik 11—12, Zagreb (1966)
- Baletić, Z., *Međunarodne migracije i naša savremena emigracija*, Naše teme br. 5, Zagreb (1965)
- Barkin, S., *The Economic Costs and Benefits and Human Gains and Disadvantages of International Migration*, Journal of Human Resources II:4 (1967)
- Baučić, I., *Countries of Emigration — Yugoslavia*, SOPEMI, Paris (1973), (manuskript)
- Baučić, I., *Jugoslaveni na radu izvan domovine*, Rukopis pripremljen za objavljivanje u *Soziologische Gegenwartsfragen*, Stuttgart (1973)
- Baučić, I., *Hrvatska u vanjskim migracijama radne snage*, Savjetovanje »Stanovništvo, emigracija i zaposlenost u Hrvatskoj«, Ekonomski pregled, Zagreb (1971)
- Baučić, I., *Neka savremena obilježja i problemi vanjskih migracija jugoslavenskih radnika*, Zagreb (1973), (manuskript)
- Baučić, I., *Porijeklo i struktura radnika iz Jugoslavije u SR Njemačkoj*, Radovi Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, sv. 9, Zagreb (1970)
- Baučić, I., *Radnici u Francuskoj u popisu stanovništva Jugoslavije 1971. godine*, Radovi Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, sv. 11, Migracije radnika, knj. 3, Zagreb (1972)

- Baučić, I., Radnici u inozemstvu u Popisu stanovništva Jugoslavije 1971. godine, rukopis pripremljen za knjigu 4 Migracije radnika, Zagreb (1973)
- Baučić, I., Socijalno-ekonomske posljedice vanjskih migracija radne snage iz Jugoslavije, Geografski glasnik 1971/1972, br. 33—34, Zagreb (1972)
- Baučić, I. & Maravić, Ž., Vraćanje i zapošljavanje vanjskih migranata iz SR Hrvatske, Radovi Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, sv. 10, Zagreb (1971)
- Becker, G., Human Capital, New York (1964)
- Belfrage, K., Jugoslaver i Malmö, Sociologiska institutionen i Lund, Malmö (1967), (manuskript)
- Benson, A. B. & Hedin, N., Americans from Sweden, (Edited by Louis Adamic), Philadelphia-New York (1950)
- Berling, R., Utlänningarnas geografiska spridning i Sverige, Stockholm (1969)
- Busch, K., Om kulturkonfrontation — en studie av anpassning hos en kategori utlänningar i Sverige, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet, Uppsala (1966)
- Crkvenčić, I., Područja SR Hrvatske prema tipovima kretanja broja stanovnika 1953—1961, Savjetovanje »Stanovništvo, emigracija i zaposlenost u Hrvatskoj«, Ekonomski pregled, Zagreb (1971)
- Čolaković, B., Yugoslav Migration to America, A thesis submitted to the Graduate School of the University of Minnesota (1970)
- Danieli, L., Labour Scarcities and Labour Redundancies in Europe by 1980: An Experimental Study, Dipartimento Matematico, Firenze (1971)
- Descloitres, R., The Foreign Workers, Adaption to Industrial Work and Urban Life, OIECD, Paris (1967)
- Ehn, B., Söte brödet, En etnologisk skildring av jugoslaver i ett dalsländskt pappersbrukssamhälle, Stockholms universitet, Stockholm (1975)
- Ek, A. & Sjørvold, I., Bearbetning av Invandrarutredningens enkät till skolstyrelser rörande invandrarna, Utbildningsdepartementet, Stockholm (1970), (manuskript)
- European Seminar on Social Welfare Programmes for Migrant Workers, Madrid 1964 (report), UN, Geneva (1965)
- Friganović, M., Kvantitativna i struktura obilježja jugoslavenskih radnika u Francuskoj, Radovi Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, sv. 11, Zagreb (1972)
- Friganović, M., Regionalne osobitosti novijeg prirodnog kretanja stanovništva Hrvatske, Geografski glasnik, sv. XXXII, Zagreb (1970)
- Friganović, M., Ein sozialgeographischer Einblick in die räumliche Mobilität und Bevölkerungsstruktur Jugoslawiens, Münchener Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie, Band 7, München (1973)
- Friganović, M., Stanovništvo svijeta, Školska knjiga, Zagreb (1968)
- George, P., Types of Migration of the Population According to the Social Composition of Migrants, Readings in the Sociology of Migration, Toronto (1966)
- Grubel, H. G. & Scott, A. D., The International Flow of Human Capital, American Economic Review (May 1966)
- Gullers, K. W., Sverige ditt nya land — Svedska vaš novi dom, Södertälje (1970)
- Haavio-Mannila, E., Consequences of Migration for Individuals and Families, Migration Research Seminar, Siikaranta (1973)
- Hammar, T. & Chih Tung, K., Political Resocialization of Immigrants in Sweden, Migration Research Seminar, Siikaranta (1973)
- Hannerberg, M., Hägerstrand, T. & Odeving, B., Migration in Sweden, (A Symposium), Lund Studies in Geography, Ser. B. Human Geography No 13, Lund (1957)
- Handbook of International Measures for Protection of Migrants and General Conditions to be Observed in their Settlement, UN, New York (1953)
- Harris, J. R. & Torado, M. P., Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis, The American Economic Review
- Hast, K., Sjukfrekvensen hos jugoslaver i Malmö under 1965, Socialmedicinsk tidskrift 1969:3
- Hietala, K., The Economic Causes and Consequences of Emigration, Migration Research Seminar, Siikaranta (1973)
- Hoffmann-Nowotny, H. J., Migration ein Beitrag zu einer soziologischen Erklärung, Stuttgart (1970)

- Invandrarutredningen 1, SOU 1971:51, Stockholm (1971)
- Invandrarutredningen 2, SOU 1972:83, Stockholm (1972)
- Isbell, E. C., *Internal Migration in Sweden and Intervening Opportunities*, Readings in the Sociology of Migration, Toronto (1966)
- Jackson, J. A., *Migration*, Sociological Studies 2, Cambridge (1969)
- Jakobsson, A., *Omflyttningen i Sverige 1950—1960*, Lund (1969)
- Jansen, C. J., *Migration: A Sociological Problem*, Readings in the Sociology of Migration, Toronto (1966)
- Kayser, B., *Manpower Movements and Labour Markets*, OECD, Paris (1971)
- Kayser, B., *Cyclically Determined Homeward Flows of Migrant Workers*, OECD, Paris (1972)
- Kindleberger, C. P., *Europe's Postwar Growth: The Role of Labour Supply*, Cambridge, Mass. (1967)
- Komarica, Z., *Jugoslavija u evropskim migracijama rada s posebnim osvrtom na SR Hrvatsku*, Ekonomski institut, Zagreb (1969)
- Lansing, J. & Mueller, E., *The Geographic Mobility of Labour*, Institute for Social Research, The University of Michigan (1969)
- Lehtonen, K., *Preliminary Investigation, Regional Differences in Level of Living as Factors Explaining, Migration Research Seminar*, Siikaranta (1973)
- Lindberg, G., Siksiö, O. & Swedner, H., *Neo-Region — A Short Presentation of the Game and its Construction*, Dept. of Sociology, University of Lund (1970)
- Lindgren, G., *Arbetskraftstillgång och arbetstidsförkortning*, Svensk Sparbankstidskrift 1964:13
- Livi-Bacci, M. & Hagmann, H. M., *Report on the Demographic and Social Pattern of Migrants in Europe, Especially with Regard to International Migrations*, 2nd European Population Conference, Strasbourg (1971)
- Lundewall, O., *Svensk Bostadsförsörjning*, Stockholm (1969)
- Manpower and Social Affairs Committee Confrontation of Migration Policies, OECD, Paris (1966)
- Maričić, K., *Stambena privreda i migracija radne snage, Savjetovanje »Stanovništvo, emigracija i zaposlenost u Hrvatskoj«*, Ekonomski pregled, Zagreb (1971)
- Meidner, R., *Ekonomiska aspekter på invandrarfrågan (u »De nya svenskarna«)*, Stockholm (1968)
- Meurle, K. & Andrić, M., *Background to the Yugoslav Migration to Sweden, Case Study of a Group of Yugoslav Workers at the Factory in Sweden*, Lund (1971)
- Meurle, K., *Jugoslaver i Malmö*, Sociologiska institutionen i Lund (1967)
- Meurle, K., *Yugoslavs in Sweden, Some data on the minority-population, their distribution, work and housing*, Lund (1971), (manuskript)
- Migration from Europe, A Report of Experience*, International Refugee Organization, Geneva (1951)
- Mikkla, K., *The Selectivity of Migration*, Migration Research Seminar, Siikaranta (1973)
- Mirković, M., *Ekonomska historija Jugoslavije, Ekonomski pregled*, Zagreb (1958)
- Miurin, P., *Privlačenje i investicije ušteda radnika u inozemstvu, Uvodni referat na Međunarodnom savjetovanju OECD »Uštede radnika migranata«*, Split (1972), (manuskript)
- Neubeck-Fischer, H., *Gastarbeiter — eine neue gesellschaftliche Minderheit, Zur sozioökonomischen und politischen Situation der Gastarbeiter in der Bundesrepublik Deutschland*, München (1972)
- Nilsson, A., *Swedish Statistics of Immigration and Emigration with Statistics of Resident Aliens*, Migration Research Seminar, Siikaranta (1973)
- Norrman, K. H., *Sammanställning av stödåtgärder för invandrandervisning på grundskolan i Malmö läsåret 1970—1971*, (Organizacija škola za stranu djecu), Malmö (1971)
- O'Neill, C. J., *Some Demographic Effects of Migration upon Areas of Origin and Destination*, Migration Research Seminar, Siikaranta (1973)
- Otnes, P., *Nordisk nykolonialisme i sameland, Etniska minoriteter i Norden, Rapport från NSU's minoritetsforsknings-symposium i Korsör 1970*, Lund (1970)
- Öberg, K., *Policies of Swedish Immigration Politics (Policies), Etniska minoriteter i Norden, Rapport från NSU's minoritetsforsknings-symposium i Korsör 1970*, Lund (1970)

- Petersen, W., *A General Typology of Migration, Readings in the Sociology of Migration*, Toronto (1966)
- Petrinović, Z., *Devizna štednja za rješavanje stambenih problema, Savjetovanje »Stanovništvo, emigracija i zaposlenost u Hrvatskoj«, Ekonomski pregled, Zagreb (1971)*
- Price, C., *The Study of Assimilation* (u J. A. Jackson, *Migration*), Cambridge (1969)
- Primorac, E. & Baletić, Z., *Ekonomski aspekti međunarodne mobilnosti radne snage (s osvrtom na Jugoslaviju), Savjetovanje »Stanovništvo, emigracija i zaposlenost u Hrvatskoj«, Ekonomski pregled, Zagreb (1971)*
- Redemo, A., *De nya svenskarna*, Stockholm (1968)
- Rex, J., *New Minorities in Scandinavia, Some Comments on Current Research Perspectives, Etniska minoriteter i Norden, Rapport från NSU's minoritetsforsknings-symposium i Korsör 1970, Lund (1970)*
- Roglić, J. & N., *Litoralizacija, Ekonomski institut, Split (1967)*
- Rose, A. R., *Migrants in Europe*, Minneapolis (1969)
- Salowsky, H. & Schiller, G., *Ursachen und Auswirkungen der Ausländerbeschäftigung, Deutsche Industrierelings-GmbH, Köln (1972)*
- Schrettenbrunner, H., *Bevölkerungs- und sozialgeographische Untersuchung einer Fremdarbeitergemeinde Kalabriens, München (1970)*
- Schwarz, D., *Den svenska minoritetspolitiken, Etniska minoriteter i Norden, Rapport från NSU's minoritetsforsknings-symposium i Korsör 1970, Lund (1970)*
- Schwarz, D., *Identitet och minoritet, Teori och politik i dagens Sverige, Stockholm (1971)*
- Schwarz, D., *Svenska minoriteter, Stockholm (1966)*
- Sirotković, J., *Suvremeni problemi jugoslavenske privrede i ekonomska politika, Zagreb (1965)*
- Situation of Migrants Workers in Europe, Conference of European Ministers of Labour, Council of Europe, Strasbourg (1972)*
- Sømme, A., (više autora), *A Geography of Norden, Den norske nasjonalkomiteé for geografi, Bergen (1968)*
- Swedner, H., *Invandrare i Malmö, Forskningsrapport från invandrarutredningen, Stockholm (1973)*
- Swedner, H., *Jugoslaverna i Malmö, Sociologiska Institutionen i Lund, Lund (1969)*
- Swedner, H., *Om assimileringssprofiler, Sociologiska Forskning 1967:4, Lund (1967)*
- Swedner, H., *About the Need for Theory in Migration Research, Migration Research Seminar, Siikaranta (1973)*
- Swedner, H., *Some Thoughts on Receptors and Regulators, Etniska minoriteter i Norden, Rapport från NSU's minoritetsforsknings-symposium i Korsör 1970, Lund (1970)*
- Sylwan, C., *Utlänningar i Hallstahammar, Sociologiska Institutionen i Lund, Lund (1968), (manuskript)*
- Södersten, B., *Bostadsförsörjning och bostadspolitik under efterkrigstiden (u Södersten, Svensk ekonomi), Stockholm (1970)*
- The Swedish Economy 1971—1975 and the General Outlook up to 1990, The 1970 Longterm Economic Survey, Main Report, Stockholm (1971)*
- Thomas, D. S., *Social and Economic Aspects of Swedish Population Movement 1750—1933, New York (1941)*
- Utlänningsutredningens betänkande, Invandringen, SOU 1967:18, Stockholm (1967)*
- Vinski, I., *Ekonomski aspekti privremenog zapošljavanja Jugoslavena u Zapadnoj Evropi, Ekonomski pregled br. 10, Zagreb (1968)*
- Vinski, I., *Zapošljavanje Jugoslavena u inozemstvu, Savjetovanje »Stanovništvo, emigracija i zaposlenost u Hrvatskoj«, Ekonomski pregled, Zagreb (1971)*
- Vinski, I., *Zapošljavanje Jugoslavena u inozemstvu, Ekonomski institut, Zagreb (1970)*
- Wadensjö, E., *Den svenska immigrationens omfattning, en beskrivning, Etniska minoriteter i Norden, Rapport från NSU's minoritetsforsknings-symposium i Korsör 1970, Lund (1970)*
- Wadensjö, E., *Immigration och samhällsekonomi — immigrationens ekonomiska orsaker och effekter, Band 1 & 2, Nationalekonomiska Institutionen Lunds Universitet, Lund (1972)*
- Wadensjö, E., *Immigrationundersökningen, Teknisk rapport över intervjuundersökningen, Nationalekonomiska Institutionen i Lund, Lund (1971)*

- Wendel, B., A migration Schema, Theories and Observations, Lund Studies in Geography, Ser. B, Human Geography No 9, Lund (1953)
- Wertheimer-Baletić, A., Demografija, stanovništvo i ekonomski razvitak, Zagreb (1973)
- Wertheimer-Baletić, A., Demografske odrednice dinamike radne snage u SR Hrvatskoj, Savjetovanje »Stanovništvo, emigracija i zaposlenost u Hrvatskoj«, Ekonomski pregled, Zagreb (1971)
- Wertheimer-Baletić, A., Stanovništvo SR Hrvatske, Studije, Školska knjiga, Zagreb (1971)
- Wertheimer-Baletić, A., Suvremene unutarevropske migracije radne snage i njihova ekonomsko-demografska uvjetovanost, Politička misao 4/1969, Zagreb (1969)
- Wertheimer-Baletić, A., Demografske rezerve ženske radne snage u Jugoslaviji, Ekonomski pregled br. 2/1970, Zagreb (1970)
- Wertheimer-Baletić, A., Ljudski faktor i uklapanje Jugoslavije u međunarodnu podjelu rada, Ekonomist br. 3, 1968, Zagreb (1968)
- Wertheimer-Baletić, A., Neke novije tendencije u kretanju ekonomske strukture stanovništva Jugoslavije, Ekonomski pregled br. 1—2/1969, Zagreb (1969)
- Wertheimer-Baletić, A., Regionalne demografske implikacije zapošljavanja u inozemstvu, Ekonomski pregled br. N—8, Zagreb (1969)
- Westin, C., Diskussion av anpassningsbegreppet, Bakgrund och teoretisk referensram, Rapport nr. 1, Stockholm (1970)
- Westin, C., Invandrares problem belista av invandrare i svårigheter, Rapport nr. 2, Intervjuer med fem invandrare som skrivit brev till Invandratidningen, Stockholm (1961)
- Whyte, G., The Economic Aspects of European Labour Migration, European Demographic Information Bulletin No 3, Hague (1972)
- Widgren, J., Europa och Invandrarfrågan, Stockholm (1972)
- Widgren, J., Report on Immigration to Sweden in 1972, SUPEMI-OECD, Paris (1973)
- Widgren, J., Studiebésök i Jugoslavien den 31 januari—4 februari 1972. av en delegation av invandrarutredningen, Stockholm (1972), (manuskript)

Izvori

- Anketa: Proučavanje prilika doseljenika, Statistiska centralbyrån, Utredningsinstitutet, Stockholm (1969)
- Australian Immigration, Consolidated Statistics, Canberra (1968—1971)
- Befolknings förändringar 1968—1971, Sveriges officiella statistik, Statistiska centralbyrån, Stockholm (1969—1972)
- Befolkningens sammansättning 1969, 1970 & 1971, Statistiska meddelanden, Stockholm (1970—1972)
- Bilteni Odjela za migracije, Institut za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb (1972—1973)
- Immigration and Immigration Policy in Sweden, Fact Sheets on Sweden, Swedish Institute, Stockholm (1969—1972)
- Immigration Statistics, Canada Immigration Division, Department of Manpower and Immigration, Ottawa (1967—1970)
- Informativni list za jugoslavenske nastavnike u Švedskoj, Jugoslavenska ambasada, Stockholm (1972—1973)
- Jugoslaven u Švedskoj, Priručnik o pravima i dužnostima stranaca, Statens invandrarverk, Svenska institutet, Stockholm (1969)
- Lica na privremenom radu u inostranstvu, Statistički bilten 679, Savezni zavod za statistiku, Beograd (1971)
- Na radu u Švedskoj, Informacija za doseljenike, Svenska Arbetsgivareföreningen, Stockholm (1971)
- Narodna banka Jugoslavije, Statistički podaci Deviznog odeljenja, Beograd (1972)
- Naše novine (Tjedni pregled), Nedjeljni list za doseljenike u Švedskoj, (Invandratidningen på serbokroatiska), Stockholm (1972—1973)

- New to Sweden, Handbook for public authorities and private individuals on the rights and duties of aliens, National Immigration and Naturalization Board (Statens invandrarverk), Lund (1969)
- Popis stanovništva Jugoslavije 1948, 1953, 1961. i 1971. godine, Savezni zavod za statistiku, Beograd (1948—1971)
- Prvi rezultati popisa stanovništva i stanova od 31. marta 1971. godine, Statistički bilten 662, Savezni zavod za statistiku, Beograd (1971)
- Prvi rezultati popisa stanovništva i stanova 31. ožujka 1971. godine, Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, Zagreb (1971)
- Saobraćaj i veze 1971, Statistički bilten 754, Savezni zavod za statistiku, Beograd (1972)
- Službeni list SFRJ br. 33 od 14. lipnja 1973. (Ukaz o proglašenju zakona o osnovnim uvjetima za privremeno zapošljavanje i zaštiti jugoslavenskih građana na radu u inozemstvu)
- Stambeni dodatak za porodice sa decom 1973, Upplaga för invandrare/serbokratska, Lund (1972)
- Stambeni fond, Zbirni rezultati za sva naselja i gradove, Popis stanovništva i stanova 1971, Savezni zavod za statistiku, Beograd (1973)
- Stanovništvo na privremenom radu u inozemstvu prema popisu stanovništva i stanova 1971, Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, Zagreb (1972)
- Statistički godišnjaci Jugoslavije 1969—1973, Savezni zavod za statistiku, Beograd (1969—1973)
- Statens utlänningskommissions kvartalsstatistik, Stockholm (1947—1972)
- Statens invandrarverks kvartalsstatistik, Stockholm (1969)
- Statistik årsbok, Stockholm (1960—1972)
- Stitistiska meddelanden 1972, SCB, SM/Be 1972:3, Stockholm (1972)
- Školske novine br. 38/1972, Zagreb (1972)
- Tjedni pregled (Naše novine), Novine za doseljenike u Švedsku, (Invandartidningen på serbokroatiska), Stockholm (1970—1971)
- The effect on post-war external migration on population trends in Sweden, Forecasting information, SCB, 1972:14, Stockholm (1972)
- Utländska medborgare i Stockholm år 1969, Stockholms statistiska kontor årsbo-savdelningen, Stockholm (1969)
- Utlänningar inkomster, Rapport från Göteborgs Stadskontor, Utredningsavdelnin-gen, Nr Ur 1971:9, Göteborg (1971)
- Zaposleno osoblje prema stepenu stručnog obrazovanja i stepenu stručne spre-me 1969, Statistički bilten 672, Savezni zavod za statistiku, Beograd (1971)
- Zapošljavanje u inozemstvu, Statistički podaci službe za zapošljavanje, Savezni biro za poslove zapošljavanja, Beograd (1964—1972)
- Zbirka međunarodnih sporazuma o regulisanju zapošljavanja jugoslavenskih rad-nika u inostranstvu, Zapošljavanje u inostranstvu, Bilten br. 33, Savezni biro za poslove zapošljavanja, Beograd (1971)